

Tiina Lenkkeri

**”SE VAHVISTUU TÄSSÄ NÄIN, KUINKA TÄRKEÄÄ
NIMENOMAAN ON SE ASIAKKAAN KOHTAAMINEN”**
Vanhempien ongelmallinen päihteidenkäyttö sosiaalityön haasteena

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu- tutkielma
Lokakuu 2020

TIIVISTELMÄ

Lenkkeri Tiina: "SE VAHVISTUU TÄSSÄ NÄIN, KUINKA TÄRKEÄÄ NIMENOMAAN ON SE ASIAKKAAN KOHTAAMINEN" Vanhempien ongelmallinen päihteidenkäyttö sosiaalityön haasteena

Pro gradu- tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityö

Ohjaajat: Ylinen Satu ja Ritala-Koskinen Aino

Lokakuu 2020

Tarkastelen tässä pro gradu -tutkielmassa vanhempien päihteidenkäyttöä sosiaalityön näkökulmasta. Sosiaalityössä kohdataan säännöllisesti perheitä, joissa vanhemmat käyttävät ongelmallisesti päihteitä. Päihdeongelma perheessä on vaiettu salaisuus ja siihen liittyy häpeää, syyllisyyttä ja pelkoa. Vanhemman päihdeongelmaa pyritään selvittämään erilaisin keinoin osana laajempaa arviointityöskentelyä. Vanhemman päihdeongelman seuraukset ovat lapsen näkökulmasta merkittäviä ja kauaskantoisia, minkä vuoksi lapsia tulee suojella.

Tämä tutkielma on syntynyt käytännön sosiaalityön tarpeesta. Erään keskisuuren kaupungin lapsiperheiden sosiaalipalveluissa kaivattiin näkökulmia, joiden avulla työtä olisi mahdollista kehittää. Tutkielman tavoitteena on yhtäältä ollut selvittää sosiaalialan ammattilaisten näkemyksiä ja kokemuksia sellaisten perheiden auttamisesta, joissa vanhempien päihteidenkäyttö näyttäytyy ongelmallisena ja toisaalta sitä, mihin työskentelyssä tulisi erityisesti kiinnittää huomiota. Aineisto on kerätty puolistrukturoitua ryhmähaastattelua ja sosiaalityön asiakasasiakirjoja hyödyntämällä. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysin keinoin.

Tulokset osoittavat, että työskentelyä varjostavat vaikeudet luottamuksellisen suhteen rakentamisessa asiakasperheen kanssa. Lapset jäävät valitettavan usein sivustaseuraajan rooliin. Sosiaalityöntekijän rooli on työskentelyssä ristiriitainen ja työntekijät kokevat riittämättömyyttä auttaessaan perheitä. Uudet lähestymistavat, kuten systeeminen lastensuojelun toimintamalli ja perhetukiyksikön tarjoamat palvelut koetaan tehokkaiksi tavoiksi auttaa perheitä. Tulosten mukaan tiivis työskentely lasten ja asiakasperheen läheisverkoston kanssa parantaa mahdollisuuksia auttaa perheitä.

Tutkielman tulokset osoittavat, että perheiden auttamista edistää luottamuksellisen suhteen rakentuminen asiakasperheeseen. Lapsen haastattelu ja tapaaminen tulee sisällyttää kiinteäksi osaksi asiakasprosesseja. Sosiaalialan ammattilaisten on käytettävä riittävästi aikaa ja erilaisia lähestymistapoja varmistaakseen, että perhe tulee aidosti kohdatuksi. Sosiaalialan ammattilaiset tarvitsevat työhyvinvointia edistäviä rakenteita, jotta he pystyvät auttamaan paremmin perheitä, joissa vanhemmalla on päihdeongelma. Asiakasperheen läheisverkosto tulee ottaa mukaan työskentelyyn, aina kun se on mahdollista.

Avainsanat: päihteidenkäyttö, vanhemmuus, sosiaalityön menetelmät, sisällönanalyysi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Lenkkeri Tiina: "IT IS STRENGTHENED HERE, HOW IMPORTANT IS IT TO ENCOUNTER THE CLIENT"

Parents' problematic substance abuse as a challenge of social work

Master's Thesis

Tampere University

Social work

Supervisors: Ylinen Satu and Ritala-Koskinen Aino

October 2020

In this Master's thesis, I look at parents' substance use from the perspective of social work. Social work regularly encounters families where parents have problematic substance use. The substance abuse problem in the family is a hidden secret and it involves shame, guilt and fear. The aim is to solve the parent's substance abuse problem in various ways in part of the larger assessment work. The consequences of a parent's substance abuse problem are significant and far-reaching from a child's perspective, which is why children need to be protected.

This thesis has arisen from the need for practical social work. In the social services of families with children in a medium-sized city needed perspectives to help develop work. The aim of the thesis has been to find out the views and experiences of social work professionals about helping families where parents' substance use appears to be problematic and, on the other hand, to which attention can be paid at work. The material has been collected by utilizing semi-structured group interview and social work client documents. The material has been analyzed by means of content analysis.

The results show that working is overshadowed by difficulties in establishing a confidential relationship with a client family. Children remain unfortunate in the role of site follower. The role of the social worker has worked in a contradictory way and workers feel inadequate to help families. New approaches, such as the systemic approach to child protection and the services provided by the Family Support Unit, are seen as effective ways to help families. The results show that working closely with children and the kinships of client families improves opportunities to help families.

The results of the thesis show that helping families is facilitated by building a confidential relationship with the client family. The child's interview and meeting should be an integral part of the client processes. Social work professionals need to use enough time and different approaches to ensure that the family is genuinely encountered. Social professionals need structures that promote well-being at work so that they can better help families where the parent has a substance abuse problem. Whenever possible, the kinship of the client family should be involved in the work.

Keywords: substance abuse, parenting, social work methods, content analysis

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
2 PÄIHDEONGELMA PERHEESSÄ.....	4
2.1 Ongelmallisen päihteidenkäytön määrittely.....	4
2.2 Tarkastelussa äitiys ja isyys päihteidenkäytön varjossa.....	6
2.3 Vanhemman päihteidenkäytön seuraukset lapselle.....	8
2.4 Lapsen turvallinen kiintymys vaarantuu.....	10
3 PERHESOSIAALITYÖ JA LASTENSUOJELU TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ.....	13
3.1 Perheiden kanssa tehtävä sosiaalityö.....	13
3.2 Palveluprosessin kuvaus ja käytössä olevat menetelmät.....	16
3.3 Sosiaalityöntekijä eettisten valintojen edessä.....	20
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	24
4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset.....	24
4.2 Tutkimusmenetelmä.....	24
4.3 Aineisto ja aineiston keruu.....	25
4.4 Aineiston analyysi.....	28
4.5 Tutkimuseettiset ja luotettavuuteen liittyvät näkökulmat.....	31
5 PÄIHTEET OSANA PERHEYHTEISÖÄ.....	34
5.1 Erilaisia perheitä ja erilaisia tapoja selviytyä.....	34
5.2 Lapsen ja vanhemman erityinen suhde.....	36
5.3 Päihdeongelma vaarantaa hyvää vanhemmuutta.....	39

6 SOSIAALITYÖN KEINOT PERHEIDEN AUTTAMISEKSI.....	43
6.1 Lapsen tapaaminen osana työskentelyä.....	43
6.2 Työskentely vanhempien kanssa.....	46
6.3 Läheisverkoston moninaiset roolit.....	50
7 KESKEISIÄ HAVAINTOJA TYÖSKENTELYSTÄ.....	54
7.1 Sosiaalityöntekijän moninainen rooli.....	54
7.2 Uusia auttamisen mahdollisuuksia.....	58
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	63
LÄHTEET.....	69
LIITTEET.....	82
Liite 1. Ryhmähaastattelun kysymykset.....	82
Liite 2. Haastattelijan apukysymykset.....	83

1 JOHDANTO

Tutkielmani otsikossa on suora sitaatti ryhmähaastattelusta, jonka aiheena oli vanhempien ongelmallinen päihteidenkäyttö. Vanhemmuus ja päihdeongelmat ovat teema, joka näkyy vahvasti mediassa ja laajemmassa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tutkimukset ovat osoittaneet, että vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat merkittävimpiä tekijöitä, jotka vaikuttavat huostaanottojen taustalla (Heino & Hyry & Ikäheimo & Kuronen & Rajala 2016, 69). Yle (Joensuu 2020) uutisoi tänä keväänä, että vanhempien päihteidenkäyttö on yleisimpiä syitä lasten huostaanottoihin. Huostaanottojen määrässä ei ole valtakunnallisella tasolla tapahtunut suurta muutosta viimeisten vuosien aikana. Porin lastensuojelun päällikön Leila Linnainmaan mukaan suurimmassa osassa huostaanottoja on syynä päihteet ja valtaosassa kannabis. Toisessa Ylen loppukesästä julkaisemassa uutisessa eräs äiti kertoo retkahduksestaan ja mainitsee haastattelussa: ”*Toivon, että jos vielä joskus repsahdan, joku tekee ilmoituksen lastensuojeluun...*” (Jäärni 2020). Merja Perälä kertoo Ylen (Siirilä 2019) uutisessa kirjoittavansa blogia traumaattisista kokemuksistaan ja ihmettelee muun muassa sitä, miksi häntä ei ole huostaanotettu. Hän on elänyt lapsuutensa vanhempien päihteidenkäytön ympäröimänä ja haluaa jakaa nyt aikuisena kokemuksiaan ja vertaistukea muille. Näin Perälä (2020) kuvaa blogissaan suhdetta äitiinsä:

Äitini - mahdollistaja, joka antoi kaiken tapahtua on ihan yhtä syyllinen kaikkeen kuin isäni, joka alkoholisoituneena ja kenties oman lapsuutensa traumatisoimana purki kaiken pieneen perheeseensä. "Hän teki parhaansa" on usein kuultu lausahdus ihmisestä, jonka toimintatavat ovat olleet kyseenalaiset... Riippuu vain siitä, miltä kantilta asiaa tarkastelee. Minun äitini nähkäis teki parhaansa, että pysyi alkoholistimiehensä rinnalla aluksi evakkoon lähtien pelon vuoksi, mutta myöhemmin ryypäten rankasti itsekin - pelon vuoksi. Pienenä lapsena en ole voinut turvautua äitiini, koska koin ettei hänestä ole minulle mitään turvaa...

Tämä tutkielma on syntynyt käytännön sosiaalityön tarpeesta. Halusin vastata tutkielmani avulla käytännön sosiaalityön haasteisiin, joten liitin sen osaksi maisteriopintojeni harjoittelua. Tein harjoitteluni erään keskisuuren kaupungin lapsiperheiden sosiaalipalveluissa. Sosiaalityöntekijät

kertoivat kokevansa vaikeiksi tilanteet, joissa vanhempien päihteidenkäytöstä on noussut huolta. Erityisen ongelmallisia ovat tilanteet, joissa sosiaalityöntekijällä on vahva näkemys vanhempien päihdeongelmasta, mutta sen näkyväksi tekeminen ei onnistu. Vanhemmat saattavat salailla, peitellä, selitellä ja kaunistella tilannetta, eikä päihdetyöntekijän arviollakaan pystytä osoittamaan päihdeongelmaa. Toisaalta saattaa myös olla niin, että vanhemmat eivät välttämättä itse edes tiedosta, että heidän päihteidenkäyttönsä on ongelmallista ja että lapset kärsivät siitä. Salailun taustalla on häpeä ja pelko siitä, että lapset otetaan huostaan päihteidenkäytön vuoksi.

Lapset kärsivät vanhempiensa liiallisesta päihteidenkäytöstä. Tämä voi näkyä esimerkiksi kokemuksina hoivan ja huolenpidon laiminlyönneistä. Perheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä vanhempien päihdeongelman näkyväksi tekeminen on erityisen tärkeää, koska perheen lapsia tulisi pystyä suojelemaan heidän kasvuaan ja kehitystään vaarantavilta olosuhteilta. Sosiaalityössä on sekä oltava herkkyyttä tunnistaa vanhemman ongelmallinen päihteidenkäyttö että riittävää osaamista tarjota oikeanlaista tukea perheelle. Keskeisessä roolissa on oltava asiakasperheen aito kohtaaminen, mikä tarkoittaa todellista pysähtymistä vaikeiden asioiden ääreen.

Olen tehnyt päihdetyötä, joten aihe tuntui mielestäni erityisen tärkeältä ja kiinnostavalta. Kiinnostukseni painottuu selkeästi sosiaalityössä käytettäviin menetelmiin ja palveluihin. Ongelmalliseksi päihdeongelman määrittelyn ja päihdeongelmista kärsivän auttamisen tekee se, että vielääkään ei voida sanoa olevan yhteistä ymmärrystä siitä, miten päihdeongelma määritellään. Onko päihteidenkäyttö ongelma silloin, kun asianosainen tai hänen perheensä eivät koe sen olevan ongelma? Voiko päihdeongelmaa olla perheissä, joissa kaikki näyttää olevan päällisin puolin hyvin? Voiko vanhemmalla olla päihdeongelma, jos hän käy töissä ja huolehtii muista velvollisuuksistaan? Lapsiperheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä vanhempien päihteidenkäytön ongelmallisuus tulee määritellä aina lapsen näkökulmasta käsin.

Sellaisen perheen lapsi, jossa vanhempien päihteidenkäyttö on ongelmallista, saattaa käyttäytyä kuten kuka tahansa lapsi. Lapsi on saattanut elää päihteiden keskellä koko elämänsä, joten se on hänelle tuttua ja tavallista. Lapsi saattaa käyttäytyä hyvin asiallisesti ja tottelevaisesti ja samalla pyrkiä olemaan mahdollisimman huomaamaton. Toisaalta lapsi saattaa oireilla vanhempiensa päihteidenkäyttöä mitä erilaisimmilla tavoilla, kuten esimerkiksi fyysisesti ja psyykkisesti oireilemalla. Päihdeongelma perheessä ei välttämättä näy ulospäin. Se ei ole sidoksissa tiettyyn sosiaaliseen asemaan, taloudelliseen tilanteeseen tai kulttuuriin. Häpeällinen ja vaiettu salaisuus riistää lapsilta turvallisen lapsuuden, mikä näkyy heidän elämässään nyt ja tulevaisuudessa. Meidän sosiaalialan ammattilaisten on tehtävä kaikkemme näiden lasten hyväksi.

Lapsiperheiden kanssa tehtävästä sosiaalityöstä ja erityisesti lastensuojelun käytännöistä löytyy paljon niin kotimaista kuin kansanvälistäkin tutkimustietoa. Tutkimuksen kohteena ovat olleet käytössä olevat menetelmät ja palvelut, työn vaikuttavuus ja päihdeidenkäytön vaikutukset perheen elämään ja erityisesti lasten hyvinvointiin. Myös päihdeongelman kytkeytyminen äitiyden ja isyyden erityispiirteisiin on ollut tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Tutkimusta sosiaalityön vaikuttavuudesta erityisesti sellaisten perheiden kohdalla, joissa vanhemmalla on päihdeongelma, löytyy kuitenkin suhteellisen vähän. Tähän saattaa vaikuttaa juuri perheen vanhemman päihdeongelman toteamisen vaikeus: jotkut perheet eivät välttämättä ole määriteltävissä ”päihdeperheiksi”. Olen tietoisesti halunnut tässä tutkielmassa välttää sanaa päihdeperhe juuri sen leimaavan luonteen vuoksi.

Teoriaosuuden aloittaa *Päihdeongelma perheessä* -kappale. Tarkastelen siinä, millä tavoin päihdeongelmaa pyritään määrittelemään ja lisäksi tuon ilmi päihdeidenkäytön ongelmallisuutta erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Tuon esiin sen, mitä vanhemmuudelta odotetaan ja sen, millä tavoin hyvää vanhemmuutta pyritään määrittelemään yhteiskunnassamme. Kappaleen lopuksi käsittelen vanhemman päihdeidenkäytön vaikutuksia lapsen kasvuun ja kehitykseen sekä tarkastelen lapsen ja vanhemman välistä suhdetta kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta. Seuraava kappale *Perhesosiaalityö ja lastensuojelu toimintaympäristönä* käsittelee sitä, minkälaisin menetelmin ja palveluin lapsiperheiden sosiaalityössä pyritään selvittämään vanhemman päihdeidenkäytön ongelmallisuutta ja osittain vastaamaan jo havaittuun ongelmaan. Olen rajannut tarkastelun sen kaupungin lapsiperheiden sosiaalityön palveluihin ja menetelmiin, johon tämä tutkielma on tehty. Keskeisenä näkökulmana tässä kappaleessa nousee esiin sosiaalityöntekijän yhteiskunnallinen rooli.

Tutkimuksen toteuttaminen -kappaleessa esittelen tutkimustehtäväni ja -kysymykseni. Tämä tutkielma on laadullinen tutkimus, jonka aineisto on kerätty puolistrukturoidun ryhmähaastattelun avulla. Haastatteluaineiston lisäksi olen kerännyt asiakirja-aineiston sosiaalityön asiakasasiakirjoista. Esittelen aineiston hankinnan vaiheita ja analyysia, jonka olen toteuttanut sisällönanalyysin keinoin. Lopuksi tuon esiin tutkielman tekoon liittyviä eettisiä näkökulmia. Esittelen saamani tulokset aineistostani nousseiden teemojen mukaan, ja ne keskittyvät vanhemman päihdeongelman tarkasteluun lapsen ja vanhemmuuden näkökulmasta sekä erilaisista sosiaalityön keinoista auttaa perheitä. *Johtopäätökset ja pohdinta* -kappale on tutkielman päätöskappale, joka kokoaa yhteen tutkielmani kannalta keskeisimmät asiat. Lisäksi tuon esiin ajatuksiani siitä, millä tavoin aihetta olisi tarpeen tutkia jatkossa.

2 PÄIHDEONGELMA PERHEESSÄ

2.1 Ongelmallisen päihteidenkäytön määrittely

Ihmiset ovat käyttäneet päihteitä kautta aikojen ja se on tänä päivänäkin merkittävä uhka yhteiskuntamme hyvinvoinnille. Tutkimuskirjallisuudessa käytetään useita erilaisia termejä kuvaamaan runsasta päihteidenkäyttöä. Tällaisia termejä ovat esimerkiksi ongelmallinen päihteidenkäyttö, päihdeongelma, päihderiippuvuus, päihteiden väärinkäyttö tai liiallinen päihteidenkäyttö. Eniten tutkimusta on tehty ongelmallisesta alkoholin käytöstä ja alkoholismista: päihteistä puhuttaessa viitataan usein nimenomaan alkoholiin (Nätkin 2016, 152). Halusin kuitenkin tehdä tämän tutkielman rajaamalla päihteidenkäyttöä alkoholiin. Tässä tutkielmassa tarkoitan päihteillä yleisimpiä päihteitä, kuten alkoholia, huumeita ja päihdyttävään tarkoitukseen käytettäviä lääkkeitä. Milloin sitten päihteidenkäytöstä tulisi puhua päihdeongelmana? Ongelmallisen päihteidenkäytön määrittelyyn liittyy haasteita, koska tarkastelemme ympäröivää elämää muun muassa omien kokemustemme, asenteidemme ja ennakkokäsitystemme kautta. Se, mikä toisen ihmisen näkökulmasta on niin sanottua tavallista päihteidenkäyttöä, saattaa toisen näkökulmasta näyttäytyä ongelmallisena.

Yleisin Suomessa käytetty päihde on alkoholi. Nätkin (2016, 152, 161–162) korostaa teoksessaan, että suomalaisten suhdetta alkoholiin voidaan kuvailla outona ja erilaisena, jos meitä verrataan muihin kulttuureihin. Käyttömäärät ja tavat käyttää alkoholia vaihtelevat suuresti, eikä niiden perusteella usein voida arvioida, onko käyttö ongelmallista. Ongelmallinen alkoholinkäyttö todetaan yleensä jossain muuallakin kuin vain perheessä, joten määrittelyssä on mukana perheenjäsenten lisäksi myös joku asiantuntijataho. Juomisen laadusta voi olla perheessä monenlaisia käsityksiä. Vanhempi voi esimerkiksi määritellä olevansa kohtuukäyttäjää, mutta lapsi saattaa nähdä käytön olevan liiallista. Tutkimusten mukaan lapset kokevat, että humala ei sovi vanhemmuuden rooliin. (Emt.) Virallisesti alkoholin suurkulutuksen raja on viikossa miehillä 24 pulloa keskiolutta ja naisilla 16 pulloa keskiolutta (Laaksonen 2009, 90–91).

Lääketieteellisestä näkökulmasta päihdeongelmia määritellään päihderiippuvuuden näkökulmasta ja se tulkitaan diagnosoiduksi sairaudeksi. Riippuvuutta eli addiktiota kuvataan pitkäaikaiseksi tilaksi, johon liittyy voimakas halu käyttää tiettyä ainetta jatkuvasti. Jatkuva käyttö lisää elimistön sietokykyä ja äkillinen käytön lopettaminen aiheuttaa usein fyysisiä ja psyykkisiä vieroitusoireita. Halu käyttää ainetta on tietyllä tapaa koko ajan läsnä: se on sinnikäs, epätavallisen vaativa, kytkeytyy nautinnon ja tuskan kokemuksiin sekä altistaa yksilön toimimaan halun mukaisesti. (Uusitalo 2013, 91–93.)

Ruuskan ja Sulkusen (2013, 32) mukaan addiktio nähdään sairautena, joka syntyy yksilön heikentyneestä tahdosta. Nykykäsityksen mukaan tätä tahtoa tulisi hoitaa sitä vahvistamalla. Suomalaisessa päihdehuollossa päihdeongelma on määritelty sosiaalisiksi ongelmaksi, ja sosiaalityöllä onkin ollut pitkään merkittävä rooli päihdehuollon järjestämisessä (Kananoja & Lähteinen & Marjamäki 2011, 277–278). Piispa (2013, 9) korostaa teoksessaan, että yksityiset huolenaiheet muuttuvat sosiaalisiksi ongelmiksi julkisen keskustelun myötä. Institutionalisoitumisessa on kyse siitä, että ongelman määrittely laajenee yksityiseltä tasolta kansalaisten keskuuteen.

Pirskanen (2011, 43–44) toteaa väitöskirjassaan, että suomalaiselle kulttuurille on ominaista vahvasti jännitteinen suhde alkoholinkäyttöön. Alkoholiongelmalle ei ole olemassa yhtenäisiä määritelmiä ja eri tutkimuksissa käytetyt käsitteet vaihtelevat. Juomisen kohtuuttomuuden ja kohtuullisuuden määrittelyyn vaikuttavat myös muutokset koko väestön alkoholin kulutuksessa. Alkoholiongelman määrittely voi perustua myös sosiaalisiin ja toiminnallisiin seurauksiin, joita juomisella on. Perheestä ja erityisesti lapsista huolehtiminen sekä työstä suoriutuminen voivat toimia ongelmallisen alkoholinkäytön määrittelijöinä. Vanhemman päihteidenkäytön ongelmallisuutta on tarkasteltava lasten näkökulmasta. Lasten kokemukset siitä, missä vaiheessa vanhemman alkoholinkäyttö muuttuu haitalliseksi vaihtelevat kuitenkin suuresti. (Emt.)

Orjasniemi ja Kurvinen (2017, 132–134, 140) korostavat artikkelissaan, että erityisesti pienet lapset ovat avuttomia vanhemman päihdeongelman vallatessa arjen. Vanhemman päihdeongelman määrittelyssä keskeistä on lasten kokemat kielteiset tunteet, kuten pelko, häpeä ja pettymykset. Kaikki lapset eivät kärsi vanhempiansa päihteidenkäytöstä samalla tavalla, mutta turvaton lapsuus vaikuttaa aikuiseksi kasvamiseen merkittäväällä tavalla. Päihtymyksensä vuoksi vanhemmat aiheuttavat pettymyksiä lapsille heille hyvin merkityksellisissä asioissa. Lapset kokevat häpeää ja tarvetta salata vanhempansa päihteidenkäyttöä, koska pelkäävät tulevansa kiusatuksi. Usein vanhempien päihteidenkäyttö saa aikaan pelkoa. Lapsi ei ymmärrä, miksi vanhempi käyttäytyy ristiriitaisesti. Pelko saattaa myös liittyä vanhempien välisiin riitoihin sekä väkivallan uhkaan. Päihteidenkäyttö ja väkivalta eri muotoineen kietoutuvat tiiviisti yhteen. Lapset joutuvat usein todistamaan väkivaltaisia tekoja toiseen vanhempansa, jonka on todettu olevan yhtä traumaattista kuin sen omakohtainen kokeminen. Vaikka vanhempi toimisi hetkittäin vastuullisesti ja lapsista huolehtien, pelko päihteidenkäytön uudelleen aloittamisesta seuraa lasta. (Emt.)

Piispan (2013, 3–14, 29–30, 44) mukaan suuri osa lasten kokemista alkoholihaitoista liittyy vanhempien tai muiden aikuisten satunnaiseen tai jopa kohtuulliseen alkoholin käyttöön. Vuosikymmenten ajan lukuisilla kampanjoilla, hankkeilla ja ohjelmilla on pyritty vaikuttamaan

kansalaisten asenteisiin ja siihen, miten päihteidenkäyttöön suhtaudutaan. Lasten seurassa -valistusohjelman (2009-2012) tavoitteena on ollut synnyttää keskustelua vanhempien ja muiden aikuisten alkoholikulttuurin vaikutuksista lapsiin ja nuoriin sekä pyrkiä tietoisuutta lisäämällä vähentämään lasten ja nuorten kokemia haittoja. Ohjelma on kohdistettu kaikkiin aikuisiin ja perheisiin, eikä vain alkoholia ongelmallisesti käyttäviin. Lasten seurassa -ohjelman vaikuttavuutta on arvioitu kattavasti ja sen pohjalta on voitu tehdä johtopäätös, että viime vuosina lapsilähtöinen ja lasten suojelua tukeva näkökulma on yleistynyt. Noin puolet vastaajista puolusteli ja suositteli alkoholin kohtuukäyttöä. Kaikki vastanneet olivat sitä mieltä, että aikuisten alkoholinkäyttö näyttää pelottavalta pienen lapsen näkökulmasta.

2.2 Tarkastelussa äitiys ja isyys päihteidenkäytön varjossa

Vilén ym. (2010, 126–131) kuvaavat teoksessaan, että vanhemman tehtävä on ylläpitää turvallisia rajoja lapsen elämässä sekä osoittaa hänelle aitoa välittämistä ja rakkautta. Vanhemman on mahdollista tunnistaa paremmin lapsensa tarpeita, kun hän pystyy tarkastelemaan niitä erillään omistaan. Vilénin ja kumppaneiden (emt.) mukaan vanhemman tulisi pyrkiä näkemään tunteet, jotka ovat lapsen käyttäytymisen taustalla. Vanhempi, joka tulkitsee vuorovaikutustilanteita omien mielikuvien ja tarpeiden kautta, saattaa tulkita ne virheellisesti. Aikuisen kyky suhtautua sensitiivisesti lapsen tarpeisiin antaa lapselle kokemuksen psyykkisestä turvallisuudesta.

Eerolan (2018, 300–303) mukaan Suomessa elää rinnakkain useita vanhemmuutta koskevia ihanteita, jotka vaikuttavat siihen, minkälaisia odotuksia vanhemmuudelle asetetaan ja siihen, kuinka vanhempana toimitaan. Samalla ne ohjaavat yleistä keskustelua vanhemmuudesta ja siitä, minkälaista kertomusta omasta vanhemmuudesta tai perhe-elämästä kerrotaan. Ihanteet ovat vahvasti kontekstisidonnaisia, kiistanalaisia ja keskenään ristiriitaisia. Tällä hetkellä Suomessa on kolme vanhemmuutta kuvaavaa kulttuurista mallitarinaa, jotka kaikki keskittyvät pienten lasten vanhemmuuteen ja käsittelevät jaettua vanhemmuutta, hoivaavaa isyyttä ja äidin ensisijaisuutta. Jaetun vanhemmuuden mallitarina määrittää tämän päivän vanhemmuutta. Sillä viitataan sellaisiin vanhemmuuden käytäntöihin kahden vanhemman lapsiperheissä, joissa molemmat vanhemmat osallistuvat lapsen hoitamiseen ja erityisesti hoivatyöhön. Hoivaavan isyyden ihanne on yhteiskunnassamme laajasti esillä ja siinä korostuu isän oma tahto hoitaa lasta ja luoda häneen läheinen suhde. Hoivaavan isän mallitarina liittyy vahvasti kulttuurisiin miesihanteisiin, ja se sisältää ajatuksen suuresta muutoksesta miesvanhemmuudessa. Kolmas kulttuurissamme elävä vanhemmuutta käsittelevä mallitarina on äidin ensisijaisuus erityisesti pienten lasten hoitajana.

Vaikka jaetun vanhemmuuden ja hoivaavan isyyden mallitarinat osoittavat isien nousseen äitien rinnalle vanhemmuudessa ja lastenhoidossa, äidin ensisijaisuutta korostava mallitarina kyseenalaistaa tämän. Äidin ensisijaisuutta korostava tarina vetoaa biologiaan, jossa äidin ensisijaisuutta lapsen hoitajana perustellaan raskaudella ja synnyttämällä. Äitiyteen liitetään myös moraalisia velvoitteita. Hyvä äitiys liittyy käsitykseen siitä, että äiti laittaa aina lapsen tai perheen tarpeet omiensa edelle. (Emt.)

Mallitarinat ovat osoitus siitä, että perheenjäsenten välinen tasavertaisuus on suomalaisissa perheissä viime vuosikymmeninä lisääntynyt. Äitien alkoholinkäytön yleistymisen myötä alkoholista on tullut vahvemmin osa kotien arkea. Toiseksi isien muuttunut rooli on saanut aikaan sen, että he ovat enemmän läsnä perheen arkisissa asioissa. Lisäksi lasten asema on muuttunut niin perheissä kuin yhteiskunnallisestikin ja heitä esimerkiksi kuullaan aiempaa enemmän. (Pirkanen & Kataja & Simonen & Holmila & Tigerstedt 2016, 17.)

Tigerstedt ja Härkönen (2016, 119–123, 126) kirjoittavat teoksessaan Suomessa viime vuosikymmenien aikana tapahtuneesta juomisen kotiutumisesta ja alkoholinkäytön normalisoitumisesta. Juomisen kotiutumisella viitataan suomalaisen juomiskulttuurin muutoksiin: alkoholin kuluttaminen on yleistynyt osaksi puolisoitten ja perheiden seurustelutapoja. Kotiutumisen myötä lasten odotetaan olevan osa alkoholia käyttävää perheyhteisöä. Naisten suhtautuminen alkoholiin on muuttunut positiivisemmaksi ja alkoholin käyttämisestä on tullut naisille hyväksytympää ja houkuttelevampaa. Osa naisista elää kuitenkin edelleen olosuhteissa, joissa he kärsivät miestensä juomisesta ja toimivat perheessä kontrolloijan ja hoivaajan rooleissa. Van der Walde, Urgenson, Weltz ja Fred (2002, 152) korostavat, että äidit joutuvat edelleen päihteidenkäyttönsä vuoksi isiä herkemmin moraalisen paheksunnan kohteeksi. Yhteiskunnan tuomitsevat ja leimaavat asenteet muuttuvat hitaasti ja voivat muun muassa estää äitejä pyytämästä apua tai hakeutumasta hoitoon. Tutkimusten mukaan naiset kärsivät miehiä enemmän alkoholin käytöstä johtuvista somaattisista ja kognitiivisista vaurioista (emt.).

Nätkin (2009, 28–30, 38) kirjoittaa, että päihteitä ongelmallisesti käyttävät äidit aiheuttavat riskitilanteita äitiyshuoltoon ja heidän hoitonsa saattaa vaatia erityistoimenpiteitä. Valitettavan usein päihdeongelmainen äiti leimataan hoidossa erilaiseksi ja poikkeavaksi. Vuosina 1998-2002 käynnissä ollut Pidä kiinni -projekti on pyrkinyt kehittämään hoitojärjestelmää päihteitä käyttäville äideille ja heidän perheilleen. Äitien päihteidenkäyttöön puuttumiseen on pohdittu useita keinoja, kuten esimerkiksi sitä, tulisiko interventio tehdä pakottamalla, velvoittamalla vai suostuttelemalla. Suurimpana pelkona on ollut, että päihdeongelmaiset äidit putoavat vastarinnan vuoksi palveluiden piiristä ja hakeutuvat esimerkiksi synnyttämään johonkin muualle kuin julkisen terveydenhuollon

piiriin. Tuolloin riskinä on, että syntyneet vauvat eivät saisi tarvitsemaansa hoitoa eikä perhe riittävää tukea. Nätkinin (emt.) mukaan jotkin päihteitä käyttävät äidit voivat ajautua huostaanottokierteeseen, sillä he saattavat nähdä uudessa raskaudessa mahdollisuuden raitistua. Monilapsinen äiti ei välttämättä näe päihteidenkäytön ja huostaanoton yhteyttä. Juttula (2006, 55–63) kirjoittaa teoksessaan Jotta äidinrakkaus toteutuisi -kampanjasta, jonka tavoitteena oli ottaa kantaa täydellisen äitiyden myyttiin. Pyrkimyksenä oli luoda kuvaa päihteitä käyttävistä äideistä ja samalla määritellä niin sanottua normaalia äitiyttä. Selvitysten mukaan suurin osa niin sanotuista kohtuukäyttäjistä vähentää tai lopettaa alkoholin käytön saatuaan tietää raskaudesta. Myös kaksi kolmasosaa ongelmakäyttäjistä pystyy ainakin vähentämään käyttöönsä terveydenhuollon tiedon ja tuen turvin.

Itäpuisto (2008, 40) tuo ilmi, että kulttuurissamme esiintyy hyväksyvää suhtautumista miesten alkoholin käyttöön ja jopa alkoholiongelmiin. Alkoholin käyttö voidaan nähdä miesten keskinäisenä seurustelutapana ja sallittuna paineen purkamisen keinona. Miesten päihteidenkäyttöä ja alkoholin sietokykyä saatetaan jopa ihannoida. Alkoholiongelmainen isä ei välttämättä menetä miehekkyyttään. Se, mikä nähdään tavallisen juomisen rajana, joustaa vielä pitkään sen jälkeen, kun käyttö on muuttunut ongelmalliseksi. Stringer ja Baker (2018, 16–17) korostavat, että tutkimusten mukaan sellaiset naiset ja miehet, jotka ovat vanhempia ja elävät avioliitossa, kokevat päihteidenkäyttönsä häpeällisemmäksi kuin muut.

2.3 Vanhemman päihteidenkäytön seuraukset lapselle

Tutkimusten mukaan Suomessa noin 70 000 lapsen vanhemmalla tai molemmilla vanhemmilla on vakava päihdeongelma. Tämä tarkoittaa sitä, että joka kymmenes lapsi eli noin 6 prosenttia kaikista alaikäisistä elää elämää, jota varjostaa vanhemman päihdeongelma. (Raitasalo & Holmilam & Jääskeläinen 2016, 83–87.) Odottavan äidin alkoholinkäyttö vaikuttaa syntymättömään vauvaan ja se on suurin yksittäinen kehitysvammaisuuden aiheuttaja. Huumausaineille altistuneet lapset kärsivät vieroitusoireista syntymänsä jälkeen, mutta eivät välttämättä kärsi pysyvistä vaurioista niin kuin alkoholille altistuneet vauvat. Alkoholin käytöstä johtuvat vauriot luokitellaan niiden vakavuuden ja laajuuden mukaan. FAS (fetal alcohol syndrome) -oireyhtymä kehittyy niille sikiöille, jotka altistuvat äidin jatkuvalla ja runsaalla alkoholin käytölle. Vauriot näkyvät lapsen pienikokoisuutena, keskushermoston toimintahäiriöinä ja tyypillisinä kasvopiiirteinä. FAE (fatal alcohol effects) viittaa lievempiin vaurioihin, jotka näkyvät tyypillisesti lapsen oppimis- ja käytöshäiriöinä. Se vaikuttaa ihmisen elämään niin lapsuudessa kuin myöhemmin, sillä se vaikeuttaa oppimista, sosiaalisia suhteita ja harrastuksia. Fetaalialkoholivauriota ei voida parantaa, mutta sitä voidaan lievittää siten, että

lapsesta huolehditaan ja häntä hoidetaan erityisen hyvin. Australialaistutkimuksen mukaan merkittävä osa lääkäreistä ja muista terveydenhuollon ammattilaisista ei tunnistanut fetaalialkoholivauriota tai osannut tehdä diagnoosia. (Itäpuisto 2008, 45–49.)

Vanhempien päihteidenkäytön vaikutuksista lapsen terveyteen ja kehitykseen tiedetään paljon. Vanhemmat ja lapset -tutkimusprojektin (VANLA) mukaan lapset, joiden vanhemmat käyttävät liiallisesti päihteitä, joutuvat kohtaamaan perheessään riitoja, väkivaltaa, laiminlyöntiä, erotilanteita, taloudellisia ongelmia ja turvattomuutta. (THL 2017.) Jesuraj (2012) kirjoittaa teoksessaan, että riittämätön huolenpito ja hoitamaton koti voivat aiheuttaa lapselle sairastelua, psyykkisen kehityksen ja käyttäytymisen häiriöitä sekä altistaa häntä tapaturmille. Lapset kärsivät vaikeista tunteista, kuten syyllisyydestä, levottomuudesta, häpeästä, hämmennyksestä, vihasta ja masentuneisuudesta sekä vaikeudesta muodostaa läheisiä ihmissuhteita. Lapset saattavat kokea olevansa yksinäisiä ja toivottomia, koska eivät pysty muuttamaan tilannetta. Itäpuisto (2008, 86) ja Raunio (2009, 285) huomauttavat, että päihdeongelmista kärsivät vanhemmat eivät usein kykene suoriutumaan perustehtävästään, kuten esimerkiksi turvallisen arjen luomisesta tai lapsen tarpeisiin vastaamisesta. Alkoholisoituneet tai huumeita käyttävät vanhemmat voivat olla täysin omien ongelmiansa ja päihteidenkäyttönsä turruttamia. Heidän välinpitämättömyytensä lasta ja lapsen koulunkäyntiä kohtaan voi tulla ilmi useilla eri tavoilla.

Lasinen lapsuus -toiminta on tehnyt vaikuttavaa yhteiskunnallista työtä tuomalla esille vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivien lasten näkökulmaa. Väestökyselyiden avulla on voitu todeta, että lapsuudenperheessä esiintyneen liiallisen päihteidenkäytön kokeneiden lasten määrä on kasvanut. (Roine & Ilva 2010, 26.) Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia on pyritty auttamaan monenlaisin keinoin. Osana Lasinen lapsuus -toimintaa on kehitetty Varjomaailma-verkkopalvelu, jonka tavoitteena on, että lapsi pystyy käsittelemään vanhempien päihteidenkäytöstä herääviä tunteita ja kokemuksia sarjakuvien luomisen sekä tarinoiden kirjoittamisen avulla. Kaikkeen sivustolla järjestettävään toimintaan on mahdollista osallistua anonyymina, mikä madaltaa kynnystä. Sivuston kautta on myös selvitetty avun saamisen esteitä lapsen näkökulmasta. Vastauksista kävi ilmi, että lapset pelkäsivät joutuvansa juoruilun, marginalisoinnin tai viranomaisten ei-toivottujen interventioiden kohteeksi. (Roine & Ilva & Takala 2010, 13; Holmila & Ilva 2010, 54–55.)

Arteagan, Chin-Chin ja Reynolds (2010, 1115) kirjoittavat, että vanhempien päihdeongelma lisää lapsen riskiä alkaa itse käyttämään päihteitä ongelmallisesti myöhemmin elämässään. Tutkimusten mukaan riskiä myös lisäävät lapsen ongelmakäyttäytyminen ja omat päihdekokeilut, vertaisryhmät, vanhempien odotukset sekä lastensuojelun asiakkuus. Nätkin (2016, 164–165) tuo esiin Gustav Jonssonin teorian, jonka mukaan erityisesti negatiivisten asioiden, kuten alkoholismin, voidaan nähdä

periytyvän sukupolvelta toiselle. Teoria on ollut käytössä sosiaalihuollossa jo pitkään, ja se pohjautuu ajatukseen siitä, että huonot kasvuolosuhteet heikentävät lasten selviytymistä elämässä. Yhteiskunnassamme pohditaan tänäkin päivänä huono-osaisuuden kasaantumista ja ongelmien periytymistä. Nykyään ei kuitenkaan uskota, että pelkät geenit määräisivät alkoholismien periytymisestä, vaikkakin ne nähdään potentiaalina. (Emt.)

2.4 Lapsen turvallinen kiintymys vaarantuu

Itäpuiston (2008, 38) mukaan vanhemman tehtävä on taata lapselle riittävät fyysiset, psykologiset ja kehitykselliset edellytykset sekä kaikin tavoin vakaa ja turvallinen kasvuympäristö. Päihdeongelman voidaan nähdä uhkaavan hyvää vanhemmuutta ja lapsen turvallinen kiintymys vanhempansa vaarantuu. Rusasen (2011, 270) mukaan lapsuuden turvallinen kiintymys antaa lapselle mahdollisuuden luottaa siihen, että hänelle tärkeät aikuiset ovat hänen elämässään. Turvallisella kiintymyksellä on nähty olevan vaikutuksia lapsen parempaan sosiaaliseen menestykseen ja oppimiseen sekä vähäisempiin mielenterveyden häiriöihin. Lisäksi se parantaa lapsen kykyä auttaa muita ja vastaanottaa apua ahdistavissa tilanteissa. Tapio ym. (2010, 103–104) kirjoittavat turvallisuuden syntyvän lapsen kokemuksesta siitä, että hänen toiveensa ymmärretään ja hänen tarpeisiinsa vastataan oikealla tavalla. Tämä synnyttää kokemuksen elämän hallittavuudesta ja lapsen luottamus elämää kohtaan lisääntyy. Lapsella on oltava lupa ilmaista erilaisia tunteita, joiden käsittelemisessä häntä tuetaan. Hoivan ja huolenpidon ansiosta lapsi kokee olevansa rakastettu, mikä auttaa häntä pitämään myös toisia ihmisiä rakastettavina. Turvallisesti kiintyneen lapsen on helppoa ottaa kontakti vanhempaan ja hakea apua tärkeiltä aikuisilta stressaavassa tilanteessa. On havaittu, että turvallisesti kiintyneet kykenevät tasapainoisempaan emotionaaliseen ilmaisuun kuin turvattomasti kiintyneet. (Emt.)

Tapio ym. (2010, 103) kirjoittavat teoksessaan John Bowlbysta (1907-1990) ja hänen luomastaan kiintymyssuhdeteoriasta. Siinä tarkastellaan vauvan ja tämän hoitajan välistä suhdetta ja sen vaikutuksia lapsen myöhempään elämään. Teoria perustuu ajatukseen siitä, että lapsella on luonnollinen tarve turvallisuuteen ja se saa hänet kiinnittymään häntä toistuvasti hoitavaan aikuiseen. Kokemukset vuorovaikutusympäristöstä muokkaavat vauvan aivoja ja riippuen hoitavan aikuisen reagoitavasta, lapselle muodostuu oletuksia maailmasta. Toistuvasti vahvistuvien, ei-kielellisten ja tiedostamattomien oletusten myötä lapselle muodostuu tietynlainen muistijärjestelmä, jota kutsutaan kiintymyssuhteeksi. (Emt.) Sinkkonen (2004, 1866) kirjoittaa, että Bowlbyn teorian havaintoja sovelletaan muun muassa psykoterapiassa ja lastensuojelussa.

Kristeri (1995, 24) kirjoittaa, että lapsen kiintymyssuhde vaikuttaa häneen myös aikuisena. Se, miten aikuisena hahmottaa maailmaa, omia tarpeitaan ja haavoittuvuuttaan, muodostuu lapsuuden kokemusten myötä. Riittämättömän vanhemmuuden kokemukset vaikuttavat siten, että lapsi ei aikuiseksi tultuaan välttämättä itse pysty olemaan läsnä oleva vanhempi omalle lapselleen, koska todellinen läsnäolo vaatii kosketuksen omaan itseensä. Vanhempi pystyy antamaan lapselleen vain sen, mitä on itse saanut. Tämä lisää ymmärrystä ongelmien siirtymisestä sukupolvelta toiselle. Tapio ym. (2010, 102–103) korostavat teoksessaan, että kiintymyssuhdeteoriassa ei ole kyse vanhemman rakkaudesta lapseen. Myös lastaan rakastavalla vanhemmalla voi olla vaikeuksia luoda lapselleen turvallista ja luotettavaa kokemusmaailmaa. Se, miten lapsi tuntee ja toimii erilaisissa tilanteissa vanhempiensa kanssa, ohjautuu lapsen sisäisistä oletusmalleista.

Kristeri kumppaneineen (1999, 15, 35, 38–46) kuvaa turvallisen vanhemmuuden olevan läsnäoloa ja kykyä huomioida lapsen tarpeet ja tunteet. Mikäli vanhemman on vaikeaa päihdeongelman vuoksi vastaanottaa niitä, ne palautuvat takaisin lapselle. Hän kätkee ne sisäänsä ja opettelee elämään ilman riittävää vanhemmuutta. Vähitellen lapsi alkaa ohjautua ulkopuolisesta tilanteesta käsin, eikä osaa luottaa itseensä, omiin tunteisiinsa tai vaistoihinsa. Lapsi ei tiedä tuntevansa jatkuvaa riittämättömyyttä, tarpeettomuutta ja arvottomuutta, eikä tunnista mistä tunne-elämän ja ihmissuhteiden vaikeudet johtuvat. Tapion ym. (2010, 102–103) mukaan turvaton kiintymys syntyy lapselle vähitellen sen seurauksena, ettei aikuinen vastaa hänen hätäänsä tai hän reagoi siihen epäjohdonmukaisesti. Yksi turvattoman kiintymysmallin muoto on välttelevä kiintymysmalli, jossa lapsi korvaa turvallisen aikuisen kehittämällä itselleen itsesäätelymekanismin. Tällaiset lapset ilmaisevat vähemmän tunteita, kuten esimerkiksi osoittavat pelottavissa tilanteissa vähemmän hätää, vaikka he reagoivat fysiologisella tasolla jopa voimakkaammin ja ovat enemmän hädissään kuin turvallisesti kiintyneet lapset. Sinkkonen (2004, 1867) korostaa, että välttelevästi kiintyneen lapsen käytöksessä keskeistä on loogisuuden ja järkipäisyyden painottuminen. Lapsi on tottunut pärjäämään yksin ja saattaa jopa kadottaa kokonaan yhteyden tunteisiinsa taitavan itsehillintänsä vuoksi. Ristiriitaisessa kiintymyssuhteessa lapsen kiintymys- ja läheisyydensäätelyjärjestelmän toiminta on häiriintynyt ja sen taustalla on kokemus hoivaajasta, joka on impulsiivinen ja epäjohdonmukainen. Lapsi kokee elävänsä maailmassa, joka on täynnä vaaroja, joita vastaan hänellä ei ole keinoja suojella itseään. Hoivaaja saattaa esimerkiksi vastata vain voimakkaisiin viesteihin, joten hänen huomionsa herättämiseksi lapsi turvautuu intensiiviseen tunteiden ilmaisuun. Lapsen liioittelevan käyttäytymisen taustalla on häneen välinpitämättömästi ja laiminlyövästi suhtautuva aikuinen. (Rusanen 2011, 65–67; Sinkkonen 2004, 1867.)

Tapio ym. (2010, 108–109) kuvaavat, että kaoottinen kiintymismalli syntyy hoitavien vanhempien arvaamattoman käyttäytymisen vuoksi. Tähän kiintymismalliin liittyy vahvasti myös lapsen perushoidon laiminlyöminen ja pelko. Lapsen haavoittuvuus on tekijä, joka altistaa hänet hyväksikäytölle ja huonolle kohtelulle. Lapsen haavoittuvuus on tekijä, joka altistaa hänet hyväksikäytölle ja huonolle kohtelulle. Lapsi joutuu usein kokemaan sekä psyykkistä että fyysistä kipua ja hänen elämässään on toistuvia traumaattisia kokemuksia. Kokemukset opettavat lapsen pitämään ajatuksensa ja tunteensa itsellään sekä pärjäämään ilman turvallista aikuista. Koska lapsen tarpeisiin ja tunteisiin ei vastata tai vastataan väkivallalla, lapsi kokee arvottomuutta. Lapsen näkökulmasta ympäröivä maailma vaikuttaa vaaralliselta ja pelottavalta. Tämän vuoksi hän rakentaa itsensä ja maailman välille muurin. Sinkkonen (2004, 1868) korostaa teoksessaan, että turvattomuuden arviointi on ongelmallista. Monessa suomalaisperheessä tunteita ilmaistaan niukasti, mutta lapsi ei välttämättä koe olevansa millään tavoin uhattuna. Tilanne on aivan toinen, jos lapsi joutuu tukahduttamaan tunteensa, jotta ei joutuisi rangaistuksi tai jopa pahoinpidellyksi. Mitä epävakaampi ja kaoottisempi lapsen kasvuympäristö on, sitä erikoisemmilta hänen selviytymiskeinonsakin näyttävät ympäristön näkökulmasta katsottuina. Sinkkonen (emt.) korostaa, että tunne-elämän häiriöt voidaankin usein nähdä aivan loogisina yrityksinä sopeutua järjettömään todellisuuteen, jossa lapset elävät. Schwartz (2015, 251) tuo ilmi teoksessaan, että lapsen turvaton kiintymys vanhempansa on yleensä erittäin vahva ja sen vaikutukset ovat traumatisoivia.

3 PERHESOSIAALITYÖ JA LASTENSUOJELU TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ

3.1 Perheiden kanssa tehtävä sosiaalityö

Suomi on sitoutunut vuonna 1991 YK:n lasten oikeuksien yleissopimukseen, joka määrittelee lapsen oikeuksien turvaamisen perheen ja yhteiskunnan tehtäviksi. Sopimuksessa korostetaan, että lapsen ensisijainen kasvuympäristö on perhe. Pystyäkseen hoitamaan yhteiskunnalliset velvoitteensa, perheellä on oikeus saada tarvittavaa suojelua ja apua. Sopimuksen 19. artiklan mukaan sopimusvaltioiden tehtävä on suojella lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta, pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä, välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. (Bardy 2009, 32–33.) Kananoja ym. (2011, 173) kirjoittavat, että lasten ja nuorten tavanomaisimpia suojelun tarpeita ovat vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat, koulunkäyntivaikeudet, psyykkiset ongelmat sekä päihteiden käyttö.

Rasa ja Vuolukka (2019, 260–275) kirjoittavat teoksessaan, että lastensuojelu on saanut perhesosiaalityötä enemmän huomiota tutkimuksissa, tieteellisessä keskustelussa ja sosiaalityön menetelmiä kehittäessä. Rätty (2019, 23–24) kirjoittaa teoksessaan, että perhesosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuoltolain mukaista sosiaalityötä, jonka asiakkaina ovat lapset ja heidän perheensä. Sosiaalihuoltolain uudistuksen (2015) tavoitteena on ollut lisätä perheiden oikeutta saada riittäviä perhettä tukevia palveluita. Muutoksen myötä lastensuojelun asiakkuuksia siirrettiin yleisten sosiaalihuollon palvelujen asiakkuuksiksi. Tällä pyrittiin tarjoamaan sosiaalihuoltolain mukaista apua ja tukitoimia perheille mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ilman perheen leimautumista lastensuojelun asiakkaaksi. Rädyn (emt.) mukaan sosiaalihuoltolain uudistamisen tavoitteet näyttävät kuitenkin jääneen toteutumatta. Hänen mukaansa näyttää siltä, että palveluita ei tarjota riittävän aikaisin ja perheet ovat jääneet vaille kokonaisvaltaista tukea. Asiakkuudet lastensuojelussa alkavat liian myöhään, jolloin ongelmat ovat jo huomattavan vakavia. Rasa ja Vuolukka (2019, 275) puolestaan tuovat tutkimuksessaan esille, että perheenjäsenten osallisuus ja koko perheen huomioiva näkökulma näkyvät perhesosiaalityön työmenetelmissä. Sosiaalihuoltolain muutos on tuonut mukanaan uusia toimijoita lapsen ja perheen kanssa työskentelyyn.

Kananoja ym. (2011, 173–174) korostavat, että lastensuojelutyön alkaessa sosiaalityöntekijän haastavin tehtävä on selvittää perheen kokonaistilanne. Lastensuojelun luonteeseen kuuluu jännite lapsen ja perheen välillä, koska työssä puututaan ihmisen yksityisyyteen. Työntekijän päätökset pohjautuvat velvoitteisiin ja oikeuksiin, jotka on kirjattu lastensuojelulakiin. Lasta voidaan joutua suojelemaan vanhemmiltaan tai vahingoittamasta itseään tai muita, ja lastensuojelun pätehtävä

onkin arvioida lapsen etu ja huolehtia sen toteuttamisesta. Lapsen omat huoltajat vastaavat ensisijaisesti hänen kasvatuksestaan ja keskeistä on varmistaa, että huoltajat saavat tehtävässään riittävästi tukea. Hämäläinen (2011, 62–63) kirjoittaa perheiden oikeudesta siihen, että yhteiskunta kontrolloi ja tukee heitä kasvatustehtävässään.

Räty (2019, 10–11, 35) toteaa teoksessaan, että lastensuojelun asiakkuuden tulee alkaa silloin, kun lapsen terveys ja kehitys vaarantuvat. Tuolloin sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut on todettava riittämättömiksi ja viranomaisella on velvollisuus ryhtyä riittäviin ja tarpeenmukaisiin toimiin. Nämä toimet saattavat sisältää myös tahdonvastaisuuden elementtejä. Rädyn (emt.) mukaan lapsen edun toteutuminen on järjestettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimin ja kaikissa tilanteissa on valittava se toteuttamistapa, jolla voidaan parhaiten turvata lapsen etu. Hämäläinen (2011, 62–63) korostaa, että yhteiskunnallista puuttumista perheiden elämään voidaan oikeuttaa muun muassa yleisellä hyväksynnällä ja oikeustajulla, lainsäädännöllä, lapsen ihmisarvolla ja oikeudella saada yhteiskunnallista suojelua. Lapset ovat yhteiskunnan tärkein voimavara, jota tulee vaalia. Tämän päivän elämäntyyli asettaa lastenhoidolle ja kasvatukselle vaatimuksia, joita perheet eivät välttämättä pysty täyttämään. Voidaan sanoa, että on koko yhteiskuntamme etu, että perheisiin kohdistetaan interventioita. Sillä tavoin ehkäistään ja lievitetään sosiaalisia ongelmia sekä vähennetään yhteiskunnan kustannuksia. (Emt.)

Chuang, Wells, Belletiere ja Cross (2013, 118) toteavat, että vanhemman päihteidenkäyttö lisää lasten riskiä joutua kaltoinkohdeksi. Perheen kanssa työskennellessä päihteidenkäytön haitallisuutta ja perheen tarvitsemia palveluita voi kuitenkin olla vaikeaa arvioida. Chuangin ym. (emt.) mukaan lastensuojelu saattaa aliarvioida vanhemman päihdeongelman vakavuutta. Jopa kahdessa kolmesta tapauksesta, joissa päihteidenkäyttö voitiin osoittaa haitalliseksi, työntekijä arvioi sen olevan tavanomaista. Erityisen vaikeaa arviointi oli tilanteissa, joissa työntekijän työmäärä oli suuri tai kun arvioitiin isän päihteidenkäytön haitallisuutta. Seay (2015, 19) tuo ilmi teoksessaan, että vanhempien päihteidenkäytön yleisyydestä on hankittava kansallista tietoa, jotta lastensuojelu ja päihdehoitojärjestelmä pystyisivät vastaamaan riittävästi lasten ja perheiden tarpeisiin.

Amerikkalaisen tutkimuksen mukaan (Bliss & Pecukonis 2008, 21) sosiaalityössä ei kiinnitetä riittävästi huomiota asiakkaiden ongelmalliseen päihteidenkäyttöön, vaikka se on merkittävällä tavalla läsnä useilla sosiaalityön kentillä. Mini-interventio on sosiaalityön väline, jolla voidaan ottaa puheeksi ja pyrkiä selvittämään päihteidenkäytön ongelmallisuutta perustason palveluissa. Renko (2016, 1–3) kirjoittaa teoksessaan, että ongelmakäyttöä voidaan pyrkiä tunnistamaan strukturoidun kyselyn tai vapaamuotoisen haastattelun avulla osana sosiaalityön rutiininomaista asiakkaan tilanteen selvittelyä. Mini-interventio on luonteeltaan dialoginen menetelmä. Sosiaalityön ammattilaiset ovat

merkittävässä roolissa ongelmallisen käytön tunnistamisessa ja asiakkaan motivoimisessa muutokseen. Asiantuntijoiden näkemysten mukaan sosiaalityön ammattilaisilla on hyvät valmiudet alkoholin ongelmakäyttäjien neuvomiseen ja eteenpäin ohjaamiseen, ja he ovat yleensä tietoisia alkoholinkäytön riskeistä ja kokevat keskustelun luontevaksi osaksi työtään. (Emt.)

Heino (2013, 53, 60) kirjoittaa, että läheisneuvonpidolla ja muilla dialogisilla menetelmillä on saatu hyviä tuloksia päihdehaittojen käsittelyssä. Se on todettu tehokkaaksi menetelmäksi puuttua perheessä esiintyvään vanhemman päihteidenkäyttöön. Yksinkertaistettuna siinä on kyse siitä, että viranomaisen ottaa lapsen ja hänen läheisensä tiiviisti mukaan päätöksentekoon. Tavoitteena on asiakkaan valtaistuminen: lapsi saa yhdessä tärkeiden ihmisten kanssa valmistella suunnitelman ja ehdotuksen tilanteen ratkaisemiseksi. Keskeistä on tilanteen tarkastelu tässä hetkessä ja tulevaisuudessa. Läheisneuvonpito on sosiaalityön menetelmä, jolla pyritään vahvistamaan lapsen oikeuksia. Tässä menetelmässä suvulla ja lapsen omilla tärkeillä suhteilla ja juurilla on keskeinen paikka. Tavoitteena on etsiä kaikki mahdolliset resurssit, jotka ovat asiakkaan tilanteen kannalta tarpeen. Heinin, Kaatran, Korhosen, Possaunerin ja Vuorion (2014, 280, 282, 286) mukaan läheisneuvonpito vastaa lastensuojelun saamaan kritiikkiin lisäämällä toiminnan läpinäkyvyyttä, avoimuutta, selkeyttä menettelyihin sekä inhimillisyyttä ja luottamusta. Tutkimusten mukaan tulokset menettelyn vaikuttavuudesta ovat myönteisiä, mutta jostain syystä se ei ole vakiintunut sosiaalityöntekijöiden työmuodoksi.

Davies (2019, 348, 354) esittelee tapaustutkimuksen avulla psykoanalyttisen teorian käyttöä lasten ja perheiden parissa tehtävässä sosiaalityössä. Teoria perustuu ajatukseen siitä, että varhaislapsuuden kokemukset vaikuttavat merkittävästi ihmisen myöhäisempään psykologiseen kehitykseen. Lähestymistapa tukee asiakasta muutoksessa ja antaa sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden ymmärtää syvemmin asiakkaan käyttäytymistä ja etsiä todellisia syitä hänen käytökselleen. Davies (emt.) korostaa, että muutos ja toipuminen tapahtuvat ihmissuhteissa, jonka vuoksi niihin on kiinnitettävä työskentelyssä erityistä huomiota. Myös Knight (2015, 25) tuo artikkelissaan esiin traumaattisten kokemusten ymmärtämisen tärkeyden sosiaalityössä ja kuvailee tällaista tapaa työskennellä traumatietoisiksi käytännöiksi. Sosiaalityöntekijät, jotka ovat tietoisia traumojen vaikutuksista, ymmärtävät paremmin ongelmia, joita asiakkaalla on tänä päivänä. Tällöin he pystyvät esimerkiksi normalisoimaan asiakkaan kokemuksia.

3.2 Palveluprosessin kuvaus ja käytössä olevat menetelmät

Raunion (2009, 287) mukaan sosiaalityössä pyritään turvaamaan lapsen kasvua ja kehitystä erilaisia menetelmiä ja palveluita hyödyntäen. Palveluiden tuottamisessa, palveluprosesseissa ja käytetyissä menetelmissä on valtakunnallisesti suurta vaihtelua. Heinonen (2016, 249) kirjoittaa teoksessaan, että perheen tilannetta selvitetään lapsen edun näkökulmasta. Arvioinnissa voi olla kyse yksittäisen lastensuojeluilmoituksen, tapahtuman tai laajemman elämäntilanteen ja tuen tarpeen selvittämisestä. Esittelen tässä kappaleessa niitä työskentelyn tapoja, joilla vanhempien päihteidenkäyttöä pyritään selvittämään kaupungissa, josta olen aineistoni tätä tutkielmaa varten hankkinut. Arviointia vanhempien päihteidenkäytön ongelmallisuudesta voidaan tehdä niin perhesosiaalityössä kuin lastensuojelussa kaikissa asiakasprosessin vaiheissa. Seuraavassa esittelen tutkielmani kohteena olevan kaupungin lapsiperheiden sosiaalityössä tehtävän palvelutarpeen arvioinnin prosessin (Kuvio 1.).

Kuvio 1. Palvelutarpeen arvioinnin prosessi

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaan palvelutarpeen arviointi toteutetaan tarvittavassa laajuudessa ja samalla selvitetään, onko lastensuojelulle tarvetta. Käytännössä on kyse lapsiperheen oikeudesta saada palvelun tarpeensa arvioiduksi. Muukkonen (2008, 45) kirjoittaa, että hallitun työskentelyn ja tiedonkulun turvaamiseksi työntekijän tulee tavata henkilökohtaisesti sekä lasta että vanhempia arviointityöskentelyn aikana. Kuten monissa muissakin kaupungeissa, myös tutkielmani kohteena

olevassa kaupungissa perheiden tilanteet ovat hyvin erilaisia ja työskentely muotoutuu sen mukaan, kuinka suuri huoli lapsen tilanteesta on. Perheestä saatujen alkutietojen mukainen huoli saattaa esimerkiksi kasvaa työskentelyn edetessä. Toisaalta joskus pelkkä yhteydenotto saattaa muuttaa tilannetta perheessä niin, että varsinaisessa tapaamisessa huoli lapsesta käytännössä poistuu. Huolta lasten hyvinvoinnista tulee esiin kouluissa ja päiväkodeissa, joissa esimerkiksi lapsen tai nuoren psyykkinen oireilu näkyy. Poliisien tekemät lastensuojeluilmoitukset voivat liittyä heidän tekemiinsä kotihälytyksiin, joissa perheen vanhempien päihteidenkäyttö tai perheväkivalta on herättänyt huolen lapsen hyvinvoinnista.

Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) mukaisesti arviointityöskentelyn aikana tietoja hankitaan lapsesta muilta lapsen kanssa toimivilta tahoilta, kuten esimerkiksi kouluista, varhaiskasvatuksesta ja neuvoloista. Kohdekaupungissa sosiaalityöntekijät tekevät *asiakirjapyyntöjä* muun muassa sairaanhoitopiirille ja poliisille. Asiakirjoista voi ilmetä vanhempien terveyskeskuksen päivystyskäyntejä, poliisin kotihälytyksiä ja rikoksia, joissa päihteidenkäyttö on ollut vahvasti läsnä. Tiedot antavat parempaa ymmärrystä perheen tilanteesta ja luovat pohjaa keskusteluille. Ne eivät välttämättä anna sellaista tietoa, joka on juuri siinä hetkessä olennaista. Kohdekaupungin käytäntöihin kuuluu, että asiakirjojen lisäksi sosiaalityöntekijä voi pyytää päihdetyöntekijältä *päihdearvion*. Se toteutetaan muun muassa haastattelemalla asiakasta ja velvoittamalla hänet *verikokeisiin, seuloihin ja puhallutuksiin*. Valitettavasti päihdearviolla ei aina pystytä toteamaan vanhemman päihdeongelmaa. Vaikka päihteidenkäyttö olisikin ongelmallista, se ei välttämättä näy laboratorionäytteiden tuloksissa. Haasteeksi muodostuu myös se, että vanhempi saattaa kokea, ettei hänen päihteidenkäyttönsä ole ongelmallista tai hän voi salata sen. Päihdetyöntekijä tekee työskentelystään vanhemman kanssa aina kirjallisen yhteenvedon, jota voidaan tarvittaessa hyödyntää jatkotyöskentelyssä perheen kanssa.

Silloin, kun kohdekaupungissa arvioidaan vanhempien päihteidenkäytön haitallisuutta, toimitaan sosiaalityön yleisten käytäntöjen mukaisesti. Vanhempien päihteidenkäytön ongelmallisuutta selvitetään muun muassa *kotikäyntien, tapaamisten ja haastatteluiden* avulla osana laajempaa arviointiprosessia. Kotikäynnit ovat erityisiä kohtaamisen paikkoja. Seppänen ja kumppanit (2010, 218) kirjoittavat, että kotona työskennellessä on aina huomioitava lasten läsnäolo ja kunnioittava suhtautuminen asiakasperheeseen. Työparin kanssa työskentely on tärkeää oman turvallisuuden, laajemman näkökulman ja asiakkaan oikeusturvan vuoksi. Kotikäynnillä keskeisessä roolissa ovat perheenjäsenten ja kodin havainnointi. *Havainnointi* on menetelmä, jolla voidaan arvioida esimerkiksi perheenjäsenten vuorovaikutusta tai tuoda esille perheen elämään liittyviä faktoja. (Vilén ym. 2010, 49.) Kohdekaupungissa kotikäyntejä voidaan tehdä yhdessä päihdetyöntekijän kanssa, joka

tuo tapaamiseen päihdetyön osaamistaan. Päihdeongelmat eivät aina näy ulospäin, eikä keskustelemalla tai havainnoimalla voi välttämättä saada varmuutta siitä, mikä tilanne perheessä on päihteidenkäytön suhteen.

Kohdekaupungissa perheiden tilanteita selvitetään *lapsia haastatteleamalla*. Holopainen, Lyytikäinen ja Niskanen (2018, 47–51) korostavat, että lapsen haastattelussa on käytettävä erityistä herkkyyttä, jotta lapsi ei koe tilannetta liian painostavaksi tai ahdistavaksi. Sosiaalityöntekijän on otettava huomioon lapsen ikätaso ja lapsen lojaalius omaa vanhempaa kohtaan. O'Reilly ja Dolan (2016, 1205) ovat tutkineet sosiaalityöntekijän ja lapsen välistä kommunikaatiota osana arviointityöskentelyä. Tulokset osoittavat, että vahvistaakseen yhteyttä lapseen sosiaalityöntekijän on käytettävä lapsilähtöisiä, leikkisiä ja luovia lähestymistapoja. Myös tutkielmani kohdekaupungissa sosiaalityöntekijät vaihtelivat lähestymistapojaan. Työskentelyssä otettiin huomioon se, että lapsi ei välttämättä halua kertoa vaikeista asioista, koska pelkää, että hänen vanhempansa joutuvat ongelmiin. Lapsi voi myös pelätä, että hänet otetaan pois perheestä. Vanhemmat ovat myös voineet kieltää lasta puhumasta asioista totuudenmukaisesti sosiaalityöntekijöille. Holopaisen ym. (emt.) mukaan lapsen haastattelu on sosiaalityön menetelmä, jonka avulla on tarkoitus saada lapselta mahdollisimman luotettavaa tietoa ja kuvausta selvittelyn kohteena olevasta tapahtumasta tai perheen tilanteesta. Keskeisenä periaatteena on työntekijän avoin ja neutraali asenne: haastattelijan ei tulisi antaa ymmärtää lapselle, että hänellä on jokin oma käsitys asiasta. Työntekijä voi houkutelaa lasta puhumaan, mutta häntä ei saa painostaa kertomaan asioista, joista hän ei halua puhua. Muukkonen (2008, 83) puolestaan korostaa, että lapsen tapaaminen ja ottaminen mukaan työskentelyyn lisäävät sosiaalityöntekijän toiveikkuutta. Tämä on keskeinen näkökulma, kun pohditaan työn vaikuttavuutta ja sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamista.

Kotiin tehtävä työ, kuten esimerkiksi perhetyö, voi havaita päihdeongelman perheessä ja tarjota vanhemmille tukea päihteidenkäytön vähentämiseksi tai lopettamiseksi. Perhetyön tavoitteena on perheen hyvinvointi ja kokemus voimaantumisesta. Käytännössä se tarkoittaa vuorovaikutustyötä, jolla pyritään asiakkaan ymmärtämiseen ja tukemiseen. (Vilén ym. 2010, 25.) Tutkielmani kohdekaupungissa kotiin annettavien palveluiden työntekijät toimivat arviointityöskentelyssä sosiaalityöntekijän työparina ja muun muassa tuovat tietoa perheen arjessa tekemistä havainnoistaan. Puhallutuksilla voidaan pyrkiä saamaan tarkempaa käsitystä vanhemman päihteidenkäytöstä. Niiden avulla voidaan esimerkiksi myös varmistaa, että lapsen on turvallista tavata muualla asuvaa vanhempaansa, jonka päihteidenkäytöstä on huolta. Joskus huoli lapsen tilanteesta kasvaa suureksi ja mietitään, onko lapsen turvallista asua kotona. Tapio ym. (2010, 132) kirjoittavat, että silloin tarvitaan intensiivisempää työskentelyä ja tilanteen kattavampaa arviointia esimerkiksi *perhekuntoutuksen*,

perhearvioinnin tai *vanhemmuuden arvioinnin* avulla, joissa tavallisesti työskennellään moniammatillisesti. Nämä palvelut olivat myös kohdekaupungissa käytössä. Devine (2015, 81) korostaa, että vanhempien käyttäytymistä arvioivilla menetelmillä on usein vakavia oikeudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia koko perheelle.

Kohdekaupungissa tilanteen selvittämisessä ja työskentelyssä perheen kanssa tehdään *yhteistyötä useiden toimijoiden* kanssa. Tällainen toimimisen tapa on monella tapaa hyväksi havaittu. Esimerkiksi Lyhty ja Nietola (2015, 142–143) korostavat, että toimiva ja aito moniammatillinen yhteistyö tulisi perustaa dialogisuuteen, jossa keskeisenä toimijana on asiakas itse. Yhteistyön tavoitteena on löytää yhteinen ymmärrys tilanteesta ja perheessä esiintyvistä päihdeidenkäytöstä. Osborne ja Benner (2012, e37) ovat tutkimuksessaan todenneet, että koulutuksella on mahdollista lisätä sosiaalityöntekijöiden ymmärrystä päihdeongelmista ja vahvistaa luottamusta omiin kykyihin vastata asiakkaan päihdeongelmaan. Tutkijat (emt.) korostavat tämän olevan tärkeää, koska sosiaalityöntekijät kohtaavat säännöllisesti asiakkaita, joilla on päihdeongelma. Itäpuiston (2008, 83–90) mukaan lapsen arjessa myös työskentelee ammattilaisia, kuten päivähoiton työntekijöitä, neuvolan terveydenhoitajia ja opettajia, jotka ovat merkittävässä roolissa vanhemman päihdeongelman tunnistamisessa ja avun tarjoamisessa perheelle. Ongelmallisen päihdeidenkäytön tunnistaminen voi olla kuitenkin vaikeaa. Poissaolot ja myöhästymiset, huolimaton ulkonäkö, koulumenestyksen vaihtelu, käytös ja mielialat, vanhempien käytös, fyysinen oireilu ja väsymys, kavereiden vihjeet ja käytös, lapsen oma kertomus sekä muut päihteisiin liittyvät vihjeet voivat viitata vanhemman tai molempien vanhempien päihdeongelmaan. Myös kohdekaupungissa on havaittu, että lasten isovanhemmat sekä perheen naapurit ja ystävät voivat olla tietoisia päihdeidenkäytöstä ja huolissaan perheen tilanteesta. *Läheisverkosto* voi tuoda esiin perheessä esiintyvää päihdeidenkäyttöä ja toimia perheen auttamiseksi. Kohdekaupungin sosiaalipalveluiden sisällä toimii *perhetukiyksikkö*. Se tarjoaa moniammatillisesti tuotettuja palveluita, kuten esimerkiksi kotiinpäin tehtävää monitoimijaista perhekuntoutusta, jossa myös asiakasperheen läheisverkosto on tiiviisti mukana.

Aaltio ja Isokuorti (2019, 2–3, 11–12) kirjoittavat, että viime vuosien aikana lastensuojelua on kehitetty merkittävästi *systemisen lastensuojelun toimintamallin* avulla. Mallia sovellettiin myös tutkielmani kohdekaupungin lastensuojelussa. Siinä lastensuojelun sosiaalityöhön on yhdistetty perheterapian lähestymistapoja, menetelmiä ja välineitä. Kehittämistyöllä on pyritty vastaamaan palvelujärjestelmän ja yhteistyön toimimattomuuteen, asiakasmäärien kasvuun, työntekijöiden vaihtuvuuteen sekä kustannusten kasvuun liittyviin haasteisiin. Suomessa pilotoitiin systemistä mallia vuosina 2017–2018 Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen johdolla. Tämän jälkeen mallin kehittämistä ja levittämistä on jatkettu. Pilotoinnin arvioinnissa on selvinnyt, että sosiaalityöntekijät

halusivat jatkaa mallin käyttöä ja kokivat erityisesti perheterapeutin työpanoksen hyödylliseksi. Työskentelyssä systeemisyydellä tarkoitetaan sellaista näkökulmaa, joka kiinnittää huomion asiakasperheen monitahoisiin vuorovaikutussuhteisiin. Todellisuus nähdään muuttuvana ja sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneena. Luottamuksellisen ja positiivisen suhteen luominen lapseen ja hänen huoltajaansa on systeemisen lastensuojelun asiakastyön lähtökohta. Keskeistä on tutkia asiakasperheen elämäntilannetta yhdessä heidän kanssaan. (Emt.) Bingle ja Middleton (2019, 402) ovat tutkimuksessaan osoittaneet, että systeeminen malli auttaa selvittämään, millä tavoin suhteet, konteksti ja uskomukset vaikuttavat ja ylläpitävät erityisiä perheiden tilanteita.

3.3 Sosiaalityöntekijä eettisten valintojen edessä

Sosiaalityöntekijä tarvitsee erilaisten tietojen ja taitojen lisäksi työssään eettisiä periaatteita. Sosiaalityö perustuu sosiaaliin hyveisiin, kuten huomaavaisuuteen, avuliaisuuteen, ihmisrakkauteen ja rehellisyyteen. (Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011, 42.) Kananoja ym. (2011, 136–140) toteavat, että yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa voi olla asiakkaalle voimaannuttava (engl. empowerment) kokemus. Edellytyksenä tälle on, että asiakkaalle välittyy työntekijän aito halu auttaa, kokemus välittämisestä sekä tunne ihmisarvon ja yksilöllisyyden kunnioittamisesta. Keskeistä on myös asiakkaan usko omiin edellytyksiin ja toivo muutoksen mahdollisuudesta. Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen hyvä vuorovaikutus on edellytyksenä luottamuksellisen asiakassuhteen muodostumiselle, mikä toimii työvälineenä muutoksen aikaan saamisessa. Luottamuksen rakentaminen ei ole yksinkertainen tai itsestään selvä asia, vaan vaatii sinnikästä työskentelyä ja aikaa. Sosiaalityön asiakkaiden elämässä on usein kokemuksia pettymyksistä toisiin ihmisiin, joten uusiin ihmisiin ja eritoten viranomaisiin luottaminen voi olla erityisen vaikeaa. Vaikka luottamuksellinen suhde onnistuttaisiin luomaan, sen ylläpitäminen asiakasprosessin eri vaiheissa vaatii erityisiä ponnisteluja sosiaalityöntekijän vaihtelevan roolin vuoksi. Kananoja ym. (emt.) korostavat, että toimiessaan yhteiskunnan edustajina julkisessa palvelujärjestelmässä sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään kielteisiä tai jopa asiakkaan tahdonvastaisia ratkaisuja. Sosiaalityössä yhdistyy tuen ja kontrollin aineksia, joita ei tulisi nähdä toisiaan poissulkevinä vaihtoehtoina. Muukkonen (2008, 66) kuvaa kontrollin olevan rajojen asettamista, mikä mahdollisuuksien mukaan tehdään yhdessä asiakkaan kanssa.

Kananoja ym. (2011, 143–144) kuvaavat teoksessaan, että sosiaalityön prosessi on asiakkaalle merkityksellinen, vaikeuksia jäsentävä, omaa elämäntotetta vahvistava ja välittävää ihmissuhdetta jäsentävä sosiaalinen kokemus. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan yhteinen ymmärrys siitä, miten ja

miksi työskennellään, on olennainen osa prosessia. Heinonen ja Sinko (2009, 97–99) sekä Muukkonen (2008, 67) korostavat, että sosiaalityöntekijä toimii perhesosiaalityössä ja lastensuojelussa prosessinjohtajana. Hänen tehtävänä on arvioida, millä tavoin työtä asiakasperheen kanssa tehdään ja, ketkä siihen osallistuvat. Prosessin aikana on arvioitava työskentelyn tavoitteita ja ohjattava toimintaa sen mukaisesti. Prosessijohtaminen vaatii vahvaa ja laajaa ammatillista osaamista. Sosiaalityöntekijällä on oltava varmuutta kohdata asiakas ja rakentaa toimivaa vuorovaikutusta, jonka avulla perheen tuen tarve selvitetään.

Sosiaalityöntekijät kohtaavat monenlaisia ihmisiä hyvin erilaisissa elämäntilanteissa. Kaikko ja Friis (2009, 76) toteavat teoksessaan, että sosiaalityöntekijän itseluottamukseen ja uskallukseen kohdata asioita vaikuttaa tietoisuus omista arvoista ja maailmankatsomuksesta. Sosiaalityön vallitseva ihmiskäsitys on humanistinen, joka korostaa ihmisen olevan itsenäinen, yksilöllinen, luova ja tietyissä määrin vapaa olento. Peltonen (2009, 47) kirjoittaa teoksessaan, että jokaisella sosiaalityöntekijällä on käsitys hyvästä ja pahasta sekä oikeasta ja väärästä. Näihin käsityksiin liittyviä ajatuksia ja tunteita kutsutaan moraalikoodistoksi, jonka avulla sosiaalityöntekijä suuntaa toimintaansa. Moraalikoodistoon vaikuttavat muun muassa tutkittu ja opittu tieto, omat kokemukset, auktoriteettien opetukset sekä tunteet. Pohjola (2019, 331) korostaa teoksessaan, että sosiaalityöntekijän eettiseen toimintaan vaaditaan arviointikykyä ja ymmärrystä, jotka pohjautuvat ammatilliseen tietopohjaan.

Juhila (2012, 110–111) tuo ilmi teoksessaan käsitteen eroihin perustuva sosiaalityö, jolla tarkoitetaan ihmisten moninaisuutta kunnioittavaa tapaa tehdä sosiaalityötä. Sosiaalityössä on noudatettava kahta osittain keskenään ristiriitaista eettistä periaatetta samanaikaisesti. Ensimmäisen periaatteen mukaan ihmisiä ei tule erilaisuutensa vuoksi kohdella epäoikeudenmukaisesti tai epätasa-arvoisesti. Toinen periaate muistuttaa näkemään asiakkaan erilaiset tarpeet ja toimimaan sen mukaisesti. Ihmistä ei tule nähdä vain yhden ominaisuuden kautta tai vain suhteessa omaan elämäntilanteeseensa. Toisin sanoen ihminen ei ole yhtä kuin ongelmansa. Sosiaalityössä tällainen ajattelu ei ole aina helppoa, koska työtä tehdään instituutioissa, jotka ovat erikoistuneet tiettyjen ongelmia käsittelyyn ja hoitoon. (Emt.)

Kananon ja kumppaneiden (2011, 195) mukaan dokumentointi on keskeinen osa sosiaalityötä ja kirjaaminen virallisiin asiakirjoihin on tärkeää niin työntekijän kuin asiakkaan oikeuksien toteutumisen kannalta. Pohjola, Kemppainen, Niskala ja Peronius (2019, 39) kirjoittavat teoksessaan, että sosiaalihuollon dokumentoinnissa keskeistä on tiivistää ja tallettaa asiakkaan ja työntekijän näkökulmia sekä asiakasprosessin aikana tapahtuvaa toimintaa. McDonald, Bobby, O'Callaghan ja Chester (2015, 359–360) korostavat, että asiakasdokumenteilla on oikeudellisia vaikutuksia asiakkaaseen tai hänen perheeseensä, koska ne sisältävät muistiinpanoja ja hallinnollisia päätösasiakirjoja. Sosiaalityöntekijän on huolehdittava, että hänen havaintonsa, päätöksensä ja

suosituksensa tulevat selkeästi kirjatuiksi, koska virheellisillä tai puutteellisilla tiedoilla voi olla vakavia seurauksia asiakkaille. Roets, Griet, De Wilde ja Vanobbergen (2017, 464) toteavat, että sosiaalityön dokumentoinnissa tulisi kiinnittää huomiota siihen, millä tavoin asiakkaiden ongelmia pyritään määrittelemään. Pelkkien faktojen esittelyn sijaan sosiaalityöntekijöiden tulisi kirjoittaa kertomuksia asiakkaiden tilanteista.

Kääriäinen (2014, 159, 166) esittää, että sosiaalityössä dokumentointi koetaan ylimääräisenä ja toissijaisena työtehtävänä, vaikka sillä todellisuudessa on useita käyttötarkoituksia ja tehtäviä. Dokumentoinnin voidaan nähdä olevan paljon enemmän kuin vain asiakastapahtumista kirjaamista, koska sen avulla asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisestä työskentelystä muodostetaan tietoa. Sosiaalityöntekijät tekevät päivittäin valintoja siitä, mitä ja millä tavoin he kirjaavat. Tiedonmuodostus liitetään usein päätöksentekoon, jolloin työntekijän on kerättävä ja tutkittava saamiaan tietoja. Sosiaalityön vaikuttavuuden arviointiin tarvitaan systemaattisesti tuotettuja dokumentteja. Kuusisto-Niemi, Rissanen ja Saranto (2011, 258, 269) kirjoittavat, että sosiaalityön dokumentaation avulla voidaan tehdä näkyväksi niitä olosuhteita ja tilanteita, joissa sosiaalityön asiakkaat elävät. Sosiaalityön menetelmien ja ammattikäytäntöjen kirjaaminen dokumentteihin vaihtelevat kirjaajan mukaan. Yksi keino tehdä näkyväksi työn vaikuttavuutta on tuoda esille tietoa käytännöistä ja niiden vaikutuksista. Kirjaamiskäytäntöjä kehitetään parhaillaan valtakunnallisesti aikaisempaa yhtenäisemmäksi, mikä tulee helpottamaan vaikuttavuustiedon löytämistä. Kivipelto ja Saikkonen (2013, 315) tuovat teoksessaan ilmi, että asiakastietojärjestelmässä sijaitseva tieto ei sellaisenaan ole vielä vaikuttavuustietoa. Sen esiin nostamiseksi tarvitaan asiantuntevaa tulkintaa, analyysia ja johtopäätöksiä. Vasta sen jälkeen tiedon avulla voidaan kehittää työtä.

Kolkka ym. (2009, 141–142) tuovat ilmi, että asiantuntijakeskeisyydestä on siirrytty asiakaskeskeisyyteen, jolloin puhutaan dialogisesta asiakastyöstä. Väisänen, Niemelä ja Suua (2009, 911, 17) kirjoittavat, että dialogisuus keskustelussa ei tarkoita tekniikkaa vaan kehittyvää asennetta. Parhaimmillaan se muuttaa, rikastuttaa ja avartaa työntekijän persoonallisuutta. Oman keskustelukäytännön muuttaminen voi saada aikaan toisenlaisia vastauksia. Dialogia voidaan kuvata yhdessä ajattelemisen tilaksi, jossa vuorovaikutus ja kuuntelu ovat keskeisessä roolissa. Dialogisen keskustelun taito on ammatillista ja tietoista toimintaa, jossa olennaista on se mitä ja miten puhumme toinen toisillemme. Etukäteisajatukset ja alustavat hypoteesit luovat kuvaa siitä, mistä mahdollisesti on kyse. Paneutuminen tietoihin etukäteen ei kuitenkaan estä hyvän keskustelun syntymistä, vaan pikemminkin tukee sitä. Työntekijän on ryhdyttävä keskusteluun avoimella asenteella, sillä jos asenteet säilyvät ennakkoluuloisina ja varautuneina, ei vuoropuhelua voi syntyä. (Emt.)

Juhila (2012, 137–139, 171–172) kirjoittaa, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde tulisi rakentaa kumppanuussuhteeksi. Tässä on kyse siitä, että kummallakaan ei ole lähtökohtaisesti toista enempää asiantuntijuutta. Tällainen suhde perustuu tasavertaisuuteen ja vastavuoroisuuteen ja asiakas nähdään siinä kumppanina, jonka kanssa yhdessä tarkastellaan hänen elämäänsä ja tekojaan. Juhila (emt.) esittää, että elämme kuitenkin yhteiskunnassa, jossa ammattilaisten asiantuntijatieto nähdään asiakkaan tietoa virallisempänä ja merkityksellisempänä. Sosiaalityössä, jossa korostetaan huolenpitoa, saatetaan syyllistyä liialliseen holhoamiseen, joka voi synnyttää asiakkaassa riippuvuuden sosiaalityöhön. Autonomisuus on tavoiteltu ja arvostettu tila, jossa toisista riippuvaiset nähdään heikkoina. Kääriäinen ja Palsanen (2016, 199) korostavat tutkimuksessaan, että on tärkeää tarkastella sitä, minkälaisia kokemuksia sosiaalityön työtavat ja järjestelmän rakenteet tuottavat. Sosiaalityössä toteutuva tasa-arvoinen ja jaettu asiantuntijuus saavat asiakkaan näkemään itsensä vahvempina ja täysivaltaisempina kansalaisina.

Juhila (2012, 216) korostaa, että kontrollin ja tuen dilemma on sosiaalityön perusristiriita. Toisaalta sosiaalityö pyrkii kulkemaan asiakkaan rinnalla vahvistaen hänen omia resurssejaan ja pitämään huolta niistä ihmisistä, joiden voimavarat ovat riittämättömiä. Toisaalta silloin, kun ihmisen käyttäytyminen on haitallista hänelle itselleen, lähiyhteisölle tai koko yhteiskunnalle sosiaalityöhön liittyy kontrolli. Hämäläinen (2011, 51–52, 54) toteaa, että yhteiskunnallisen vallan oikeuttamisessa vedotaan yleiseen oikeustajuun, sillä on yleisesti hyväksyttyä, että julkinen valta kontrolloi ennaltaehkäisevästi ja korjaavasti lasten kasvuoloja perheessä. Julkisen vallan puuttumista kansalaisten yksityisyyteen oikeutetaan yhteisellä hyvällä eli pyrkimyksenä edistää yleistä hyvinvointia, ehkäistä ja lievittää sosiaalisia ongelmia sekä turvata kansalaisten oikeuksia. Hämäläinen (emt.) näkee, että perheen ja vanhempien oikeutta kasvattaa itse lapsensa pidetään kansalaisoikeutena, mutta se sisältää myös velvollisuuden hoitaa tehtävää asianmukaisesti.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Tarkastelen tässä tutkielmassa vanhempien päihteidenkäyttöä sosiaalityön näkökulmasta. Tutkielman tavoitteena on selvittää sosiaalialan ammattilaisten näkemyksiä ja kokemuksia sellaisten perheiden auttamisesta, joissa vanhempien päihteidenkäyttö näyttäytyy ongelmallisena. Selvitän myös, mihin sosiaalityössä tulisi tuolloin kiinnittää huomiota.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

- 1. Millaisena vanhempien päihteidenkäytön ongelmallisuus näyttäytyy sosiaalityön käytännöissä ja asiakasasiakirjoissa?*
- 2. Mihin sosiaalityössä tulee kiinnittää huomiota, kun vanhempien päihteidenkäyttö näyttäytyy ongelmallisena?*

4.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkielmani on kvalitatiivinen eli laadullinen haastattelututkimus, joka on toteutettu puolistrukturoituna teemahaastatteluna. Olen kerännyt lisäksi asiakirja-aineiston, jonka tieto on luonteeltaan laadullista. Tuomen ja Sarajärven (2002, 74, 87) mukaan laadullisen tutkimuksen avulla tarkastellaan ihmisten kuvauksia koetusta todellisuudesta. Vilkan (2005, 97) mukaan tarkoituksena on kuvata ilmiötä tai tapahtumaa, pyrkiä ymmärtämään tiettyä toimintaa tai tulkita jotain ilmiötä teoreettisesti mielekkäällä tavalla. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on löytää aineistosta jotain uutta ja sellaista, jota ei ole aiemmin havaittu. Vanhempien päihdeongelmat näkyvät käytännön sosiaalityön haasteena, jonka vuoksi on tärkeää tuottaa tietoa ja pyrkiä lisäämään ymmärrystä aiheesta. Tavoitteena omassa tutkielmassani on ollut tuoda kootusti esille asioita, jotka on otettava huomioon sosiaalityön työskentelyssä, kun perheen vanhempi käyttää ongelmallisesti päihteitä. Keskeistä laadullisessa tutkimuksessa onkin juuri pyrkimys löytää uusia jäsennyksiä ja merkityksiä eli ennen kuvailemattomia tapoja ymmärtää aineistossa havaittua ilmiötä ja ympäröivää inhimillistä todellisuutta. (Esim. Ruusuvaori & Nikander & Hyvärinen 2010, 16.)

Vilka (2005, 98) ja Roller (2019) korostavat, että laadullisen tutkimuksen tavoitteena ei ole totuuden löytäminen tutkittavasta asiasta. Tarkoituksena on tuoda esiin tutkijan tulkintojen avulla jotain sellaista, joka on välittömän havainnon tavoittamattomissa. Pyrin ottamaan selvää, mitkä tekijät

edistävät perheiden auttamista. Vilkka (emt.) korostaa, että ymmärryksen lisääminen antaa sosiaalityölle mahdollisuuden tehdä vaikuttavampaa työtä. Tuomen (2002, 27) mukaan ymmärtäminen voidaan nähdä eläytymisenä tutkimuskohteisiin liittyvään ilmapiiriin, ajatuksiin, tunteisiin ja motiiveihin. Tässä tutkielmassa se tarkoittaa eläytymistä perheiden tilanteisiin ja työskentelyyn heidän kanssaan.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2008, 117) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei tehdä johtopäätöksiä pyrkien yleistettävyyteen, vaikka sen taustalla vaikuttaakin aristoteelinen ajatus siitä, että yksityisessä toistuu yleinen. Kun yksityistä tapausta tarkastellaan riittävästi, tulee näkyviin se, mikä ilmiössä on merkittävää ja toistuu yleisemmällä tasolla. Vilkka (2005, 98) kirjoittaa, että laadullisella tutkimuksella pyritään tilastollisten yleistettävyyksien sijaan tarjoamaan tutkittavasta ilmiöstä sellaista uutta tietoa, joka mahdollistaa ilmiön uudelleen ajattelemisen. Laadullisen aineiston riittävyttä arvioitaessa keskeistä ei siis niinkään ole aineiston määrä kappaleina vaan aineiston sisällöllinen laajuus. Arvioin tutkielmani aineiston riittävyttä sen sisällön perusteella ja samalla pohdittien, antaako se vastauksia tutkimuskysymyksiini.

4.3 Aineisto ja aineiston keruu

Lähtiessäni etsimään vastauksia kysymyksiini pohdin, voisinko havainnoida sosiaalityöntekijän ja vanhempien välistä vuorovaikutusta ja perheen kanssa tehtävää työtä. Mietin kuitenkin, miten läsnäoloni, nauhurini ja tietoisuus ”tutkittavana” olemisesta vaikuttaisivat tutkimustuloksiin. Vaikuttaisivatko edellä mainitut asiat sosiaalityöntekijän sanavalintoihin ja muuttaisiko hän lähestymistapaansa? Miten vanhemmat reagoisivat tutkimukseen? Antaisiko tämä menetelmä minulle aidon ja rehellisen kuvan tämänhetkisestä tilanteesta? Saisinko todella aineiston, jonka avulla olisi mahdollista kehittää työtä? Tulin siihen tulokseen, että mikäli haluan selvittää sosiaalityön tapoja ja keinoja vastata vanhempien päihdeongelmaan, voisin löytää siihen vastauksia haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä. Ehdottaessani asiaa työharjoittelupaikassani lapsiperheiden sosiaalipalveluissa vaikutti siltä, että työntekijöillä oli aiheesta paljon sanottavaa.

Pidin tärkeänä työntekijöiden näkökulman esiin nostamista ja ajattelin heillä olevan oleellista tietoa työn käytännöistä ja kehittämistarpeista (kts. Alastalo & Åkerman 2010, 373). Kyseessä oli ryhmässä toteutettava teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu, jossa edettiin etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa (esim. Tuomi ym. 2002, 77). Smith (2009, 115) kirjoittaa, että haastattelu on laadullisen tutkimuksen menetelmä, jonka avulla on mahdollista lisätä ymmärrystä tiettyyn ilmiöön liittyvistä kokemuksista, merkityksistä, asenteista ja

uskomuksista. Olin kiinnostunut isomman asiantuntijajoukon ajatuksista, joten tähän tarkoitukseen soveltui parhaiten ryhmähaastattelu, koska sen avulla on mahdollista selvittää yhteisön käsityksiä tutkittavasta asiasta (kts. Vilka 2005, 101). Uskoin ryhmässä toteutettavan haastattelun antavan enemmän näkökulmia aiheesta kuin työntekijöiden yksilöhaastattelut.

Hankin aineiston kohdekaupungin lapsiperheiden sosiaalipalveluista ja sain tutkimusluvan tutkielman tekoon huhtikuussa 2020. Haastatteluun osallistuminen perustui työntekijöiden omaan kiinnostukseen ja vapaaehtoisuuteen. Haastatteluaineistoni edustaa sosiaalialan ammattilaisten näkemyksiä kohdekaupungin osalta, eikä sitä voi sellaisenaan yleistää muiden suomalaisten kaupunkien sosiaalialan ammattilaisia koskevaksi. Aineisto on rakentunut perhesosiaalityön ja lastensuojelun työntekijöiden näkökulmasta. Aineistoni koostuu lapsiperheiden sosiaalipalveluissa työntelevien sosiaalityöntekijöiden (3) ja sosiaaliohjaajan (1) ryhmähaastattelusta. Haastateltavien ikäjakauma oli 23-62 vuotta ja he olivat kaikki naisia. Heistä kolme työskenteli perhesosiaalityössä ja yksi lastensuojelussa. Toiveenani oli saada haastatteluun vain henkilöitä, jotka toimivat sosiaalityöntekijöinä. Valitettavasti yksi kiinnostuneista joutui perumaan osallistumisensa viime hetkellä erinäisistä syistä. Lapsiperheiden sosiaalityössä toimiva sosiaaliohjaaja osoitti kiinnostuksensa osallistua ryhmähaastatteluun ja hän on yksi haastateltavista.

Työkokemusta sosiaalityöstä lapsiperheiden parissa oli haastateltaville kertynyt kahdesta vuodesta kymmeneen vuoteen. Ennen nykyistä työtään haastateltavat olivat kerryttäneet työkokemusta erilaisissa työtehtävissä aikuissosiaalityöntekijänä, sosiaalihuoltajana, sosionomina, perhepäivähoidonohjaajana, lähihoitajana ja henkilökohtaisena avustajana. Pyysin työntekijöitä tulostamaan perheiden asiakirjoja ja ottamaan ne mukaansa tullessaan ryhmähaastatteluun. Tarkoituksena oli, että he itse määrittelivät työskentelyn onnistuneeksi tai epäonnistuneeksi sosiaalityön interventioiden ja perheen tilanteen näkökulmasta. Osallistujat saivat etukäteen kirjallisena haastattelun kysymykset (kts. Liite 1.), jotta heillä oli mahdollisuus valmistautua ryhmähaastatteluun.

Sosiaalihuollon kirjaamisesta on säädetty lailla (Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015). Haastatteluaineiston aineiston lisäksi keräsin asiakirja-aineiston, joka koostui kuuden (6) perheen asiakasasiakirjoista vuosilta 2008-2019. Asiakirjat ovat aineistona haastava, koska niille on mahdotonta esittää tarkentavia kysymyksiä. Asiakaskertomukset ovat asiakirjoina työn näkyväksi tekemisen välineitä ja kaikki se, mikä on tehty tai jätetty tekemättä on kirjattu järjestelmään. Käsittelemäni asiakirjat ovat syntyneet sosiaalityön dokumentoinnista asiakastietojärjestelmään. Kirjaukset olivat asiakasperheen kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden, perheohjaajien, perhetyöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien tekemiä. Ne ovat syntyneet asiakkaan ja työntekijän välisissä

vuorovaikutustilanteissa, ja ne perustuvat asiakkaan kertomaan ja työntekijöiden tekemiin havaintoihin ja tulkintoihin. En halunnut tarkastella pelkästään sosiaalityöntekijöiden kirjauksia, koska halusin selvittää, minkälaisia kuvauksia löytäisin esimerkiksi perhetyön työskentelystä perheiden kotona.

Sosiaalityöntekijät valitsivat ja tulostivat pyynnöstäni minulle sellaisten perheiden asiakasasiakirjoja, joissa esiintyy tai on esiintynyt huolta vanhempien päihdeongelmasta. Tarkoitukseni oli selvittää, millä tavoin vanhempien päihdeongelma näkyy asiakirjoissa ja lisäksi tarkastella sitä, minkälaisena asiakirja-aineisto näyttäytyy haastatteluaineiston rinnalla. Perheiden asiakkuudet olivat vaihdelleet perhesosiaalityön ja lastensuojelun välillä, joten kirjauksia löytyi molempien palveluiden asiakirjoista. Aineisto koostuu seitsemästä (7) asiakaskertomuksesta, yhdestä (1) lastensuojeluilmoituksesta, yhdestä (1) huostaanotetun lapsen vanhempaa koskevasta asiakassuunnitelmasta ja yhdestä (1) vanhemmuuden arvioinnista.

Ryhmähaastattelu toteutettiin huhtikuussa 2020 lapsiperheiden sosiaalipalveluiden ryhmätilassa. Minulle oli tärkeää, että itse haastattelutilanne olisi tilanteen virallisuudesta ja nauhureista huolimatta rento ja miellyttävä. Tämän vuoksi valitsin tilaksi haastateltaville tutun paikan ja tarjosin haastattelun aluksi aamupalaa. Rennon ilmapiirin luomisessa helpotti, että työntekijät olivat keskenään toisilleen tuttuja ja he tunsivat myös minut. Pöysän (2010, 157) mukaan tuttuuteen liittyy myös haaste: oletus siitä, että toinen jo tietää sanomattakin mitä toinen tarkoittaa. Haastattelu eteni siten, että jokainen työntekijä kertoi vuorollaan vapaasti valitsemistaan asiakasperheistä. Tämän jälkeen muilla osallistujilla oli mahdollisuus kommentoida ja tehdä tarkentavia kysymyksiä. Vaininen (2011, 93) korostaa väitöskirjassaan, että ryhmän muodostama paine saattaa vaikuttaa siihen, millä tavoin aiheesta keskustellaan, jolloin yksilölliset tai eriävät näkökulmat eivät välttämättä nouse osaksi keskustelua. Pyrin itse haastattelutilanteessa huomioimaan tämän toimimalla esimerkkinä omalla avoimuudellani. Kysymällä tarkentavia kysymyksiä ja ohjaamalla tasavertaiseen keskusteluun pyrin varmistamaan sen, että myös yksilölliset näkökulmat tulivat esille.

Ohjasin haastattelutilannetta jakamalla puheenvuoroja ja esittämällä tarkentavia kysymyksiä. Vältin omien näkökulmieni esittämistä, jotta en lähtisi ohjaamaan keskustelua. Huolehdin parhaani mukaan siitä, että jokainen työntekijä sai mahdollisuuden tulla kuulluksi. Välttääkseni keskustelun liiallista rajaamista, valitsin etukäteen hahmottelemani tarkentavat kysymykset vasta haastattelussa esiin nousseiden teemojen myötä. Kirjasin ne suoraan litteroidusta aineistosta haastattelun jälkeen (kts. Liite 2.). Työntekijöillä oli haastattelutilanteessa mukanaan perhettä koskevia asiakirjoja, joihin he olivat tehneet omia muistiinpanojaan. Näitä he käyttivät muistinsa tukena. Haastattelussa ei mainittu tietoja, joista perheet olisi voinut tunnistaa, kuten nimiä, osoitteita tai asuinpaikkaa.

Ryhmähaastattelun tuloksena minulla oli kolmen tunnin nauhoite, jonka litteroin tarkasti 26 sivuiseksi tekstiaineistoksi. Jätin tekstistä pois haastateltavan puheessa tapahtuvat toistot tai täytesanat, koska niillä ei ollut merkitystä aineistoni kannalta. Litteroinnin aikana tein jo ensimmäisiä tärkeitä havaintojani tutkimustuloksista. Kun sain nauhoitteen litteroituun muotoon, poistin sen nauhureista.

Kirjoitin alkuperäisistä asiakirjoista (253 sivua) itselleni muistiinpanot (47 sivua). Aloitin asiakirjojen käsittelyn jo harjoitteluni aikana tammi-huhtikuussa ja jatkoin sitä heinäkuussa 2020. Nämä muistiinpanot sisälsivät muun muassa kirjauksia työskentelystä perheiden kanssa ja haasteista, joita siihen liittyi. Lisäksi poimin asiakirjoista kuvauksia perheiden kodeista, ulkoisesta olemuksesta sekä lasten ja vanhempien käyttäytymisestä eli kaikista niistä asioista, joiden arvioin olevan oleellista tutkielmani kannalta. En vienyt asiakirjoja pois sosiaalipalveluiden tiloista, vaan tein muistiinpanoni paikan päällä. Kerätessäni muistiinpanoja asiakirja-aineistosta poistin tekstistä kaikki mahdolliset tiedot, joista olisi voinut tunnistaa perheen tai heidän kanssaan työskennelleen työntekijän, kuten nimet, osoitteet tai hyvin yksityiskohtaiset kuvaukset perheen tilanteesta tai työskentelystä. Tehtyäni muistiinpanot hävitin tulostetut asiakirjat asianmukaisesti sosiaalipalveluiden tiloissa.

4.4 Aineiston analyysi

Koska tavoitteenani oli analysoida haastatteluaineistoa ja asiakirja-aineistoa systemaattisesti ja objektiivisesti, soveltuvi tähän tarkoitukseen parhaiten aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Roller (2019) kuvaa sisällönanalyysia hyödylliseksi ja tärkeäksi menetelmäksi, jota voidaan kutsua laadullisen tutkimuksen ytimeksi. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 97–98) korostavat, että aikaisemmat havainnot, tiedot tai teoriat eivät saisi vaikuttaa aineistolähtöiseen analyysiin. He kuitenkin tuovat esiin, että käytännössä tätä ajatusta on mahdotonta toteuttaa. Tutkijan tekemät valinnat, kuten käytetyt käsitteet, tutkimusasetelma ja menetelmät, ovat hänen valitsemiaan ja vaikuttavat aina saatuihin tuloksiin. Analyysin on tapahduttava aineiston ehdoilla eikä tutkijan omien ennakkoluulojen saatelemana. Tiedostan, että oma työhistoriani päihde- ja mielenterveystyössä vaikutti vahvasti siihen, että minulla oli analyysia aloittaessa omat ennako-oletukseni ja käsitykseni tulevista tutkimustuloksista. Pyrin kuitenkin siihen, etteivät aikaisemmat kokemukseni ja tietoni ohjaisi analyysin tekoa. Tavoitteenani oli tietoisesti suhtautua tutkimaani aiheeseen ikään kuin tutustuisin siihen ensimmäistä kertaa. Pyrin parhaani mukaan ottamaan huomioon Vilkan (2005, 140) toteamuksen siitä, että aineistolähtöinen sisällönanalyysi alkaa tutkijan päätöksellä siitä, minkä tyyppistä kertomusta lähdetään etsimään.

Alasuutarin (2001, 9) mukaan laadullisessa analyysissä aineistoa tarkastellaan aina vain tietyistä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta. Aluksi epäilin vastaako aineisto siihen, mitä halusin siltä kysyä. Ruusuvooren ym. (2010, 9) mukaan aineisto näyttäytyykin yleensä analyysia aloittaessa vieraana ja sekavana, koska haastateltaville tehdyt kysymykset ovat erilaisia kuin varsinaiset tutkimuskysymyksemme. Toisaalta tuntui myös siltä, että löysin liikaa asioita, jotka olivat tutkielmani kannalta merkityksellisiä. Tämä on Tuomen ja Sarajärven (2002, 94) mukaan yleistä. Heidän mukaansa laadullisen tutkimuksen aineistolle on tyypillistä, että sieltä löytyy useita kiinnostavia asioita, joita haluaisi tutkia ja raportoida omassa tutkimuksessaan. Sen vuoksi on tärkeää, että valitaan tarkkaan rajattu, kapea ilmiö, jossa pitäydytään ja josta kerrotaan kaikki mitä löydetään.

Noudatin analyysin alkuvaiheessa Tuomen ja Sarajärven (2002, 111) sekä Vilkan (2005, 115) teoksissaan esiin nostamia ohjeita, jotka liittyvät analyysin aloitukseen. Tulostin molemmat aineistot paperille ja kävin niitä lukien läpi useita kertoja. Poimin alleviivaten sellaisia tutkimuskysymysteni kannalta oleellisia asioita, jotka toistuivat teksteissä. Nostin myös esiin kiinnostavia yksityiskohtia, jotka liittyvät työskentelyyn. Kirjasin ylös muistiinpanoja niistä ajatuksista, jotka nousivat lukiessani mieleeni. Esiin nousi paljon kiinnostavia asioita, joita olisin halunnut ottaa lähempään tarkasteluun. Jouduin kuitenkin tietoisesti rajaamaan aineistosta pois ne kirjaukset, kommentit ja ajatukset, joka eivät olleet tutkielmani kannalta keskeisiä. Näin noudatin Tuomen ja Sarajärven (2002, 11) ja Vilkan (2005, 115) ohjetta aineiston pelkistämisestä. Siinä on kyse siitä, että haastatteluaineistosta tai dokumentista karsitaan tutkimuksen kannalta epäolennainen pois. Työskentelyni oli johdonmukaista ja selkeää, sillä tietoinen valintani oli pitää käsittelemäni aineistot erillään.

Hahmottelin mielessäni suurempaa kuvaa ja kysyin itseltäni esiin nousseiden tärkeiden asioiden kohdalla, mistä tässä on kysymys. Coleman ja Unrau (2018, 550) kertovat, että laadullista aineistoa on mahdollista analysoida nostamalla ensin esiin pienet tärkeät asiat ja systemaattisesti läpikäyden vertailla ja etsiä niistä samankaltaisuuksia. Näin on mahdollista muodostaa isoja teemoja, joiden alle pienet tärkeät asiat sijoittuvat. Tällä tavoin voidaan varmistamaan, ettei tutkija jätä huomioimatta tärkeitä asioita. Lukemalla läpi haastatteluaineistoa ja asiakirja-aineistoa esiin nousi asioita, jotka liittyivät päihdeongelman tunnistamiseen, luottamuksellisen suhteen luomiseen sekä käytössä oleviin menetelmiin ja palveluihin. Kiinnitin huomioni erilaisiin ongelmakohtiin ja onnistumisiin, joita työskentelystä oli kerrottu ja kirjattu. Systemaattisen aineistojen läpikäymisen avulla sain muodostettua isompia teemoja ja alustavan yhteenvedon keskeisistä tuloksista. Tuomen ja Sarajärven (2002, 95) sekä Räsänen (2005, 95) mukaan tätä analyysin vaihetta kutsutaan teemoitteluksi tai luokitteluksi.

Alastalon ja Åkermanin (2010, 379, 381) mukaan asiantuntijahaastattelun analyysi alkaa jo ennen varsinaista haastattelua. Tutkijan on perehdyttävä tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön huolellisesti ja valmistauduttava haastatteluun tekemällä taustatutkimusta. Olin ennen haastattelun toteuttamista työskennellyt lapsiperheiden sosiaalipalveluissa suorittaen maisteriopintojeni harjoittelua. Tuon kolmen kuukauden ajan olin muun muassa toiminut työparina haastatteluun osallistuneiden kanssa. Kerroin heille tutkielmani tarkoituksesta ja kävimme yhteistä keskustelua työyhteisössä erityisesti vanhempien päihteidenkäyttöön liittyvistä haasteista. Tätä tutkielmaa varten haastattelin epävirallisemmin myös kahta päihdetyöntekijää, jotka toimivat yhteistyössä lapsiperheiden sosiaalipalveluiden kanssa vanhempien päihteidenkäytön selvittelyssä, hoitoonohjauksessa ja palveluntuottajana. Tämän taustakartoituksen tein vain oman ymmärrykseni lisäämiseksi, enkä tämän vuoksi käytä päihdetyöntekijöiden haastatteluja tämän tutkielman aineistona.

Aineistojen analysoinnissa kiinnitin huomioni ryhmähaastatteluun tilanteena. Siinä tietoa tuotetaan jälkikäteen sellaisten perheiden tilanteista, joissa vanhemman päihdeongelma on jo todettu. Tuolloin tilanteesta on mahdollista kertoa koostuneemmin ja tuoden esiin näkökulmia, jotka eivät itse työskentelyn aikana olleet läsnä. Asiakirja-aineisto puolestaan koostui kirjauksista, joissa tilanne on usein vielä epäselvä, mutta vahvoja epäilyksiä vanhempien ongelmallisesta päihteidenkäytöstä on jo olemassa. Asiakirjojen avulla muodostin itse kokonaiskuvaa perheen tilanteesta. Pystyin paremmin hahmottamaan erilaisia käännteitä ja työskentelyyn vaikuttavia tekijöitä, jotka eivät tulleet haastatteluaineistossa ilmi. Marvastin (2019) mukaan haastatteluaineiston sisällönanalyysissä on otettava huomioon se, mitä aineiston sisältö edustaa ja millä tavoin se syntyy vuorovaikutuksessa.

Alasuutari (2001, 216–217, 237) kuvailee, että laadullisen aineiston avulla pyritään ratkaisemaan jokin ”mysteeri”. Aineistoa kerätessä, lukiessa ja analysoitaessa tulisi löytää mahdollisimman paljon hyviä miksi-kysymyksiä. Lukiessani asiakirja-aineistoja koin sukeltavani syvälle asiakasperheiden elämään. Sosiaalityön kuvaukset yksittäisten perheiden elämästä olivat tarkkoja ja mieleeni syntyi vahvoja mielikuvia perheenjäsenistä ja heidän kodistaan. Pohdin mielessäni niin työntekijöiden kuin asiakasperheiden jäsenten kokemuksia ja tunteita. Mietin tilanteiden syy- ja seuraussuhteita eli esimerkiksi sitä, miksi vanhempi tai lapsi toimii tietyllä tavoin. Huomasin tuntevani erityisen vahvaa tarvetta suojella lapsia tapahtumilta, joita on kuvattu asiakirjoihin. Tarkastelin perheen tilannetta kokonaisuutena ja mietin myös, millä tavoin olisin itse toiminut sosiaalityöntekijänä. Pystyin myös ymmärtämään tilanteiden monimutkaisuutta työkokemukseni avulla.

Käsiteltyäni molemmat aineistot keräsin niiden keskeisimmät tulokset yhteen. Tämän jälkeen laadin suoria sitaatteja hyödyntämällä taulukon, jossa keräsin yhteen soluun samankaltaiset sitaatit. Ryhmitellessäni sitaatteja niille alkoi muodostumaan yläkäsitteitä, joiden avulla pystyin

analysoimaan aineistoa laajemmassa kehyksessä. Aineistoni nivoutuivat yhteiskunnallisella tasolla muun muassa päihteidenkäyttöön liittyviin asenteisiin, lapsen osallisuuteen, hyvään vanhemmuuteen ja perheen sisäiseen dynamiikkaan sekä sosiaalityön rooliin. Tässä vaiheessa siirryin yksittäisistä näkökulmista yleisemmälle tasolle ja liitin saamani tulokset osaksi laajempaa näkökulmaa. Tässä on kyse siitä, että alkuperäisiä ilmaisuja käytetään teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin, jonka avulla muodostetaan aineistoa kuvaavat teemat (vrt. Vilka 2005, 140). Käsitteellistämisen myötä tutkielmani aineistosta muodostui kolme yläkäsitettä: *Päihteet osana perheyhteisöä, Sosiaalityön keinot perheiden auttamiseksi ja Keskeisiä havaintoja työskentelystä*. Olen nimennyt tutkimustuloksia esittelevät kappaleet näiden yläkäsitteiden mukaan.

4.5 Tutkimuseettiset ja luotettavuuteen liittyvät näkökohdat

Tässä luvussa tarkastelen aineistoani ja sen keruuta sekä *tutkielman luotettavuutta*. Tätä tutkielman tekoa on ohjannut oma kiinnostukseni ja intohimoinen suhtautumiseni sellaisten lasten suojelemiseen, jotka kärsivät vanhempiensa päihteidenkäytöstä. Lisäksi olen vastannut aitoon sosiaalityössä esiintyvään tarpeeseen ja pyrkinyt tuomaan esille niitä tekijöitä, joilla työtä voitaisiin tehdä entistä vaikuttavammin. On ollut tietoinen valintani, etten käytä tässä tutkielmassa asiakkaita leimaavia kuvauksia, kuten päihdeperhe, -äiti tai -isä. Eettiset kysymykset ovat sosiaalityössä arkipäivää ja luonnollisesti myös sosiaalityön käytäntöjä tutkiessa eettisyys on koko ajan läsnä. Clarkeburn ja Mustajoki (2007, 22) korostavat, että eettisille kysymyksille tyypillistä on, ettei niihin ole selkeitä ja yksiselitteisiä vastauksia. Tämä näkyy vahvasti myös omissa pohdinnoissani. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimien ohjeiden mukaan tutkijalta odotetaan rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä (Kuula 2011, 34). Olen omassa tutkielmassani huolehtinut siitä, että esitän tutkimustulokseni avoimesti ja mahdollisimman tarkasti, mutta kuitenkin niin, että lukijan on mahdollista tehdä tuloksista myös omia päätelmiä.

Olen halunnut tuoda esiin keskeisiä näkökulmia, jotka liittyvät sellaisten perheiden auttamiseen, joissa vanhemman päihteidenkäyttö on ongelmallista. Työntekijöiden ja asiakasperheiden anonymiteetin turvaamiseksi en ole halunnut mainita kaupunkia, josta aineistoni on hankittu, eikä kaupungin nimellä ole tutkielmani kannalta merkitystä. Tarkoitukseni on myös ollut tuottaa aineistoa sen kaupungin lapsiperheiden sosiaalipalveluiden kehittämiseen, johon tämä tutkielma on tehty. Lynch ja Forde (2015, 95) tuovat artikkelissaan esille, että sosiaalityöntekijän tulisi pystyä tekemään työtä omien arvojensa mukaisesti. Mikäli institutionaaliset tekijät rajoittavat sosiaalityöntekijän työtä merkittävästi, saattaa se vaikuttaa heikentävästi hänen työssä jaksamiseensa.

Tämä on keskeinen näkökulma sosiaalityön kehittämisessä. Tutkielmani tuloksia on mahdollista hyödyntää missä tahansa lapsiperheiden parissa tehtävässä sosiaalityössä. Tuloksia tarkastellessa on kuitenkin otettava huomioon tapa, jolla kyseisessä kaupungissa palvelut on järjestetty ja minkälaisilla käytännöillä työtä tehdään. Näissä on valtakunnallisesti suurta vaihtelua.

Sosiaalityön asiakirjat sisältävät arkaluonteista ja salassa pidettävää tietoa ja niitä kirjataan hyvin erilaisiin tarkoituksiin. Kääriäinen (2003, 20, 144) on väitöskirjassaan tutkinut lastensuojelun sosiaalityötä asiakirjojen avulla ja vertaillut, miten tietoa tuotetaan erilaisten asiakirjojen avulla. Muistiinpanotekstit, joita aineistoni asiakaskertomuksetkin ovat, sisältävät hyvin tarkkoja kuvauksia perheen tilanteesta, kuten kodista ja perheenjäsenistä. Niiden avulla lukijan on mahdollista tehdä omia tulkintoja. Osa huostaanottopäätöksen perusteluteksteistä on toteavia ja yleisellä tasolla esitettyjä sekä lainsäädäntöön vetoavia, kun taas osassa on tukeuduttu muistiinpanotekstien kuvauksiin lähes sanatarkasti. Tämä kertoo siitä, että sosiaalityöntekijät tekevät tietoisia valintoja siitä, mitä ja miten kirjaavat. Kääriäinen (emt. 151) korostaakin, että asiakirjakirjoittamisella on tietyt puitteet, jotka rajaavat tekstiin kirjoitettavia asioita. Hänen mukaansa sosiaalityössä on tyypillistä saada ristiriitaisia viestejä ja niiden kuvaaminen asiakirjoihin on keino saada näkyviin tietämisen ja totuuden ongelma. Tutkija (emt.) kirjoittaakin, että asiakirjojen tutkimisessa saattaa helposti syyllistyä jälkiviisauteen. Tämän huomasin myös itse asiakirjoja lukiessani. Erityisesti lastensuojelun asiakirjoja tutkittaessa on muistettava, että lukuisat asiat vaikuttavat ihmisen elämään, eikä tulevaisuutta voi kukaan ennustaa (vrt. Hurtig 2006, 167).

Olen tätä tutkielmaa varten käsitellyt hyvin erilaisten perheiden asiakirjoja ja kaikkia niitä on yhdistänyt vanhemman ongelmallinen päihteidenkäyttö. Vaikka en ole tavannut perheitä tai edes työntekijöitä, jotka heidän kanssaan ovat työskennelleet, on minulle muodostunut asiakirjojen pohjalta mielikuva perheistä ja heidän tilanteistaan. Gray ja Gibbons (2007, 222) korostavat, että sosiaalityöntekijän on saavutettava syvä ymmärrys omista eettisistä valinnoistaan. Tämä korostuu silloin, kun sosiaalityössä tehdään tulkintoja vain asiakirjoihin pohjautuen. Silloin on erityisen tärkeää pohtia omaa ajatteluaan ja tekemiään tulkintoja kriittisesti. Tätä tutkielmaa tehdessäni olin samanlaisen haasteen edessä. Kiinnitin huomiotani siihen, etteivät mielikuvat rajoittaisi ajatteluani asiakirjoja lukiessani ja että en tekisi liian vahvoja tulkintoja lukemastani. Tietynlaiset vahvat kuvaukset, kuten ”*äiti on heikkolahjainen*” tai ”*isä käyttäytyy uhkaavasti*” piirsivät nopeasti mielikuvaa työskentelystä perheen kanssa. Halusin kuitenkin pitää mieleni avoimena, jotta onnistuisin näkemään vanhemman näiden kuvausten takaa. Perheiden tilanteet olivat erilaisia ja se, kuinka suuri huoli lasten hyvinvoinnista oli, vaihteli suuresti.

Olen tietoisesti kiinnittänyt huomiota siihen, että tavastani kirjoittaa tätä tutkielmaa välittyy aito kunnioitus niin sosiaalialan ammattilaisia ja heidän ammattitaitoaan kuin asiakkaita kohtaan. Olen pitänyt mielessä Alasuutarin (2005, 18) toteamuksen, että tutkimus ei saa tuottaa vahinkoa tutkimukseen osallistuville. Olen tätä tutkielmaa tehdessäni pohtinut, miten tutkielmaan osallistuminen on vaikuttanut haastatteluun osallistuneisiin ja näkisin, että vaikutukset ovat vain positiivisia. Haastatteluun osallistuminen antoi työntekijöille mahdollisuuden tarkastella kriittisesti käytössä olevia menetelmiä ja omaa tapaansa tehdä työtä. Tutkielmani on aiheuttanut keskustelua aiheesta koko työyhteisössä. Tässä tutkielmassa käyttämäni haastatteluaineisto ja asiakirjat sisältävät arkaluonteista ja salassa pidettävää tietoa sosiaalityön asiakasperheistä. Stingerin ja Bakerin (2018, 16–17) mukaan päihdeongelma on usein häpeällinen ja vaiettu salaisuus. Olen käsitellyt aineistoa huolellisesti ja kiinnittänyt huomiota salassapidon toteutumiseen poistamalla työntekijöiden ja asiakkaiden mahdolliset tunnistetiedot (kts. Kuula 2011, 214). Hirsjärven ym. (2008, 292) mukaan tutkimusteksti on aina kyseisen tutkijan tulkintaa tietystä aineistosta ja tietyistä lähteistä. Olen pohtinut tätä tutkielmaa tehdessäni aihetta useista eri näkökulmista ja siten pyrkinyt toimimaan mahdollisimman objektiivisesti, mutta luonnollisesti oma sosiaalityön koulutukseni ja työkokemukseni on vaikuttanut erityisesti esittämääni tuloksiin liittyvään pohdintaan.

Informoin ryhmähaastatteluun osallistuvia sosiaalityön ammattilaisia tutkielman tekoon liittyvistä asioista, kuten esimerkiksi siitä, mihin tarkoitukseen käytän aineistoa ja millä tavoin aion sitä analysoida. Työntekijät osallistuivat haastatteluun omasta vapaasta tahdostaan eli minun tehtävänäni oli motivoida heistä jokainen mukaan tutkimukseen (kts. Kuula 2011, 155). Tämä ei ollut mielestäni vaikea tehtävä, koska työntekijät kokivat aiheen tärkeäksi ja toivoivat saavansa tutkielmani avulla uusia näkökulmia omaan työhönsä. Mietin kuitenkin, miten tutkielmaan osallistuvat työntekijät kokisivat työskentelytapojensa tarkastelun. Kiinnitin erityistä huomiota siihen, että esittelen tutkimustulokseni työntekijöitä ja asiakkaita kunnioittavalla tavalla. Kuula (2011, 244) korostaakin, että avoimuus määrittelee keskeisesti tiedettä, ja se on myös samalla edellytys tieteellisen tiedon pätevyyden testaamiselle ja kriittiselle arvioinnille. Olen säilyttänyt tutkimusaineistoni asiaankuuluvalla tavalla ja hävittänyt sen tutkielmani valmistuttua. Toimintani on ollut avointa ja läpinäkyvää koko tutkielman teon ajan. Tässä tutkielmassa esitelty analyysi, tulokset ja johtopäätökset pohjautuvat haastattelu- ja asiakirja-aineiston lisäksi omiin havaintoihini ja kokemuksiini harjoittelijana ollessani. Erityisesti aikaisempi työkokemukseni sosiaalityöstä psyykkisesti sairaiden ja päihdeongelmista kärsivien parissa on vaikuttanut monella tavoin tapaan, jolla olen tarkastellut ilmiötä. Tätä tutkielmaa tehdessäni olen ollut tietoinen siitä, että omat arvoni, kokemukseni ja näkemykseni vaikuttavat tekemiini tulkintoihin.

5 PÄIHTEET OSANA PERHEYHTEISÖÄ

5.1 Erilaisia perheitä ja erilaisia tapoja selviytyä

Aineistoni osoittaa, että lapsen tai vanhemman käyttäytymisestä tai ulkoisesta olemuksesta ei voida havaita perheen päihdeongelmaa. Tarkastellessani aineistoani havaitsin, että lapset ja vanhemmat näyttivät käyttäytyvän hyvin eri tavoin. Kävi ilmi, että joissain perheissä saattaa esiintyä laajemminkin huono-osaisuutta, kuten syrjäytymistä, työttömyyttä, köyhyyttä sekä fyysisiä ja psyykkisiä sairauksia. Aineistoni osoitti, että päihdeongelma saattaa olla myös perheessä, joka voidaan yhteiskunnassamme luokitella hyväosaiseksi. Näissä perheissä esimerkiksi taloudellinen tilanne oli vakaa ja molemmat vanhemmat kävivät töissä, eikä perhe vaikuttanut olevan erityisen tuen tarpeessa. Tutkielmani tulosten mukaan lapset reagoivat hyvin eri tavoin vanhempiensa ongelmalliseen päihdeidenkäyttöön. Osa lapsista reagoi muun muassa psyykkisesti oireilemalla, mikä näkyi esimerkiksi vetäytymisenä tai väkivaltaisena käytöksenä. Toisaalta lapset pyrkivät olemaan mahdollisimman huomaamattomia käyttäytymällä hyvin asiallisesti ja tunnollisesti. Saamieni tulosten perusteella ei ole mahdollista tuoda esille yksiselitteistä tai yleistä lapsen reagoititapaa, jonka avulla vanhempien päihdeongelma olisi mahdollista tunnistaa. Myös Orjasniemi ja Kurvinen (2017, 127) ovat tutkimuksessaan saaneet samankaltaisia tuloksia. Heidän mukaansa päihdeidenkäytön keskellä elävien lasten arkea määrittävät pelko, epävarmuus ja turvattomuus, jotka vaikuttavat hyvin erilaisin tavoin lasten käytökseen. Tutkijoiden (emt.) mukaan lapset pelkäävät väkivaltaista vanhempansa ja pyrkivät olemaan hyvin huomaamattomia, etteivät suuttuttaisi häntä.

Walsh, MacMillan ja Jamieson (2003, 1409) ovat tutkineet vanhemman päihdeongelman ja lapsen kaltoinkohtelun välistä yhteyttä. Tulosten mukaan päihdeongelmista kärsivien vanhempien lapsilla on kaksinkertainen riski joutua fyysisesti tai seksuaalisesti hyväksikäytetyksi. Sosiaalityön asiakasperheissä ongelmat saattavat olla moninaisia ja syy- ja seuraussuhteiden selvittäminen hyvin vaikeaa. Aineistossani mukana olevat sosiaalityöntekijät kertoivat heillä olleen vahvoja epäilyksiä vanhemman päihdeongelmasta, mutta vanhemmat ja lapset käyttivät erilaisia keinoja ongelman salaamiseksi. Häpeä, pelko ja syyllisyys liittyvät vahvasti päihdeongelmiin ja voidaan sanoa, että päihdeongelma perheessä on yhteiskunnassamme edelleen tabu (vrt. Stinger & Baker 2018, 16–17). Aineistoa tarkastellessani huomasin, että vanhemmat ja lapset pelkäsivät leimautuvansa ja toisaalta joutuvansa lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteeksi. Lapset saattoivat oireilla rajustikin, mutta yksittäistä selittävää tekijää pahoinvoinnille oli vaikeaa todeta. Toisaalta lapset sopeutuivat ja

kehittivät keinoja selviytyä arjesta vanhempien päihdeongelmien keskellä. Lapsi saattoi näyttäytyä työskentelyssä jopa hyvinvoivana.

Orjasniemen ja Kurvisen (2017, 130) mukaan vanhempien päihteidenkäytön vaikutuksia lapseen tai heidän mahdollisuuksiin selviytyä on vaikeaa ennustaa. Perheen kokonaistilanteella ja hyvällä vanhemmuudella, kuten toimivalla kommunikaatiolla, yhteisellä tekemisellä ja kiintymyksen osoittamisella, voi olla lasta suojaavia vaikutuksia. Nurmi ym. (2006, 108) ovat osoittaneet, että lapsen käyttäytymiseen vaikuttavat muun muassa lapsen luonne ja persoonallisuus, sopeutumiskyky, temperamentti ja tunteiden käsittelytaidot. Tämä tulee ilmi myös omassa tutkielmassani. Erään lapsen psyykkisessä voinnissa näkyi nopea muutos parempaan, kun hän oli muuttanut pois päihteitä käyttävän vanhemman luota. Joissain tapauksissa haastattelemani työntekijät pystyivät näkemään yhteyden vanhempien päihteidenkäytön ja lapsen käyttäytymisen välillä. Aineistossani mukana olleiden lasten käyttäytymistä kuvailtiin muun muassa tällä tavoin:

Tää poika oli aiemmin ollu semmonen sulkeutunu ja tosi paljon viettäny aikaa kotona ja koulusta paljon poissaoloja [...] ettei häneen saa mitään kontaktia [...] hän vaan pelaa [...] olemus on muuttunut ihan täysin [...] avoin ja positiivinen, siis se muutos siinä pojassa on tosi suuri.” (Työntekijä C.)

Tytöt käyttäytyvät kauniisti ja juttelivat mukavasti sekä toisilleen että perheohjaajalle. (Asiakirja C.)

Asiakirja-aineiston avulla pääsin syvemmälle sellaisen lapsen kokemusmaailmaan, jonka vanhempi käyttää liiallisesti päihteitä. Asiakirjoista nousi eräs kiinnostava yksityiskohta esiin: valtaosa tytöistä käyttäytyi asiallisesti ja ystävällisesti, kun taas poikien käytöksessä näkyi useammin muun muassa huonoa käytöstä, kuten kiroilua ja aggressiivisuutta. On huomioitava, että tilanteet ovat hyvin moninaisia ja perheessä voi olla muitakin ongelmia, eikä vanhempien päihteidenkäyttö välttämättä ole ainoa syy lapsen oireilulle. Lapsiperheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä arvioidaan vanhempien päihteidenkäytön vahingollisuutta lapsen näkökulmasta (STM 2011, 13). Tarkastelun kohteena olleiden asiakirjojen kuvaukset olivat usein toteavia, eivätkä aina ottaneet kantaa siihen, mistä lapsen käyttäytyminen johtuu. Lasten käyttäytymistä kuvailtiin muun muassa tällä tavoin:

Päivähoidossa lapsella menee hyvin. Äiti sanoo, että päiväkodissa tyttöä kuvaillaan ilopilleriksi, kavereita on paljon [...] (Asiakirja C.)

Poika kiroilee, haistattelee, eikä tottele [...] Poika nimittelee koululla aikuisia, ei kunnioita aikuisia, on väkivaltainen aikuisia kohtaan; potkii, hakkaa ja sylkee päälle. Pojalla on myös koululla nähtävissä läheisyydenkaipuuta... Koululla on kokemus, ettei muiden turvallisuutta pystytä turvaamaan pojan aggressiivisen käytöksen vuoksi [...] Koululla on ollut kiinnipitotilanne [...] perheessä työskenteleviin työntekijöihin on kohdistunut pojan taholta aggressiivista käytöstä, esim. puhuu rumasti ja sylkee [...] Perheohjaaja kuvailee, että pojan käytös on harvinaisen huolestuttavaa ekaluokkaisen käytöstä [...] Poika hakee voimakkaasti läheisyyttä ja pojalla on aikuisen kaipuuta [...] (Asiakirja A.)

Tutkimuksissa on voitu osoittaa, että on olemassa myös tilanteita, joissa vaikeat kotiolot eivät aiheuta pysyviä vahinkoja lapsen kasvulle ja kehitykselle (Sundell ym. 2002, 57 ref. Kananoja ym. 2011, 188–189). Lapsen laiminlyönneistä sekä kasvua ja kehitystä vaarantavista tekijöistä voi olla vaikeaa dokumentoida erityisesti silloin, kun ne johtuvat vanhempien väkivaltaisista teoista lapsen tunne-elämän alueella. Voi olla vaikeaa näyttää toteen, että vahingot ovat aiheutuneet juuri vanhempien tietoisista tai tiedostamattomista toimista. Sundell ym. (emt.) toteavat, että vahingot voivat näkyä lapsessa vasta pitkän ajan kuluttua. Vahinkojen ilmaantuminen ei myöskään ole automaattisesti osoitus siitä, että vanhemmat ovat laiminlyöneet vastuutaan huoltajana. Haastatteleman sosiaalityön ammattilaiset havaitsivat työssään, että lapset kehittivät erilaisia tapoja selviytyä ahdistavasta arjesta vanhempien päihteidenkäytön keskellä. Eräs lapsista pakeni vaikeaa tilannetta lukemiseen. Hänen kanssaan työskennellyt sosiaalityöntekijä kuvaili tilannetta näin:

Hän kantoi kirjoja salaa sieltä koulusta ja niitä löytyi niitä koulun kirjoja oikein pussikaupalla sieltä kotoa. Hän salaa sitten luki, hän sinne kirjojen maailmaan pakeni. Ja vanhemmat niitä kirjoja kuljetteli sinne kouluun takasin ja yrittivät, ettei hän olisi niitä kirjoja luku. Tyttö luki kaikki sanomalehdet ja kaikki mainoksetkin, mitä postista tuli. Hän meni sängyn alle ja luki siellä ja oli siellä omassa huoneessa. (Työntekijä B.)

5.2 Lapsen ja vanhemman erityinen suhde

Aineistostani on nähtävissä, että lapsen ja vanhemman välinen suhde on erityinen ja se on otettava huomioon sosiaalityön työskentelyssä. Väänänen (2013, 99) on tutkimuksessaan todennut, että toimiva perhedynamiikka on lapsen psyykkistä hyvinvointia suojaava tekijä. Aineistostani kävi ilmi,

että vanhemmuudessa saattoi olla paljon hyvää päihdeongelmasta huolimatta. Aineisto myös osoitti, että lapsella on luontainen tarve ja vahva pyrkimys saada hyväksyntää ja rakkautta vanhemmiltaan. Lojaalius omaa vanhempaa kohtaan ajaa lapsen vaativiin tilateisiin: tekemieni havaintojen mukaan moni lapsista kaipasi muutosta elämäänsä, mutta ei voinut puhua asioista suoraan. Knezevic (2017, 480) on saanut samanlaisia tuloksia omassa tutkimuksessaan. Hän toteaa, että lapsen on erityisen vaikeaa osoittaa vastustusta vanhempaansa kohtaan silloin, kun perheen sosiaaliset ongelmat eivät ole muiden tiedossa. Aineistossani mukana olleet sosiaalityön ammattilaiset tarkastelivat työssään perheen sisäistä dynamiikkaa. He kävivät avoimia keskusteluita perheessä vanhempien päihteidenkäyttöön liittyen sekä pohtivat sitä, millä tavoin lasta tulisi kuulla.

Molemmat tutkielmani aineistot osoittavat, että päihdeongelma vaikuttaa lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen monin tavoin. Lapsi saattoi ottaa perheessä aikuisen roolia tai kokea riittämättömän vanhemmuuden turvattomuutena, joka voi vaikuttaa muun muassa lapsen ikätasoiseen kehitykseen. Toisaalta aineistoni osoittavat, että vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus oli saattanut olla hyvinkin lämmintä ja vanhemman huolenpito vahvaa. Vanhemman käytöksessä oli näkynyt aito välittäminen lapsesta ja hänen asioistaan. Haastattelemiini työntekijät kertoivat kokemuksistaan, jotka aiheuttivat osittain hämmennystä ja ristiriitaa lapsen tilanteen arviointiin:

Ja semmoisena lämpimänä vanhempana näyttäytynyt [...] että hän on lämmin ja huolehtivainen, hoitaa lasten terveydenhuollon käynnit ja harrastukset ja tämmöiset. (Työntekijä A.)

Kyselin pojalta hellyydestä ja vanhempien kainalossa olosta. Vastaa olevansa isän ja äidin kainalossa. Äiti kertoo, että poika hakeutuu välillä syliinkin. (Asiakirja A.)

Tarkastelun kohteena olleessa aineistossa korostuu se, miten tärkeä oma synnyinperhe lapselle oli ja kuinka paljon lapsi kaipasi hyväksyntää ja huolenpitoa omilta vanhemmiltaan. Saamani tulos on yhdenmukainen Eldénin (2016, 189) tulosten kanssa. Eldénin (emt.) tutkimuksen mukaan lapsen kokemus oman perheensä tärkeydestä voi rajoittaa hänen kertomuksiaan ja havaintojaan hänen jokapäiväisestä elämästään sekä kodin ulkopuolelta saamastaan hoivasta ja huolenpidosta. Tein asiakirjoista havainnon, että osa lapsista muuttui puheissaan avoimemmaksi vasta sen jälkeen, kun hänet sijoitettiin kodin ulkopuolelle asumaan. Asuessaan vanhempiensa kanssa lapsi saattoi kaunistella totuutta puhuen asioita vanhempiensa kannalta positiivisempaan sävyyn. Lapsen luontainen lojaalius ja toisaalta luottamus omaa vanhempaansa kohtaan nousivat molemmissa

aineistoissani esiin. Seuraavassa sitaatissa näkyy lapsen lojaalius vanhempaansa kohtaan. Sama lojaalius oli nähtävissä myös lukemissani asiakirjoissa:

Se, että ku se lapsi on kuitenkin lojaali niitä vanhempia kohtaan, että ne ei nouse siinä kovin helposti, vaikkapa ekalla tapaamisella. Tottakai se ei halua puhua vanhemmastaan mitään pahaa tai sanoa niitä asioita. (Työntekijä C.)

Tytöltä kysytään luottamuksesta äidin raittiuteen. Tyttö kertoi, että luottaa äitiin, ettei tämä juo. Äidillä tulee itku tässä kohden keskustelua ja halua tyttöä. (Asiakirja F.)

Rusanen (2011, 270) korostaa, että lapsen on tärkeää saada kiintyä turvallisesti häntä hoitavaa aikuiseen. Kiintymyssuhteen tärkeys ja merkitys oli havaittavissa tutkimissani asiakirjoissa, joissa löytyi viittauksia lapsen turvallisen kiintymyksen vaarantumisesta. Saamani tulokset ovat samankaltaisia kuin Roscoean, Lerybin ja Chambersin (2018) saamat tutkimustulokset, joiden mukaan vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat muodostuvat riskiksi lapsen terveydelle ja kehitykselle. Tutkijat (emt.) selittävät tätä tulosta sillä, että vanhemmilla voi olla vaikeuksia lapsen emotionaalisen tasapainon ja kehityksen turvaamisessa sekä lapsen tarpeisiin vastaamisessa. Tämä oli nähtävissä hyvin myös aineistooni kuuluvissa asiakirjoissa, joissa kuvailtiin lapsen turvattoman kiintymyksen vaikutuksia tällä tavoin:

Perhetyön alussa tyttö hakeutui välittömästi työntekijöiden syyliin. Satuttaessaan itseään tyttö (3v.) haki turvaa ja lohdutusta työntekijän sylistä äidin ollessa paikalla. Äiti kertoi havainnoineensa samankaltaista käyttäytymistä myös muiden jopa tuntemattomien ihmisten kanssa. (Asiakirja E.)

Lääkäri toteaa, että poika on emotionaalisilta tarpeiltaan vaille jäänyt lapsi ja hänellä on ikäistään pienemmän lapsen tarpeita. Poika pyrkii torjumaan tunnepitoisia asioita. Pojalla on todellisuudentajun hämärtymistä välillä ja lääkärin mukaan pojan kohdalla olisi tarpeen tiivis psykoterapia. (Asiakirja A.)

Connorsin ym. (2003, 754) tutkimuksen mukaan vanhempien päihteidenkäytöstä kärsineillä lapsilla on rajalliset mahdollisuudet kehittää sellaisia taitoja ja ihmissuhteita, jotka suojelisivat heitä riskeiltä myöhemmin elämässä. Aineistoni osoittikin, että päihteitä ongelmallisesti käyttävien vanhempien lapset eivät välttämättä kärsi fyysisestä kaltoinkohtelusta, kuten perushoidon laiminlyömisestä. Tämä voi vaikeuttaa ongelman näkyväksi tekemistä. Ulkoisesti lapsi voi vaikuttaa hyvinvoivalta, mutta

vanhemman päihdeongelman vuoksi lapsi saattaa tulla psyykkisesti kaltoinkohdelluksi ja tällä on usein merkittäviä vaikutuksia hänen tulevaisuuteensa. Aineistosta löytyi useita mainintoja hyvin eri tavoin esiintyvistä lasten kaltoinkohteluista. Lapsen perushoidon laiminlyöntejä kuvailtiin aineistossa muun muassa tällä tavoin:

Poika vietti tosi paljon aikaa yksin kotona ja siellä perushoitokin kärsi huomattavasti. Sitten lähdettiin selvittää sitä, että missä äiti on [...] Siellä oli tosiaan ihan kaheksan astetta lämmintä siellä kotona, että ku äiti ei ollu siellä pitämäs huolta niistä asioista. (Työntekijä C.)

Täällä on huoli tullu koulusta [...] molemmat lapset on ollu koulussa ja nuorempi vielä iltapäiväkerhossa lisäksi. Elikkä siellä on tullut tämmöstä ihan perushoitoon liittyvistä asioista koulusta huoli. Lapset syö hirvittäviä määriä siellä koulussa ja semmosta haasteellista käyttäytymistä sitten sielä koulussa ollu. (Työntekijä B.)

5.3 Päihdeongelma vaarantaa hyvää vanhemmuutta

Aineistoni tulokset osoittavat, että vanhemman päihdeongelman määrittely tulee työskentelyssä tehdä lapsen näkökulmasta käsin. Kaikki aineistossa esiintyneistä vanhemmista eivät kokeneet, että heillä oli päihdeongelma. Yleisimmin he perustelivat asiaa esimerkiksi sillä, että he kykenivät suoriutumaan päivittäisistä velvollisuuksistaan, kuten työssä käymisestä tai opiskelusta sekä lapsista ja kodista huolehtimisesta. Osa kuvaili päihteidenkäyttönsä olevan tavanomaista, vaikka käytön ongelmallisuus oli havaittavissa lukuisilla tavoilla perheen arjessa. Aineistoni osoittaa, että vanhemman päihteidenkäytön ongelmallisuus tulee määritellä aina lapsen näkökulmasta käsin. Artegan ym. (2010, 1115) ja Jesuraj (2012) korostavat, että vanhempien päihteidenkäytön vaikutukset voivat näkyä tässä hetkessä tai mahdollisesti myöhemmin. Aineistoa tarkastellessani näin, että ongelmallista päihteidenkäyttöä pyrittiin määrittelemään lapsen kokemusten ja käytöstä johtuvien vaikutusten kautta.

Osborne ja Berger (2009, 363) ovat tutkimuksessaan todenneet, että lapsella on huomattavasti suurempi riski terveys- ja käyttäytymisongelmiin, mikäli hänen molemmilla vanhemmillaan on päihdeongelma. Tutkielmani aineisto tukee tätä tulosta. Mikäli vanhemmista vain toisella oli päihdeongelma, se ei näyttäytynyt lapsen kasvun ja kehityksen kannalta yhtä vahingollisena kuin molempien vanhempien päihdeongelma. Tähän saattaa vaikuttaa kiintymyssuhteen laatu siihen vanhempaan, jolla ei ole päihdeongelma. Rusasen (2011, 270) mukaan lapselle riittää, että hänellä on

yksi aidosti välittävä aikuinen, johon hän saa kiintyä. Päihdeongelma vaikuttaa kuitenkin koko perheen hyvinvointia heikentävästi (esim. Tigerstedt & Härkönen 2016, 126). Aineistossani se näkyi muun muassa päihdeongelmista kärsivän puolison uupumisena tai perheen taloudellisina vaikeuksina.

Päihdeongelman määrittelyyn vaikuttaa myös työntekijän oma suhtautuminen päihteisiin. Pirskasen (2011, 44) mukaan se, mikä toiselle on liiallista käyttöä ja lapsen näkökulmasta vahingollista, ei välttämättä ole sitä toiselle. Eräs työntekijä mainitsi myös lapsuuden perheen vaikuttavan määrittelyprosessiin ja kuvasi sitä sanoin: *”mihin hän on oppinut...siellä lapsuuden perheessä...että tämä on niin sanottu normaali tapa käyttää päihteitä, minkä takia hän ei ehkä näe sitä ongelmaa.”*. Päihdeongelman määritelmää ja käyttöön liittyviä asenteita on tarkasteltava myös laajemmin yhteiskunnallisella tasolla: suhtautuminen päihteidenkäyttöön on muuttunut osittain myönteisemmäksi ja hyväksytyimmäksi (kts. Tigerstedt & Härkönen 2016, 119–123).

Aineistoni perusteella päihteidenkäytön ongelmallisuus tulee näkyviin silloin, kun se tuottaa säännöllisesti ongelmia vanhemmalle tai hänen perheelleen. Aineistossani mainitut vanhemmat eivät välttämättä itse kokeneet, että heidän päihteidenkäyttönsä on ongelmallista. Työntekijöillä oli usein kuitenkin vahva epäily siitä, että perheessä oli päihdeongelma. Eräs sosiaalityöntekijä kuvaili tätä epäilyksen tunnetta sanoin *”semmoinen tuntuma”*. Vanhempia, jotka selittelivät ja salailivat päihteidenkäyttöään taidokkaasti, työntekijät kuvailivat muun muassa sanoin *”äiti on sellainen selittämisen mestari”* ja *”vanhempia, jotka puhuvat mustan valkoiseksi”*. Sosiaalityöntekijät kertoivat päihdeongelman tunnistamiseen ja määrittelyyn liittyvistä vaikeuksista:

Alusta lähtien on ollut jotenki haaste siinä se, että on tullu näkyväksi se, äiti ei itse tiedosta sitä, että hänellä on päihdeongelma. (Työntekijä A.)

On niin ku semmonen tunne siitä, että se on hallinnassa siinä, eikä halua sitten myöntää sitä ongelmaa vaikka vanhemmatkin, että käynhän mä töissäkin, että ei mulla voi olla päihdeongelmaa, että on kuitenkin joku kokemus sillä asiakkaalla siitä, että hänellä on elämä hallinnassa, eikä tässä mitään ongelmaa silloin oo. Tai hoitaa lapset hyvin tai hoitaa koulun hyvin. (Työntekijä D.)

Tarkastelun kohteena oleva aineisto osoittaa, että päihteitä ongelmallisesti käyttävien vanhempien toiminta voi näyttäytyä hyvin ristiriitaisena. Kotkavirran (2008, 244) mukaan psykoanalyttinen teoria perustuu ajatukseen siitä, että ihmisen psyyken tilat ja tavat toimia eivät ole kokonaisuudessaan

tietoisia. Myös Dass-Brailsford ja Myrick (2010, 210) tuovat tutkimuksessaan esille posttraumaattisen stressireaktion ja päihdeongelmien yhteyden. Tulosten mukaan on tärkeää tunnistaa minkälaisista traumaattisista tapahtumista henkilön kokemukset muodostuvat, jotta henkilö saa oikeanlaista apua ongelmiinsa. Saamani tulokset vahvistavat tämän näkemyksen mielenterveys- ja päihdeongelmien vahvasta yhteydestä. Aineistostani nousivat esiin vanhempien omat traumaattiset kokemukset ja päihdeongelmien ylisukupolvisuus. Vanhemmat myös kuvailivat mielenterveydellisiä ongelmia, kuten ahdistusta, masennusta ja paniikkihäiriön oireita.

Kristeri (1995, 24) kirjoittaa, että vanhemman oma kiintymyssuhde vaikuttaa hänen tapansa olla vanhempi omalle lapselleen ja siten hän saattaa siirtää ongelmia seuraavalle sukupolvelle. Aineistossani ilmeni, että työntekijät etsivät syitä vanhemman päihteidenkäytölle, mutta melko usein niitä ei tavoitettu. Vanhemmat kertoivat avoimemmin omista kokemuksistaan vasta kun työntekijän ja vanhemman välille oli rakentunut luottamuksellinen suhde. Vanhemman ristiriitaisuus näkyi aineistossa siten, että heidän puheensa ja tekonsa eivät kohdanneet. Vanhempi saattoi olla samaa mieltä työntekijöiden kanssa päihteidenkäytön ongelmallisuudesta. Lisäksi vanhemmat tiesivät minkälaisia muutoksia heidän tulisi tehdä ja usein uskoivat itse pystyvänsä sen toteuttamaan. Käytännössä tilanne ei kuitenkaan muuttunut.

Davies (2019, 348, 354) ja Knight (2015, 25) ovat tutkimuksissaan tuoneet esille, että traumaattisten kokemusten ymmärtäminen on auttamistyössä tärkeää. Terapeuttinen osaaminen on välttämätöntä erityisesti sellaisten perheiden auttamisessa, jossa päihdeongelmat näyttävät siirtyvän sukupolvelta toiselle. Aineistossani mukana olleet vanhemmat olivat väsyneitä ja keinottomia vaativassa elämäntilanteessaan. Joskus vanhempi ei halunnut myöntää työntekijälle päihdeongelmaansa tai tunnistanut sen olemassaoloa. Vanhemmat saattoivat yrittää elää päihteetöntä elämää, mutta mielenterveydelliset ongelmat nousivat tuolloin pintaan. Alla oleva kuvaus kertoo vanhemman keinottomuudesta. Se näyttäytyi lapsen näkökulmasta välinpitämättömänä toiveena siitä, että lapset sijoitetaan pois kotoa:

Äiti sanoi, että hän ei ole varma, jaksako hän sitoutua työskentelyyn tai päihdekuntoutukseen. Äiti kertoo olevansa niin väsynyt, ettei tiedä jaksako. Äiti herkistyy kertoessaan uupumuksestaan ja sanoo, että hän on miettinyt, että ehkä olisi parempi, jos lapsille löytyisi parempi perhe. Tytöltä tulee itku ja hän kysyy äidiltä, että haluatko sinä todella, että meidät viedään pois. (Asiakirja F.)

Boutanquoi, Ansel ja Bournel-Bosson (2019, 107) ovat todenneet tutkimuksessaan, että lastensuojelun työntekijän näkemys nähdään työskentelyssä merkittävämpänä kuin vanhemman. He kuitenkin korostavat, että valta-asetelma ei määrity työntekijöiden tahdosta vaan käytännön sosiaalityön prosesseista käsin. Saamani tulokset vahvistavat tätä näkemystä. Asiakirja-aineistostani oli mahdollista havaita, miten työntekijän ja asiakkaan välinen valta-asetelma näkyi prosessin eri vaiheissa. Eräs sosiaalityöntekijä kuvaili lapsen huostaanottotilanteessa työntekijöiden ja vanhempien näkemuseroja tällä tavoin:

Vanhemmat eivät ole itse nähneet alkoholinkäyttöään ongelmallisena, minkä vuoksi eivät ole sitoutuneet päihdetyöntekijän käynteihin. Terveys- ja poliisitiedot kuitenkin vahvistavat huolta vanhempien elämänhallinnan haasteista sekä päihteidenkäytöstä. Työskentelyn aikana on tullut ristiriitainen kuva vanhempien päihteidenkäytöstä, koska siitä on lastensuojelun työskentelyn aikana tullut huolta, mutta täyttä selvyyttä asiasta ei ole voitu saada, koska vanhemmat eivät ole sitoutuneet päihdetyöntekijän toteuttamaan päihdearvioon. Äiti on myöntänyt perhetyöntekijälle, ettei aina pysty olemaan rehellinen alkoholinkäyttönsä suhteen. (Asiakirja A.)

6 SOSIAALITYÖN KEINOT PERHEIDEN AUTTAMISEKSI

6.1 Lapsen tapaaminen osana työskentelyä

Aineistoni osoittaa, että työskentelyssä on panostettava lapsen tapaamiseen ja haastatteluun aikaisempaa enemmän. Holopainen ym. (2018, 47–51) ja Tulensalo (2016, 279) tuovat esiin, että työskentelytavat sosiaalityön kentällä ovat muuttumassa vähitellen lapsen osallisuutta vahvistavampaan suuntaan. Muutos ei kuitenkaan tapahdu nopeasti. Aineistostani kävi ilmi, että lapsen haastattelu tulisi sisällyttää kiinteäksi osaksi asiakasprosessia. Sellaisissa tapauksissa, joissa työntekijät ovat saaneet luotua luottamuksellisen suhteen lapseen, on lapsi saanut rohkeutta puhua avoimemmin vanhempiansa päihteidenkäytöstä. Sosiaalityöntekijät kertoivat haastattelussa lapsen tapaamiseen ja haastatteluun liittyvistä vaikeuksista ja ristiriidoista. Työntekijät kokivat myös epävarmuutta siitä, millä tavoin lasta tulisi kuulla.

Fergusonin (2017, 1021) tutkimustulosten mukaan lapsi on ollut lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kotikäynneillä näkymätön. Tutkielmani tulokset osoittavat samaa: lapsi jäi usein työskentelyssä taka-alalle. Lapsen näkymättömyys johtuu Fergusonin (emt.) mukaan siitä, että työn emotionaalinen voimakkuus ja monimutkainen vuorovaikutus vihaisten ja vastustavien vanhempien sekä perheen ystävien kanssa, on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden tapaan työskennellä. Ferguson (emt.) sekä Tesi, Aiello ja Giannetti (2018, 136) korostavat, että pystyäkseen tekemään vaikuttavaa työtä sosiaalityöntekijät tarvitsisivat enemmän aikaa sekä mahdollisuuksia reflektoida tunteitaan ja kokemuksiaan sekä puhua niistä. Myös Laitinen ja Väyrynen (2011, 175) ovat tutkineet eettisiä haasteita lastensuojelun sosiaalityön prosesseissa ja saaneet samanlaisia tuloksia lapsen vähäisestä roolista työskentelyssä. Aineistoni osoitti, että lasta on voitu kuulla kysymällä hänen mielipidettään, mutta syvällisempi tutustuminen lapseen on jäänyt toteutumatta.

Tulensalon (2016, 277) tutkimus osoittaa, että lapsi voi olla työskentelyssä ulkopuolisena tiedollisena toimijana. Lasten erityisiä ja yksilöllisiä tarpeita ei välttämättä oteta huomioon auttamistyössä ja erilaisissa palveluissa. Keskittyminen painottuu vain päihdeongelmista kärsivien vanhempien asioihin (kts. STM 2011). Tutkielmani aineistot osoittivat, että työskentelyn painopiste on ollut vanhempien ja erityisesti äidin kanssa työskentelyssä. Aikaisempina vuosina lasta ei haastateltu tai edes tavattu samalla tavoin kuin tänä päivänä. Pirskanen ja kumppanit (2016, 17) kirjoittavatkin, että lapsen osallisuus toteutuu työskentelyssä tänä päivänä paremmin. Myös haastattelemani työntekijät kokivat, että lapsen tapaaminen ja aito kohtaaminen ovat asioita, joihin tulee kiinnittää erityistä huomiota sosiaalityön työskentelyssä. Työntekijät olivat sitä mieltä, että sen avulla perheitä voisi olla

mahdollista auttaa entistä paremmin. Winter ym. (2017, 1442) ovat tutkimuksessaan osoittaneet, että sosiaalityön puuttumiseen lasten ja perheiden elämään saatetaan suhtautua epäileväisesti, mutta siitäkkin huolimatta sosiaalityöntekijät tekevät kaikkensa saadakseen luotua yhteyden lapsiin. Tutkielmani tulokset ovat samansuuntaisia: joissain tapauksissa sosiaalityöntekijät tapasivat lapsia vanhempien vastusteluista huolimatta. Aineistosta kävi ilmi, että vanhemmat saattavat kieltää työntekijöitä tapaamasta lasta vedoten lapsen traumatisoitumiseen tai pelkäämiseen. Joissain tapauksissa lasta on kielletty puhumasta totuudenmukaisesti tai manipuloitu ennen työntekijän tapaamista. Työntekijät kuvailevat lapsen tapaamiseen liittyviä haasteita näin:

Aikuisen pitää olla läsnä ja lapset pelkää työntekijöitä...lasten tapaaminen on ollut kiven takana, että semmoisen saa edes järjestettyä [...] Mutta tää tapaaminen toteutu silloin niin, että äiti oli, meitä oli kaks työntekijää, toinen oli, yritettiin, että toinen oli niin ku keittiössä toisen lapsen kanssa ja toinen oli olohuoneessa. Sinne oli valjastettu sitten täysi-ikäinen sisarus paikalle, ja hän oli siinä sen toisen lapsen lähellä ja äiti istu siinä olohuoneen ja keittiön välillä ja kuunteli molempia koko ajan keskusteluja ja huuteli sieltä aina jotain väliin. Ei antanu mennä niin ku omaan huoneeseen lapsen kanssa. Et perusteli sillä, että lapsi kokee turvattomuutta siinä tilanteessa. (Työntekijä A.)

Et miten sitä lasta sitten kuullaan? Mikä se on se tapa? Et jos on kyse jostain vähän pienemmistäkin lapsista, että miten, sitä tietoa siltä lapselta silloin saa [...] Kyllä aika paljon on tän leikin kautta ja pelien kautta ja kuvien käytetään kortteja. Nallekortit on kovassa käytössä [...] Tärkeää siinä o seurata sitä lapsen muutakin se tuottaa sanallisesti, vähän sitä, ilmeitä ja eleitä ja miten se reagoi eri asioihin [...] Mä aattelen, että lasta pitäis tavata usein ja riittävän paljon. Se yks kerta se ei vielä, ei se kerro yhtään mitään, kun pitää se suhde siihen lapseenki luoda, et se luottaa. Se tulee tutuksi sille lapselle se työntekijä. (Työntekijä B.)

Tulensalo (2016, 280) korostaa, että sosiaalityön työskentelyssä lapsi tulee nähdä yksilönä eikä vain osana perhettä. Aineistoni mukaan vanhempien päihdeongelma saattoi tulla näkyväksi lapsen haastattelussa. Tämä vaati luonnollisesti sen, että työntekijä oli pystynyt rakentamaan lapsen kanssa luottamuksellisen suhteen. Asiakirjoissa näkyi muutos sosiaalityön työskentelyssä silloin, kun työntekijä onnistui saavuttamaan lapsen luottamuksen ja pääsi keskustelemaan hänen kanssaan syvällisellä tasolla. Kuvaukset näistä tilanteista osoittivat, että tuolloin lapsi tuli aidosti kohdatuksi ja

kuulluksi asiassaan. Alla olevat otteet löytyivät asiakirjoista. Ne ovat kahden rohkean lapsen kokemuksia, joissa lapset kertoivat hyvin yksityiskohtaisesti päihteidenkäytöstä ja väkivallasta kotona. Toinen lapsista oli valmis jopa sijoitukseen kodin ulkopuolelle, jotta pääsisi pois päihteitä käyttävien vanhempien luota. Lopulta hänen kohdallaan huostaanottoon päädyttiinkin. Lasten kertomukset piirtävät lohdutonta kuvaa siitä todellisuudesta, jossa monet lapset elävät:

Tyttö sanoo, että äidillä ja isäpuolella on ilman juomistakin riitaa... Riidan yhteydessä isäpuoli huutaa niin kovaa, että tyttö alkaa melkein itkemään sängyssä. Tyttö kertoo, että silloin häntä pelottaa [...] Äidin ja isäpuolen juomisesta tyttö kertoo, että he juovat ”salkullisen”. Tytön mukaan isäpuoli juo enemmän kuin äiti. Tyttö sanoo, että äiti ja isäpuoli ovat tehneet sopimuksen, etteivät juo lasten aikana, mutta aina niitä tölkkejä kuitenkin näkyy kotona. Tytöltä kysytty, juovatko äiti ja isäpuoli muuta kuin tölkkejä, juovatko lasipullosta. Tyttö sanoo, että juovat lasipullostakin. Siinä on leijonan kuva. Äiti ja isäpuoli olivat juoneet kaksi päkkiä ja yhden leijonapullon. Tyttö sanoo, että yhdessä päkissä on 12 tölkkiä [...] äiti oli kaatunut, koska oli juonut niin paljon. Isäpuoli oli tytön mukaan juonut vielä äitiä enemmän. [...] Tyttö kertoo, että he yrittävät veljen kanssa piilotella kotona äidin ja isäpuolen kaljatölkkejä, että he eivät enää joisi [...] Kysytty tytöltä millainen äiti ja isäpuoli ovat, kun ovat juoneet. Tyttö sanoo, että äiti puhuu oudosti ja kävelee siksakkia. [...] Tyttö sanoo, että häntä pelottaa kodissa olevat tappelut. [...] Tyttö miettii, että ensi kesänä voisi nukkua teltassa tai auton takapenkillä, kun äiti ja isäpuoli juovat, ei tarvitsisi kuunnella riitoja. (Asiakirja B.)

Tyttö kertoi vanhempien juomisesta, että äiti juo enemmän kuin isä. Äiti on viikonloppuisin lähtenyt baariin juotuaan ensin kotona. Isä ei tytön kertoman mukaan milloinkaan lähde baariin, vaan on mennyt sitten pikkusiskon kanssa nukkumaan. Tyttö kertoo, että lähdön hetkellä vanhemmille tulee riitaa, koska äiti ottaa rahaa isän lompakosta. Isä puuttuu asiaan ja tytön kertoman mukaan huutaa äidille, että millä rahalla sitten ensi viikolla ostetaan ruokaa ja muuta siihen liittyvää. Tyttö kertoi, että äiti on joskus tuonut baarista mukanaan ”ryyppyporukkaa” tai sitten äiti on mennyt johonkin jatkoille. Tyttö kertoi myös, että muutaman kerran äiti on baarista tullessaan ollut niin humalassa, että ei ole jaksanut avata ovea vaan sammunut ulos. Isä on löytänyt äidin sieltä ja herätellyt sisälle. Tyttö kertoo tapauksesta, jolloin poliisit ovat tuoneet äidin kotiin baari-illan päätteeksi [...] Tyttö kertoi äidin käyneen häneen käsiksi humalassa. [...] Tyttö kertoo, että hän muistaa kyllä juomisen pienestä saakka. Tyttö

kertoi myös tapauksesta, jolloin oli ollut poikaystävänsä kanssa yläkerrassa omassa huoneessa ja pikkusisko oli itkien huutanut hysterisesti isosiskoaan yläkerrasta. Tyttö oli mennyt poikaystävänsä kanssa alas kysymään, että mitä tapahtuu. Äiti ja sisko olivat alhaalla ja äiti oli vastannut ”ei mitään”. Tyttö kertoi sanoneensa, että ”ei sisko tuolla tavalla itke ilman syytä”. Kysyttäessä tytöltä puuttuiko isä tilanteeseen, niin hän kertoi, että ei vaan makasi sängyssä. Tyttö sanoi, että sitä hän ei enää kestä, että hänen pikkusiskoonsa käydään käsiksi. Tyttö sanoi, että ”pikkusisko on vasta 11 vuotta ja sen pitää kestää vielä seitsemän vuotta.” (Asiakirja F.)

6.2 Työskentely vanhempien kanssa

Aineistoni osoittaa, että sosiaalityöntekijät kokivat keinottomuutta auttaessaan asiakasperheitä. Travisin, Lizanon ja Mor Barakin (2016, 1092) tutkimuksen mukaan henkinen uupumus heikentää sosiaalityöntekijän sitoutumista työhönsä. Aineistoistani kävi ilmi, että sosiaalityöntekijät kokivat riittämättömyyttä ja turhautumista työskennellessään perheiden kanssa, joissa vanhemman päihteidenkäyttö on ongelmallista. Työntekijät kuvasivat turhautumistaan siten, että vanhempien tulisi ”herätä” tai ”havahtua” päihdeongelmaansa. Erityisen raskaaksi he kokivat sen, että vanhempi ei pystynyt asettumaan lapsen asemaan tai lopettamaan päihteidenkäyttöä, vaikka lapset selkeästi ilmaisivat kärsivänsä siitä. Sosiaalityöntekijöiden oli vaikeaa asettua tällaisessa tilanteessa vanhemman asemaan.

Laitinen ja Väyrynen (2011, 179) korostavat, että luottamuksellisen suhteen perusta rakentuu myönteisestä ja vastavuoroisesta asenneilmapiiristä. Muukkonen (2008, 83) puolestaan on todennut tutkimuksessaan, että luonteva suhde lasten huoltajiin lisää sosiaalityöntekijän toiveikkuutta. Aineistoissani mukana olleiden työntekijöiden ja asiakasperheiden vanhempien väliset suhteen rakentuivat hyvin eri tavoin. Joidenkin vanhempien kohdalla luottamuksellisen suhteen rakentuminen vaati paljon aikaa ja kärsivällisyyttä, koska vanhemman negatiivisiksi kokemat tunteet vaikeuttivat työskentelyä. Osalle vanhemmista omista asioista avautuminen ja työntekijän lähelle päästäminen oli helpompaa. Tämä näkyi asiakasprosessin kannalta positiivisena asiana ja tavallisesti perheen tilanteessa oli nähtävissä muutosta parempaan (vrt. Niemelä 2016, 97).

Aineistojen perusteella vaikuttaa siltä, että vanhemmuutta arvioitaessa haasteeksi muodostuu se, että vanhempi ei itse tiedosta omaa tuen tarvettaan. Sosiaalityön asiakirjoista löytyi useita kuvauksia siitä, kun vanhemmat olivat peruneet sovittuja kotikäyntejä ja tapaamisia. He pyrkivät pitämään päihteidenkäytön salassa kaikin keinoin. Hetkittäin vanhemmat kuitenkin puhuivat hyvin avoimesti

omasta päihteidenkäytöstään. Tämä kertoo siitä, että työntekijä oli onnistunut luomaan luottamuksellisen suhteen vanhempaan (vrt. Hänninen & Poikela 2016, 149). Työntekijät olivat kirjanneet äitien kanssa käymiään keskusteluita tällä tavoin:

Äiti myöntää, että joutuu omaa juomista peitelläkseen moniin valheiden verkkoihin, koska ei uskalla suoraan sanoa eri tahoille, mistä on kyse. Äiti sanoo, ettei poika näe, kun hän juo. Kerrottu, että hän on äiti, jonka lapsi vaistoaa/haistaa/huomaa käytöksen muuttuneen jne. Poika kyllä varmasti tämän huomaa/tajuaa. (Asiakirja A.)

Alkoholia äiti kertoo käyttävänsä vähän. Amfetamiinia hän on käyttänyt lähinnä kaverien seurassa, ei koe olevansa riippuvainen. Nyt hän on sitoutunut päihteettömyyteen, mikä on kokenut yllättävän helpoksi. Kaveripiirissä on käytetty erilaisia aineita. Äiti kertoo, että nämä kaverit eivät juurikaan ole ottaneet yhteyttä selvinpäin. Nykyiset kaverit ovat päihteettömiä kannabista lukuun ottamatta. Äiti sanoo, ettei laske kannabista päihteisiin. (Asiakirja E.)

Äidin ajatellaan olevan lapsen ensisijainen hoivan ja huolenpidon antaja (kts. Eerola 2018, 302). Äidin ensisijaisuus näkyi aineistoissani kautta linjan: heistä puhuttiin haastattelussa ja heidät mainittiin asiakirjoissa isää enemmän. Myös Helavirta (2011, 73) on tehnyt samanlaisia havaintoja tutkiessaan lapsia hyvinvointitiedon tuottajina. Yleisesti aineistoni isät näyttäytyivät työskentelyssä usein taka-alalla eikä isien päihteidenkäyttö yleensä aiheuttanut perheessä niin suuria tukitoimia kuin äidin. Isien päihteidenkäyttö vaikuttaa koko perheen hyvinvointiin, eikä sitä tulisi vähätellä (kts. Itäpuisto 2008, 40). Aineistosta kävi ilmi, että vanhempien traumaattiset kokemukset lisäsivät päihdeongelman yleisyyttä. Myös Stover, Hall, McMahon ja Easton (2012, 340) ovat saaneet samankaltaisia tuloksia tutkiessaan isien päihteidenkäytön, traumojen ja vanhemmuuden välisiä yhteyksiä.

Hänninen ja Poikela (2016, 151) kirjoittavat teoksessaan, että vuorovaikutus rakentuu sosiaalityön välineeksi. Myös Jokinen (2016, 138) korostaa, että kokemus kohtaamisesta on sidoksissa asiakkaan ja työntekijän välille rakentuvaan suhteeseen. Työntekijät toivat haastattelussa esiin, että käytettäviä menetelmiä ja tarjottavia palveluita tärkeämpää on vanhempien ja lasten aito kohtaaminen. Tämä nousi esiin myös asiakirja-aineistossa. Työntekijät kuvaavat, että perheen aito kohtaaminen mahdollistaa luottamuksellisen suhteen rakentumisen, minkä avulla perhe tulee paremmin autetuksi. Kun perusta työskentelylle on saatu luotua, on vanhempien helpompaa ottaa vastaan myös vaikeita asioita ja avoin vuorovaikutus lisääntyy:

Tälläkin hetkellä, viimeksi tällä viikolla oon soiteltu tämän äidin kanssa, kun hän on puhaltanu promilleja tapaamisen yhteydessä, niin hän kiitti, että ”voi kun oli kiva kuulla sun ääntä!” ku mä ilmoitin hänelle, että mä teen lastensuojeluilmoituksen tästä asiasta. (Työntekijä A.)

Tölkkimäärät kasvoi ja äitikin pystyi kertoo, mihin isä on piilottanu tölkkejä, et se tuli todellisuudessa isommaksi, mutta hän alusta asti kertoi, että hänellä on tällainen ongelma, hän on sen tunnistanut ja sitten varmaan, kun se luottamussuhde toivottavasti tässä rakentui matkan varrella, niin hän pystyi niin ku vielä avoimemmin kertoo ja pohtii sitä tilannettaan. (Työntekijä D.)

Kananoja ym. (2011, 140–141) kirjoittavat, että monissa sosiaalihuollon organisaatioissa työntekijöiden vaihtuvuus on todellisuutta. Tämä voi olla esteenä sille, ettei hyvää ja luottamuksellista asiakassuhdetta pääse kehittymään. Asiakas ei voi luottaa asiakassuhteen jatkumiseen tai kokee rasittavaksi avata elämäntilannettaan jatkuvasti uusille ihmisille. Joskus työntekijät eivät sitoudu asiakasprosessiin riittävästi. Työntekijävaihdokset ovat asiakkaalle usein epämiellyttävä kokemus, koska hän voi kokea ne hylkäämiseksi (vrt. Hänninen & Poikela 2016, 149). Aineistosta kävi ilmi, että luottamuksellisen suhteen rakentumiseen vaikutti vanhemman toiminta ja työntekijöistä johtuneet muutokset. Aineistossa on useita mainintoja siitä, että vanhemmat peruivat sovittuja kotikäyntejä tai tapaamisia, eivät vastanneet puhelimeen ja heidän suhtautumisensa sosiaalitoimeen oli vastahakoista ja ennakkoluuloista. Työntekijät kuvasivat kokemiaan vaikeuksia luottamuksellisen suhteen rakentumisesta tällä tavoin:

Tässä on ollu hyvin voimakas vastarinta ja ennakkoluulot sosiaalitoimea kohtaan heti alusta lähtien. Ensimmäinen tapaaminen niin on vanhempien kanssa mennyt sillai, että isä on lähteny ovet paukkuen pois sitten... Kokenu kohtuuttomana ilmoituksen teon, et tavallaan se on ollu haastavaa se, yhteistyön luominen heti alusta lähtien. (Työntekijä A.)

Tässä tää alku asiakkuuden alku on ollu hyvin semmonen hidas prosessi, että täs on nyt peruuntumisia ollu tosi paljon, että on ollu työntekijästä johtuvia siirtymisiä ja sitte vanhemmista johtuvia siirtymisiä. Ei oo sitte saatu sovituksi tapaamista ja... Ja vanhemmilla on ollu aina jotain selityksiä, miksi nyt ei onnistukaan, äiti opiskelee ja on kiireitä nyt juuri tällä hetkellä koulussa ja et nyt ei pääse tulemaan...tässä on menty useampi kuukausi, että on päästy ylipäänsä kotikäynnille. (Työntekijä B.)

Erään sosiaalityöntekijän mukaan perheen kriisiytynyt tilanne herätti työntekijöissä niin suuren huolen, että lasten turvallisuus täytyi varmistaa nopeasti. Tällaisessa tilanteessa aikaa luottamuksellisen suhteen rakentamiselle ei ole ja sitä pyritään rakentamaan jälkikäteen:

Tilanne oli jo niin huono kotona, et se äiti koki niin kuormittavana sen isän kannabiksen käytön, et tuli vähän niin ku painettakin, et tähän täytyy tulla joku muutos heti, että äiti voi tosi huonosti, on itsetuhoinen ja lapsikin on itkuinen ja vanhemmat riitelee kovaan ääneen, on meteliä kotona niin se lapsi reagoi. Et sille isälle piti tehdä selväksi, et nyt sitte tämä loppuu. Että äiti ja lapsi kokee tämän näin. Ei ehkä päässy siihen, mitä ennemmin on tosiaan käyttäny, että yrittää päästä sinne perheeseen sisälle ja antaa siimaa ja jutellaan ja keskustellaan. (Työntekijä D.)

Törrönen (2010, 186) kirjoittaa, että kertoessaan kokemuksistaan haastateltavien suhde asiakasperheeseen tulee esiin suorasti tai epäsuorasti. Aineistossa tuli esille, että vanhempien kyvyttömyys toimia lapsen edun mukaisesti aiheutti työntekijöissä turhautumista. Ekqvist ja Kuusisto (2020, 2, 11) ovat tutkimuksessaan todenneet, että asiakkaiden kokema toivo ja hyvinvointi lisääntyivät päihdehoidon aikana. Tuloksista kävi myös ilmi, että työskentelyolosuhteiden täytyy tukea ammattilaisten toiveikkuutta ja uskoa asiakkaisiin. Tuolloin heillä on suurempi todennäköisyys onnistua asiakkaan auttamisessa (vrt. Muukkonen 2008, 83). Myös aineistossani mukana olleet työntekijät korostivat, että työskentelyssä on tärkeää olla sinnikäs ja säilyttää toivo muutokseen. Työntekijät kertoivat kuitenkin saattavansa ajoittain väsyä ja hetkellisesti kadottaa luottamuksen siihen, että perheen vanhempi lopettaisi päihteidenkäytön.

Työn vaativuus pakotti työntekijät huolehtimaan omasta jaksamisestaan, jotta he pystyisivät säilyttämään toiveikkuuden perheen auttamisessa. Eräs työntekijä kuvasi muutoksen olevan pitkä prosessi, jonka tulokset eivät välttämättä näy heti. Hän kuvaili tilannetta sanomalla: ”sä oot käyny niitä keskusteluita, eikä siinä tilanteessa näy, et ei täs oo tapahtunu mitään muutosta”. Lisäksi hän jatkaa: ”Mitä siellä oikeasti siellä on lähteny tapahtumaan?” viitaten vanhemman mahdollisiin ajatus- ja toimintamallien muutoksiin, joita ei ole vielä havaittavissa. Työntekijät kuvailivat tilanteita siten, että vanhempien tulisi herätä tilanteen vakavuuteen ja tehdä muutos esimerkiksi lopettamalla itse päihteidenkäyttönsä tai muuttamalla pois päihteitä käyttävän vanhemman luota. Työntekijät kertovat, että joskus tilanteet jopa kärjistyivät niin, että lapsi yrittää vahingoittaa itseään. Työntekijät kokivat riittämättömyyttä tilanteissa, joissa vanhemmat eivät toimineet lapsen edun mukaisesti:

Toivotaan, et se ei oo semmonen tilanne, et se lapsi tekee jotain itelleen. Et se lapsen vointi romahtaa, et sen perusteella. Joissakin tapauksissa se on vaatinu sen, et lapsi on jo niin huonossa kunnossa, että tavallaan sillä perusteella sitten se huostaanottopäätös tehdään, kun ei oo tavallaan saatu näkyväksi sitä tilannetta niin, kun aikasemmin, sitä päihteidenkäyttöä. (Työntekijä A.)

Ja mikä kans työntekijänä ärsyttikin ehkä se, että kun yritti peilata sen lapsen kautta, että sä oot niin ku vanhempi koko ajan olit sä sitte missä tahansa ja kaikki mitä sä teet niin vaikuttaa lapseen ja perheeseen. Isä ei siihen niin kun ollenkaan havahtunut. (Työntekijä D.)

6.3 Läheisverkoston moninaiset roolit

Aineistoni mukaan läheisverkoston hyödyntäminen voisi tuoda lisää resursseja asiakasperheen auttamiseksi. Wiig, Halsu ja Haugland (2017, 1246) ovat tutkineet päihdeongelmista kärsivien äitien saamaa sosiaalista tukea. Tuloksista kävi ilmi, että läheisten ihmisten resurssit ovat rajalliset ja he altistuvat itse haitallisille ja psykososiaalisille sekä sosioekonomisille riskitekijöille. Myös oman tutkielmani tulokset vahvistavat tämän. Wiigin ym. (emt.) saamat tulokset lisäävät ymmärrystä siitä, miksi läheiset näyttävät kaikkoavan sellaisen perheen ympäriltä, jossa vanhemmat käyttävät ongelmallisesti päihteitä. Aineistossani näkyi, että taloudelliset vaikeudet ajoivat vanhemmat lainaamaan läheisiltään rahaa, jonka takaisin maksu ei onnistunut ongelmitta. Päihde- ja mielenterveysongelmien yhteen kietoutuneisuus vaikutti läheissuhteisiin kuormittavasti. Osalla vanhemmista suhteet läheisiin olivat katkenneet päihteidenkäytön vuoksi.

Aineistossani korostui, että asiakasperheen läheisverkostoa ei työskentelyssä hyödynnetty riittävästi. Työntekijät kertoivat, että he näkivät läheiset perheen mahdollisena voimavarana, joka tulisi ottaa mukaan työskentelyyn. Kaikki sosiaalityön asiakasprosessit eivät automaattisesti sisällä työskentelyä läheisverkoston kanssa, vaikka laki velvoittaa sen kartoittamiseen (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Se, miten vahvasti työntekijä hyödyntää läheisverkostoa riippuu paljon sosiaalityöntekijän tavasta tehdä työtään. Työntekijät kertoivat haastattelussa, minkälainen merkitys läheisverkostolla oli työskentelyssä lapsiperheen kanssa. Osa läheisistä oli ottanut lapset hoitaakseen silloin, kun vanhemmat eivät olleet heistä päihdeongelmansa vuoksi pystyneet huolehtimaan. Erityisesti isovanhemmat näyttäytyivät lämpiminä ja huolehtivina aikuisina lasten elämässä muutenkin. Lapsen hoivasta ja huolenpidosta oli sovittu myös siten, että lapset olivat muuttaneet asumaan sen vanhemman luokse, jossa ei ollut huolta päihteidenkäytöstä. Läheiset olivat myös olleet huolissaan

lasten hyvinvoinnista ja pyrkineet tekemään päihdeongelmaa näkyväksi muun muassa lastensuojeluilmoitusten avulla. Työntekijöiden näkökulmasta oli merkittävää, että läheiset esittivät huolensa lasten hyvinvoinnista ja kuvasivat heidän olevan ”*joku, joka uskaltaa ottaa puheeksi*”. Eräs työntekijä toi esiin, että lasten suojelemiseksi ”*tarvitaan tällaisia rohkeita läheisiä*”, koska ”*monesti se on kuitenkin tiedossa se päihteidenkäyttökin*.” Työntekijät kuvailivat työskentelyä läheisverkoston kanssa tällä tavoin:

Siellä on vahva mummohenkilö, joka on sit tullut pelastanut tilanteen ja tullut asumaan perheen kotia ja ottanut lapset ja huolehtinut heistä. Sitten ei ole ollut niin ku tarvetta niille lastensuojelun toimenpiteille ehkä niin aikaisin, kun olis normaalisti siinä tilanteessa ollu. (Työntekijä A.)

Isän äiti pahoitteli tilannetta ja totesi, että ”vähän on ollut tiedossakin, mutta äiti ei uskonut”. Kysyin tarkennusta. Isän äiti kertoi, että äidille on haettu k-kaupasta pulloja, mutta hänellä ei ollut tietoa siitä, kuka on hakenut. Kysyin, onko isän äidillä tietoa siitä, onko äiti juonut alkoholia lasten läsnä ollessa. Isän äiti vastasi, että hän ei tiedä. (Asiakirja C.)

Tutkimukset (esim. Arria & Mericle & Meyers & Winters 2012) ovat osoittaneet päihderiippuvuuden perinnöllisen luonteen. Niillä lapsilla, jotka ovat lapsuudessa kärsineet vanhempiensa päihteidenkäytöstä, on suurempi riski päihderiippuvuuden kehittymiselle omassa aikuisuudessaan. Tämä näkyi myös omassa aineistossani. Eräs sosiaalityöntekijöistä kuvasi työssään havaitsemaansa päihdeongelmien ylisukupolvisuutta, joka vaikeuttaa läheisverkoston mukaan ottamista ja tekee siitä mahdotonta:

Niin, ja sitten että, niin kun se, et sieltä ei löytynyt tälle perheelle ei löytynyt verkostoa. Sieltä oli kaikki yhteydenpito omiin sukulaisiin niin ku katkastu ja siellä oli myös alkoholin käyttöä, ainakin äidin lapsuuden perheessä ja väkivaltaa myös siellä. (Työntekijä B.)

Aina niitä ei oo siinä lähellä, et jos sieltä sit niin kun lapsuuden perheestä, siellä on alkoholin käyttöä ja monen moisia ongelmia niin kun huonot välit sitten on muihinkin sukulaisiin, ei sieltä välttämättä aina löydy niitä tukevia ihmisiä sieltä ympäriltä. (Työntekijä B.)

Aineistoissa tuli esille, että läheisverkosto näyttäytyi myös vahvana voimavarana päihdeongelmalliselle itselleen. Työntekijät arvioivat kokemuksensa perusteella, että perheen ja muiden läheisten tuki olivat molemmat merkittäviä tekijöitä perheen arjessa, mutta myös vanhempien raitistumisen näkökulmasta:

Täs oli tosi vahva perheen tuki ja vahva tän vaimon tuki tälle isälle, että hän toivoi apua isälle, keskusteli isän kans ja tukivat toinen toistansa. Mä ajattelin, että se oli isälle tosi iso juttu, ettei kukaan tuominnut. Hänellä on kokemuksia aikaisemmasta, tai siis lapsuudesta ja lytätään. Pelkäs esimerkiksi kertoa omille vanhemmilleen siitä alkoholiongelmasta, niin et sitten oli helpottavaa, kun vaimo ei lähtenykään sille linjalle syyllistämään vaan, että he etsivät apua yhdessä. (Työntekijä D.)

Äiti kertoo, että hänen vanhempansa tietävät, että isällä on ajoittain ryyppyputkiä, mutta kaikista väkivaltatilanteista hän ei ole kertonut. Hänen vanhempansa ovat sanoneet, että hän voi aina mennä tytön kanssa heille tiukan paikan tullen. (Asiakirja C.)

Haastattelemani työntekijät pohtivat omaa työtään ja sitä, millä tavoin he ottivat asiakasperheen läheisverkoston mukaan työskentelyyn. Yleisesti ottaen oltiin sitä mieltä, että läheisverkoston kanssa tulisi tehdä enemmän työtä ja tällä hetkellä se näyttäytyi lähinnä lakisääteisenä velvollisuutena (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Lastensuojelun puolella läheisverkoston kanssa työskentely oli luonnollinen ja sisäänkirjoitettu osa asiakasprosessia. Työntekijät kertoivat haastattelussa, että systeemisessä lastensuojelussa keskeisenä työvälineenä olivat sukupuun tekeminen ja säännölliset verkostopalaverit. Haastattelijan kysyessä työskentelystä läheisverkoston kanssa työntekijät vastasivat näin:

Joo se on tullu tuon systeemisen lastensuojelun myötä, se on noussu sen merkitys mun mielestä. Kun muistaa sitä aikaa, kun vielä tätä ei ollu, eikä ollu vielä tätä jakoa sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut ja lastensuojelulain mukaiset. Tehtiin lastensuojelutarpeen arviointeja, siellä oli se verkostoympyrä, mihinkä se vanhempi sai täyttää sen, että ketä kuuluu perheeseen ja ketä kuuluu sukuun, ketä on sitten koulu, työ ja näin, viranomaiset. Mun mielestä se jäi liian vähälle, se vain kysyttiin ja okei nämä on. Se jäi siihen. Ei niitä välttämättä otettu esille sen kummemmin enää. [...] Mut nyt se on meidän työväline se sukupuun tekeminen, et siitähän me lähdetään aina noissa tiimeissä, et siitä katotaan, ketä siellä on ja erilaisia sukupuita siellä sitten tulee, voi

olla hyvinkin moninaisia [...] On monta lasta ja kaikilla eri isät... Se haarautuu sinne ja tänne ja tuonne. Se on semmonen hyvä havainnollistaminen kyllä. (Työntekijä B.)

Hyvin tuota samaa, kyllä kartottaa siis sen, et ketä siihen kuuluu, mutta miten sitten siitä, mitä sillä tiedolla tekee. Siis miten sitä käyttää sitten hyväksi sitä, että. Et jää hyvin pintapuoliseksi kyllä. (Työntekijä C.)

7 KESKEISIÄ HAVAINTOJA TYÖSKENTELYSTÄ

7.1 Sosiaalityöntekijän moninainen rooli

Aineistoni osoittaa, että sosiaalityöntekijän rooli näyttäytyy työskentelyssä ristiriitaisena ja vaikeana. O'Connor ja Leonard (2014, 1816) ovat tutkimuksessaan todenneet, että sosiaalityöntekijän päätöksenteko vaatii pohdiskelevaa ja reflektiivistä työtettä, koska siihen liittyy useita vaikutteita ja jännitteitä. Tämä näkyi myös omassa aineistossani ja sosiaalityöntekijät ajautuivat jopa sellaisiin tilanteisiin, joissa oli lapsen kannalta olemassa vain huonoja vaihtoehtoja. Sosiaalityöntekijät joutuvat puuttumaan perheiden elämään ja tekemään ratkaisuja, jotka vaativat vankkaa ammattitaitoa ja eettistä pohdintaa (esim. Gray & Gibbons 2007, 222). Kananoja ym. (2011, 136–140) ja Juhila (2012, 216) korostavat, että sosiaalityöhön liittyy tuen ja kontrollin ristiriita. Näiden ei tulisi kuitenkaan olla toisiaan poissulkevia asioita. Aineistossani mukana olleet työntekijät pyrkivät rakentamaan luottamuksellista suhdetta ja tukemaan vanhempia, mutta samalla työskentelyyn liittyi pyrkimys kontrolloida vanhempien päihteidenkäyttöä. Aineistoni osoittaa, että luottamuksellisen suhteen rakentamiseen liittyy monia haasteita. Asiakassuhdetta väritti melko usein vanhemman epärehellisyys. Se kumpusi häpeästä ja syyllisyydestä sekä pelosta, että lapsi otetaan huostaan päihteidenkäytön vuoksi. Jotta vanhemmat pystyisivät olemaan täysin rehellisiä kertoessaan perheen tilanteesta, heillä tulisi olla vahva luottamus työntekijään. Tämä puolestaan vaatii sosiaalityöntekijältä aikaa ja pysähtymistä perheen tilanteen ääreen. Suhteen muodostamista vaikeuttavat vanhempien aikaisemmat usein negatiiviset kokemukset työskentelystä viranomaisten kanssa (vrt. Kananoja ym. 2011, 136–140). Sosiaalityöntekijän oli arvioitava, pystyvätkö vanhemmat tarjoamaan sellaiset olosuhteet, jotka tukivat lapsen kasvua ja kehitystä.

Heino (2013, 50) kirjoittaa teoksessaan, että sosiaalityön arvioinnissa käytettävät käsitteet, kuten asiakkaan tarve ja lapsen etu, ovat kiistanalaisia. Niihin liittyy aina muun muassa tulkinnanvaraisuutta ja tilannesidonnaisuutta. Käytettävissä oleva tieto ja ongelmien tunnistaminen ovat keskeisessä roolissa sosiaalityön arvioinnissa, koska ne oikeuttavat huolen ja tilanteeseen puuttumisen. Laitinen ja Väyrynen (2011, 171) kirjoittavat, että arvioinnissa työntekijät pohtivat toistuvasti normaaliuden ja erityisen suhdetta. Sosiaalityössä tehtävään tilannearvioon ja tulkinnan tekemiseen liittyy eettinen haaste. Työntekijän on käytettävä arvioinnissa tietoa, joka on oikeudenmukaista ja vapaata stereotyyppioista. Tämä tuli esiin myös aineistossani mukana olleiden työntekijöiden tavoissa, joilla he kertoivat ja kirjoittivat asiakasperheistä. Sosiaalityöntekijät käyttivät arviota tehdessään hyödyksi muun muassa perhetyön kirjauksia. Niiden avulla he pyrkivät muodostamaan kuvaa asiakasperheen

tuen tarpeesta ja vanhempien päihteidenkäytön haitallisuudesta lapsen näkökulmasta. Tuen tarpeen arvioinnin avulla asiakasperhe sijoittui sosiaalihuoltolainmukaisiin palveluihin tai lastensuojeluun. Aineistoni osoitti, että vanhempien päihteidenkäytön ongelmallisuuden arviointi oli erityisen vaikeaa perhesosiaalityössä, jossa asiakkuus saattoi kestää vain vähän aikaa. Lisäksi työskentelyn vapaaehtoisuus saattoi vaikeuttaa arviointityöskentelyä.

Aineistoni osoitti, että kun perhesosiaalityön keinot perheen auttamiseksi todettiin riittämättömiksi, siirtyi asiakkuus lastensuojeluun (vrt. Rätty 2019, 10–11). Haastattelemiani työntekijät kertoivat, että lastensuojelu pystyy tarjoamaan tiiviimpää tukea perheelle. Aineistossani siirrot näyttäytyivät asiakasperheen näkökulmasta välillä hieman erikoisina ja osittain jopa haitallisina ratkaisuuina. Työntekijöiden vaihtuvuus näkyi asiakassuhteen kannalta luottamusta heikentävänä tekijänä. Aineistossani oli mahdollista havaita siirtojen olevan riski sille, että asiakasperhe putoaa pois tuen piiristä. Asiakkaan näkökulmasta työntekijävaihdoksiin liittyy aina kuormittavia tekijöitä (vrt. Hänninen & Poikela 2016, 148–149). Haastattelemiani työntekijät puolestaan kokivat lastensuojeluun siirtämisen olevan helpottava ratkaisu, koska perhesosiaalityön keinoin ei perhettä ole riittävästi pystytty auttamaan. Lastensuojelun nähtiin antavan tarvittavia resursseja ja puuttumisen mahdollisuuksia työskentelyyn:

Mä aattelin, sit ku ollaan täällä lastensuojelun puolella sitten, sillä työntekijällä on enemmän sitä valtaa siinä, että se kuuluu meidän työskentelyyn, se lapsen kuuleminen. Meidän ei tarvi kysyä sitä lupaa siltä vanhemmalta, että siinä on tietenki puolensa ja puolensa. (Työntekijä B.)

Se vaan kertoo sosiaalihuoltolain puolella tai perhesosiaalityön puolella niin, jossain kohtaa, kun se perustuu siihen yhteistyöhön ja vapaaehtoisuuteen ja semmoseen. Siinä kohtaa sitten, kun ne huolet on riittävän isot niin tuota se siirtyy se asiakkuus. Se ei oo enää samalla lailla yhteistyössä tehtävää. Et se lapsen tilanne ja etu sitä vaatii. (Työntekijä A.)

Asiakirjoissa näkyi sosiaalityöntekijöiden pyrkimys löytää sopivia keinoja perheen auttamiseksi. He arvioivat perheen tuen tarvetta ja käytössä olevien palveluiden riittävyyttä muun muassa yhdessä perhetyöntekijöiden ja -ohjaajien kanssa. Perhetyö asemoitui asiakirjoissa keskelle perheen todellista arkea (vrt. Vilén ym. 2010, 25). Aineistoni asiakirjojen perusteella on mahdollista päätellä, että perhetyöntekijät ja -ohjaajat olivat usein onnistuneet saavuttamaan luottamuksellisen suhteen asiakasperheen kanssa. Tämä näkyi muun muassa tavassa, jolla he kuvailivat perheen arkea ja

keskustelivat perheenjäsenten kanssa. Tavallisesti asiakasperheen kanssa käydyt keskustelut olivat avoimia ja syvällisiä. Näin ollen he toivat työskentelyyn arvokasta tietoa kuvailemalla ja arvioimalla perheen tilannetta, työskentelyä perheessä sekä käytettyjen tukimuotojen riittävyttä niin kuin tästä perhetyön yhteenvedosta käy ilmi:

Tapaamisten sisältö: lapsen tapaamista ja yhteistä tekemistä, vanhempien kanssa keskustelua kasvatuksellisista asioista sekä päihteidenkäytöstä ja yhteisiä tapaamisia koko perheen kanssa. Tapaamiset sujuneet kivasti. Isä ja äiti olleet yhteistyöhaluisia. Haasteita työntekijöiden mielestä ovat vanhempien päihteidenkäyttö ja osittain tästä johtuen perheellä taloudellisia huolia. Päihteidenkäyttö on saattanut olla myös syynä joihinkin käyttämättömiin palveluihin mm. puheterapia [...] Äidin päihteidenkäytön rajattomuus on noussut myös paremmin tietoon maaliskuun aikana [...] Puhallutuksia on tehty perhetyön työskentelyn aikana [...] Joitain puhallutuksia ei ole tehty, koska äiti kieltäytynyt puhaltamasta ja on rehellisesti kertonut olleensa juhlimassa edellisenä iltana. Näillä kerroilla paikalla kotona on ollut poikaa varten toinen aikuinen, joko isä tai mummu [...] Perhetyön keinoilla perheen tilannetta ei pystytä enempää tukemaan. (Asiakirja A.)

Saamani tulokset osoittivat, että työntekijät kokivat päihdearvion vaikeuttavan heidän jatkotyöskentelyään, kun se oli ristiriidassa heidän oman arvionsa kanssa (vrt. Chuang ym. 2013, 118). Työntekijät kuvaavat kokemuksiaan näin:

Mutta, että se tässä on hyvää se, että lapset on puhunu avoimesti, koska tässä on äidin kertomus ihan vastakkainen, mitä sitten isän kertomus. Ja isän puoltana on se, että päihdetyöntekijän arvio on, että hänen kaikki arvot, ne ei näytä siltä, että hän on kymmenen vuotta suurkuluttanu alkoholia. [...] Meillä olis vain kaks aikuisen eriävää kertomusta ja päihdetyöntekijän arvio, jonka mukaan [...] hänen päihteidenkäytöstä ei tarvi olla huolissaan. Hankalampi tilanne! (Työntekijä A.)

Monessa tapauksessa käydään siellä päihdetyöntekijällä ja sieltä tulee se arvio, että ei asiakas koe ongelmaksi ja sitten nää labrakokeet ei, vaikka selkeästi tiedetään, että on. Hankalampi puuttua silloin, jos siellä on se päihdetyöntekijän arvio pohjalla että, ei näy. (Työntekijä B.)

Asiakirjat kuvaavat päihdeongelman luonnetta ja vanhempien vaikeus sitoutua päihdeettömyyteen korostuikin useissa kirjauksissa. Kuusisto, Knuutila ja Saarnio (2011, 257, 260) ovat olleet kiinnostuneita päihdehoidon vaikuttavuudesta eli siitä, mitkä tekijät lisäävät päihdeitä ongelmallisesti käyttävän mahdollisuuksia raitistua. Tulosten mukaan asiakkaan pystyvyysodotuksilla on ennen hoidon aloitusta vaikutusta hoidon vaikuttavuuteen. Tulokset tulee ottaa huomioon kaikissa niissä palveluissa, joissa asiakkaan päihdeongelmat ovat läsnä. Osa aineistossani mukana olleista vanhemmista ei itse uskonut omiin kykyihinsä raitistua ja työntekijät tekivät sinnikästä työtä kannustaessaan vanhempia päihdeettömyyteen. Niin kuin edellä mainitsin, aineistoni myös osoitti, että työntekijät kokevat riittämättömyyttä ja turhautumista auttaessaan perheitä. Tämä näkyi aineistossani toiveikkuuden vähenemisenä.

Saarnio (2009, 25) on tutkimuksessaan todennut, että terapeutin toimintatavoilla ja yhteistyösuhteella on suuri merkitys hoidon vaikuttavuudelle. Lisäksi Ehrling (2009, 145) ja Moos (2005, 601) ovat todenneet, että hoitoon hakeutumisen kynnyks on kasvanut ja asiakkaiden ongelmat ovat moniulotteisia. Työskentelyssä on oltava riittävästi aikaa ja ymmärrystä monista muistakin tekijöistä kuin vain päihdeongelmasta. Heidän mukaansa tuloksettomiin hoitosuhteisiin liittyy työntekijän pessimistinen suhtautuminen, yhteistyöhalukkuuden puute ja väittelevä työskentelytapa. Tutkijoiden (emt.) mukaan myös työntekijän psykologinen etäisyys, korostunut itsevarmuus, hankalien asioiden välttäminen ja vallan käyttäminen ovat tekijöitä, joiden nähdään heikentävän hoidon vaikuttavuutta. Saamani tulokset vahvistavat näitä edellä mainittuja tuloksia. Aineistoni mukaan asiakasperheen ja työntekijän välinen suhde oli merkittävässä roolissa ja dialoginen asiakastyö (kts. Kolkka ym. 2009, 141–142) edisti perheiden auttamista. Kuusisto (2016, 144–145) korostaakin työntekijän roolia tiedonvälittäjänä: asiakkaille on välitettävä tietoa siitä, minkälaista apua päihdeongelmiin on mahdollista saada. Omassa aineistossani näkyy, että tietoa mahdollisista vaihtoehdoista jaettiin melko vähän. Työntekijät, joilla oli erityistä päihdetyön osaamista, erottuivat tässä edukseen.

Aineistoni työntekijät kannustavat, tekevät sopimuksia ja motivoivat vanhempia laboratoriokäynneille tai päihdetyöntekijän tapaamisille tuloksetta. Vanhemmat saattoivat kieltäytyä sovituista puhallutuksista vedoten siihen, että ovat edellisenä päivänä juoneet alkoholia. Joskus vanhemman oli vaikeaa itse ymmärtää, miksi hänen on toimittava tietyllä tavoin päihdeettömyytensä osoittamiseksi. Huolimatta siitä, että työntekijät kokivat joissain tilanteissa päihdearvion heikentävän hetkittäin heidän auttamisen mahdollisuuksiaan, oli heillä myös toisenlaisia kokemuksia. Aineistoni mukaan se voi myös osoittaa vanhemman päihdeidenkäytön ongelmallisuuden. Tässä on suora sitaatti asiakaskertomuksesta, joka viittaa äidin päihdeongelmaan:

Äidiltä otetuissa seuloissa näkyneenä positiivisena bensot. Alkoholinkäytöstä kertova g-arvo oli äidillä ollut 722 (viitervo 40), mikä kertoo runsaasta alkoholinkäytöstä. Äidin maksa-arvot olivat 68 (viitearvo 35). Todettu, että huoli äidin päihteidenkäytöstä on todella suuri. (Asiakirja C.)

7.2 Uusia auttamisen mahdollisuuksia

Aineistoni mukaan sosiaalityön keinot auttaa niitä perheitä, joissa vanhemman päihteidenkäyttö on ongelmallista, ovat muuttuneet. Väisänen ja kumppanit (2009, 17) korostavat, että avoimen asenteen säilyttäminen lisää dialogisuutta asiakkaan kohtaamiseen. Ympäröivä yhteiskunta, kulttuuriset näkemykset ja vallitsevat asenteet vaikuttavat siihen, millä tavoin päihteidenkäyttöön ja siihen liittyviin ongelmiin suhtaudutaan. Ne ovat myös keskeisessä roolissa palveluiden ja käytettävien menetelmien suunnittelussa ja kehittämisessä. Osa aineistoni työntekijöistä tunnisti itsessään asenteita päihteitä ongelmallisesti käyttäviä kohtaan. Muukkonen (2008, 85) on tutkimuksessaan todennut, että asiakkaisiin liittyvät ennakkoluulot ja negatiiviset mielikuvat voivat saada aikaan itseään vahvistavan kehän ja lisätä työntekijöiden toivottomuutta. Eräs työntekijä kertoi ajattelumallistaan, jonka mukaan ”alkoholin käyttö on itsestä johtuvaa”. Työntekijän on tärkeää tiedostaa, minkälaiset ajatusmallit ja asenteet ohjaavat hänen toimintaansa. Tavat ajatella ja ymmärrys ihmisiä kohtaavasta todellisuudesta vaikuttavat muun muassa siihen, millä tavoin työntekijät kohtaavat asiakkaan ja perustelevat omaa toimintaansa (vrt. Hänninen & Poikela 2016, 149). Työntekijät kertoivat avoimesti omista ajatuksistaan:

Se on joku asenne kysymys, on asenne alkoholisteja kohtaan huono tuolla, mutta sitten nykyään. Se, kun on sairaus, se asennekin on parantunu, toivottavasti. [...] Ehkä tuo sama juttu, jos ei se näy ulospäin. Jotenkin on ajatellu, että kyllä sen näkee niistä ihmisistä sitten. Että minkälaista elämää ne viettää tai niin ku näin, justiin se, ettei sitä aina, ei sitä näe. (Työntekijä C.)

Mä oon huomannu, ehkä se jollain tavalla vaikuttaa työskentelyyn, kun kattoo näitä mun keissejä. Toi onnistunut. Siinä tosiaan oli kulissit kunnossa, jos näin sanotaan, kumpikin vanhempi semmosessa työssä, kaunis omakotitalo ja sitten vertaa tätä epäonnistunutta, missä on se, työttömiä vanhempia ja niin ku asutaan tuolla jossain kaukana jossain vanhassa perintötalossa. Itse ajattelen, että työntekijänä alkaa ajattelemaan, että tässä täytyy tehdä enemmän työtä. Kuinka päästään eteenpäin,

sellasta ennakkoluuloa ehkä. Kun lähtee kohtaamaan, niin ku sitä asiakasta. Semmosta on kyllä tunnistanut itsessäni. (Työntekijä D.)

Molemmissa aineistoissa nousi esiin työntekijöiden tarve ymmärtää vanhemman päihteenkäyttöön vaikuttavia tekijöitä. Haastattelussa eräs työntekijä totesikin: *”on tärkeää ajatella, että alkoholi on ehkä oire jostain, eikä se juurisyy”*. Useissa tapauksissa vanhemman jaksamisesta oli huolta ja erityisesti mielenterveysongelmat sekä perheen taloudelliset huolet kuormittivat (vrt. Salmi 2020, 39). Sosiaalityöntekijä kuvasi erään äidin kertomaa asiakirjassa näin:

Äiti kertoo, että hän haluaa paeta omaa elämäänsä ja tarttuu tuolloin pulloon. Hän on uupunut samana jatkuvaan arkeen ja etsii pullosta vastausta. Juominen on lisääntynyt taloushuolien alettua. Äiti kertoo, että saattaa käydä myös baarissa. Isä juo kotona [...] Molemmat tytöt ovat kohdistaneet pettymyksen tunteensa äitiin avoimesti ja välillä pettymystä on osoitettu äitiin myös fyysisesti, joko lyömällä, tönimällä tai potkimalla. Toinen tytöistä on lyönyt äitiä jopa kasvoihin. Isästä puhutaan myös jonkin verran. Äiti kertoo, että hän ei tunne saavansa tukea isältä asioissa ja epäilee, että isä ei ole tietoinen perheen talouden tilanteen vakavuudesta. (Asiakirja F.)

Aineistoni osoittaa, että käytettyjä menetelmiä ja tarjottuja palveluita tärkeämpää on aito kohtaaminen ja luottamuksellinen suhde asiakasperheeseen. Knuutila, Kuusisto, Saarnio ja Nummi (2012, 371) esimerkiksi nostavat esiin työntekijän ja asiakkaan välisen suhteen merkittävyyden päihdehoidon vaikuttavuutta tutkiessaan. Tekijät (emt.) korostavat, että sosiaalityöntekijän vuorovaikutustaidot, tapa työskennellä ja kohtaamiseen käyttämä aika loivat parempia mahdollisuuksia vaikuttavan asiakassuhteen muodostumiselle. Myös Ekqvistin ja Kuusiston (2020, 56) tutkimustuloksissa korostui asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutus, kun he tutkivat aikuissosiaalityön asiakkaiden suhtautumista tulevaisuuteen. Kuusisto ja Lintonen (2020, 8) puolestaan ovat todenneet, että päihdehoidon asiakkaan tyytyväisyyteen ja siten myös hoidon vaikuttavuuteen vaikuttaa asiakkaan ja terapeutin välinen suhde. Myös omassa aineistossani korostui, että luottamuksellinen suhde edisti perheiden auttamista. Sen rakentuminen vaati työntekijöiltä aitoa kohtaamista ja aikaa pysähtyä. Aineistostani nousi esiin, että erityisesti kiire ja työntekijöiden vaihtuvuus heikensivät luottamuksellisen suhteen rakentamista asiakasperheen kanssa. Stanley ym. (2015, 93) tuovat tutkimuksessaan esiin kiinnostavia tuloksia. Heidän mukaansa sosiaalityön tilojen viihtyvyydellä ja palveluiden saavutettavuudella voidaan edistää luottamuksellisen suhteen

rakentumista asiakasperheen kanssa. Tähän olisi syytä kiinnittää huomiota erityisesti niiden asiakkaiden kohdalla, joiden kanssa luottamuksellisen suhteen muodostaminen ei onnistu (emt.).

Aaltio ja Isokuorti (2019, 11–12) kirjoittavat, että systeeminen lastensuojelu perustuu tiiviin ja luottamuksellisen suhteen rakentamiseen asiakasperheen kanssa. Prosessissa sosiaalityöntekijä asettuu itse työskentelemään keskelle perheen arkea ja lähelle asiakasta. Eräs haastattelemani sosiaalityöntekijä koki, että systeeminen lastensuojelu avaa parempia mahdollisuuksia auttaa perheitä. Hän arvioi tilannetta epäonnistuneen asiakastapauksen näkökulmasta näin:

Monien eri palveluiden sijasta niin tällöinen systeeminen lastensuojelu olis ollu ihan paikallaan tälle perheelle. Olis niin ku ite näkemässä sitä perheen elämää. (Työntekijä B.)

Aineistoni mukaan perheet, joissa on huolta vanhempien päihteidenkäytöstä hyötyvät moniammatillisesta ja intensiivisestä tuesta. Winter ja Cree (2016, 1187) tuovat tutkimuksessaan esille kotikäyntien merkityksen perheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Kotikäynnit ovat erityisiä kohtaamisen paikkoja, joihin työskentelyssä tulisi panostaa. Kotikäyntien vaikuttavuus tuli ilmi myös omissa aineistoissani. Työntekijöiden kertomuksissa ja asiakirjoissa nousi esille, että perheiden tilanne oli huonontunut ja vanhempien päihteidenkäyttö lisääntynyt silloin, kun työskentely perheessä oli lopetettu. Aineistossani korostui, että perheet, joissa vanhemmat käyttivät päihteitä ongelmallisesti, hyötyivät moniammatillisesta ja intensiivisestä tuesta. Tuki tarjottiin heille suoraan kotiin tai toteutettiin laitoskuntoutuksena. Terapeuttinen osaaminen nähtiin työskentelyssä merkittävänä resurssina, joka lisäsi työn vaikuttavuutta.

Roscoean ym. (2018) mukaan niissä perheissä, joissa vanhempi tai molemmat vanhemmat kärsivät mielenterveys- ja päihdeongelmista, on tuettava koko perhettä. Tulosten mukaan lastensuojelullisten toimenpiteiden tarve vähenee perheessä silloin, kun vanhemmille tarjotaan laadukkaita mielenterveys- ja päihdepalveluita, interventiot ovat perhekeskeisiä ja työskentelyssä huomioidaan perheen yksilölliset tarpeet. Omat tulokseni vahvistavat näitä tuloksia. Aineistossani oli mainintoja tilanteista, joissa arvioitiin, onko lapsen turvallista asua kotona. Tämän arvioimiseen käytettiin perhe- ja vanhemmuuden arviointeja, jotka vaikuttivat olevan varsin tehokkaita tukimuotoja. Niiden avulla pyrittiin selvittämään sitä, onko lapsen turvallista asua kotona. Alla oleva sitaatti löytyi asiakirjoista. Se on sosiaalityöntekijän kirjaus perhearvioinnin tilauksesta, jonka hän oli tehnyt perhetukiyksikölle. Se on tehty kuukautta ennen kuin lapset oli kiireellisesti sijoitettu:

Huolena ovat olleet vuosien aikana molempien vanhempien päihteiden käyttö [...] Ohjataan äiti päihdetyöntekijälle päihdearvioon. Tilataan perhearviointi, jonka tarkoitus on selvittää, pystyykö äiti takaamaan lapsille turvalliset kasvuolosuhteet [...] Huolentaso on 4 (5=suuri huoli) Äidin päihteiden käytöstä on ollut huolta jo 1,5 vuotta sitten, mutta tällöin äiti kieltänyt asian. Todennäköistä on, että päihteidenkäyttöä lasten aikana on kuitenkin ollut jo tuolloin. Huoli siitä, että lapset ovat tottuneet elämään päihteitä käyttävien vanhempiensa ja muiden aikuisten keskuudessa. (Asiakirja C.)

Neger ja Prinz (2015, 74, 79) ovat todenneet, että sellaiset hoitomuodot ovat tehokkaita, joissa tarjotaan yhtäaikaista apua sekä päihdeongelmaan että vanhemmuuteen liittyviin ongelmiin. Tutkimukset ovat osoittaneet ristiriitaista tietoa vanhempien motivaatiosta päihdehoitoon. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle yleensä lisää vanhemman motivaatiota päihdehoitoon, mutta joidenkin tutkimusten mukaan se saattaa jopa lisätä erityisesti äidin päihteidenkäyttöä. Tutkijat (emt.) selittävät tätä vanhemmuuden vaatimusten vähenemisellä ja sillä, että äidit pyrkivät päihteiden avulla selviytymään kokemastaan menetyksestä. Myös omassa aineistossani oli nähtävissä, että vanhempien päihteidenkäyttö saattoi lisääntyä lasten sijoittamisen jälkeen.

Aineistossani mukana olevat työntekijät kertoivat, että työskentelytavan muutos systeemisen mallin mukaiseksi ja uudenlaisten palveluiden tarjoaminen perheelle vievät työtä vaikuttavampaan suuntaan. Haastatellut kertoivat, että perheiden auttamisessa oli tärkeää selvittää päihteidenkäyttöön liittyviä syitä ja perhesuhteiden merkitystä. Työntekijät olivat tyytyväisiä muutoksiin ja kokivat, että ”parempaan suuntaan on menty koko ajan”. Systeeminen malli tarjosi sosiaalityöhön näkökulmia, joiden avulla on mahdollista hahmottaa paremmin asiakasperheen kokonaistilannetta. Työntekijät kuvasivat, että työskentelyssä on tärkeää se, että ”lähdetään sieltä, että mikä se on se verkosto siinä ympärillä ja miten nämä perhesuhteet menee”. Työntekijät kertoivat mallin myös antavan uusia mahdollisuuksia katkaista päihdeongelmien siirtyminen sukupolvelta toiselle. Työntekijät olivat sitä mieltä, että moniammatillisuus, perheterapeuttinen osaaminen ja sosiaalityöntekijän tiiviimpi rooli asiakasperheen arjessa lisäävät mahdollisuuksia onnistua perheen auttamisessa.

Ethän sä voi, jos se päihdeongelma hoidetaan niin, sithän se voi näkyä, muuttaa vaan muotoa tavallaan sen perheen sisällä se asia. Muutenkin näen, että on uusia palveluita, justiin nämä kuntouttavat työskentelyt, kuntouttava perhetyö ja perhekuntoutus ja arviointityöskentely, että kun ne on moniammatillista työskentelyä: Perheterapeutin osaamista ja psykologin osaamista tuodaan sosiaalipuolen asiantuntijoiden rinnalle, se

avaa mahdollisuuksia siihen, että voidaan paremmin tunnistaa niitä syitä sen päihteiden käytön taustalla. Ja parhaalla mahdollisella tavalla katkaista niitä sukupolvien välisiä ketjuja. (Työntekijä A.)

Sinne sitten jää taustalle se, että mikä se on se juurisyy niille päihteille. Miksi niitä on aloitettu käyttämään, että nyt on tosi hyvä tuossa lastensuojelussa, kun nyt on tämä perheterapeuttinen puoli siellä, että sellanen ote siinä. Että aina mietitään niitä suhteita ja mitä siellä sitten on sitä muuta. Miten siihen pystytään sitten auttamaan. (Työntekijä B.)

Kuusisto (2010, 7, 289–290) on tutkinut erilaisia reittejä alkoholismista toipumiseen ilman professionaalista hoitoa. Hän kuvaa väitöskirjassaan, että raitistumisessa on olennaisesti kyse oikeiden asioiden tapahtumisesta oikeaan aikaan. Alkoholismista toipuminen on pitkä prosessi, joka on altis monenlaisille muuttujille, minkä vuoksi toipumisedellytyksiä on vaikeaa ennustaa. Saamani tulokset vahvistavat näitä tuloksia. Aineistostani kävi ilmi, että päihdeongelmista toipuminen on yksilöllinen prosessi, joka reagoi herkästi perheen sisällä ja ympärillä tapahtuviin muutoksiin. Muutokset saattoivat aiheuttaa sen, että vanhempi retkahti käyttämään päihteitä jopa pitkän päihdeettömän jakson jälkeen. Tämä näkyi myös vaikeutena löytää kullekin perheelle sopivia palveluita, joiden avulla perheet saisivat aidosti tarvitsemaansa apua. Eräs työntekijöistä kuvasi näitä tilanteita tällä tavoin:

Niin, se siinä on näkyne, tämänkin kohdalla se, että ku siinä on ensin tehostettua perhetyötä ollu. Ja hyvin pian on tullut uusia retkahduksia sitten sen jälkeen. ihan kuukauden, parin kuukauden sisällä. Jäänyt isosti kiinni siitä, että on retkahtanu. (Työntekijä A.)

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tämän tutkielman tarkoituksena on ollut lisätä ymmärrystä sellaisten sosiaalityön asiakasperheiden auttamisesta, joissa esiintyy huolta vanhempien päihdeidenkäytöstä. Tarkastellessani, millaisena vanhempien päihdeongelma näyttäytyy sosiaalityössä ja mihin työskentelyssä tulisi kiinnittää huomiota, päädyin tuloksiin, jotka vedän yhteen tämän luvun alkuosassa. Sen jälkeen tarkastelen, mitä merkitystä tuloksilla on sosiaalityön käytäntöjen näkökulmasta.

Ensimmäinen saamani päätulos osoittaa, että lapsen tai vanhemman käyttäytymisestä tai ulkoisesta olemuksesta ei välttämättä voida havaita päihdeongelmaa. Lisäksi tulokset osoittavat, että vanhemmat voivat käyttäytyä työskentelyn aikana hyvin ristiriitaisesti, mikä vaikeuttaa tilanteen arviointia. Tulosten mukaan lapsen erityinen suhde vanhempansa tulee huomioida työskentelyssä. Toinen päätulos osoittaa, että lapsen osallisuutta tulee pyrkiä vahvistamaan sosiaalityössä ja erityisesti tulee panostaa lapsen tapaamiseen ja haastatteluun. Lisäksi asiakasperheen läheisverkostoa hyödyntämällä on mahdollista saada työskentelyyn lisää resursseja. Tutkielmani osoittaa, että perheet, joissa vanhemman päihdeidenkäyttö on ongelmallista hyötyvät moniammatillisesta ja intensiivisestä tuesta. Viimeisimpänä päätuloksena nostan esiin sosiaalityöntekijän roolin, mikä näyttäytyy aineistoni mukaan ristiriitaisena ja vaikeana. Sosiaalityöntekijät kokevat keinottomuutta pyrkiessään auttamaan perheitä.

Tulosten perusteella vaikuttaa siltä, että sosiaalityössä on osaamista, tahtoa ja ymmärrystä sellaisten perheiden auttamiseen, joissa vanhemmat käyttävät ongelmallisesti päihteitä. Tästäkin huolimatta vaikuttaa, että lapsia pystytään melko rajallisesti suojelemaan vanhemman päihdeidenkäytön seurauksilta. Erityisesti asiakirja-aineistoni osoittaa, että lapset voivat joutua elämään keskellä vanhempien päihdeongelmaa. Asiakirjojen kuvauksissa mukana olleista lapsista moni otettiin lopulta huostaan. Ennen sitä heidän arkeaan varjosti vanhempien päihdeidenkäyttö lähes 10 vuoden ajan ja koko tämän ajan sosiaalityö on pyrkinyt auttamaan näitä perheitä. Heille on tarjottu kaikki mahdollinen tuki: erilaisia menetelmiä ja palveluita sekä lukuisten asiantuntijoiden ammattitaito. Tämä on selkeä osoitus siitä, että sosiaalityötä on tärkeää kehittää siten, että lapsia voitaisiin suojella paremmin. Päihdeongelma on vaiettu salaisuus, jonka piilotteluun usein osallistuu koko perhe. Voidaan sanoa, että päihdeongelma on yhteiskunnassamme edelleen tietynlainen tabu, jonka vuoksi sen tunnistaminen voi olla vaikeaa. Päihdeidenkäytön salaamiseen liittyy vanhempien pelko leimautumisesta ja lastensa menettämisestä. Suomalaiseen kulttuuriin kuitenkin liittyy vahvasti myös

päihdemyönteisyys ja erityisesti äitien lisääntynyt päihteidenkäyttö näkyy myös aineistossani. Tulokset osoittavat, että vanhemmat pyrkivät päihteillä helpottamaan pahaa oloaan ja saattavat kokea elämän kohtaamisen päihteettömänä liian raskaaksi. Vanhempien omat käsittelemättömät traumaattiset kokemukset vaikuttavat osittain tietoisella, mutta myös tiedostamattomalla tasolla heidän elämässään. Myös vanhemman oma kiintymyssuhde vaikuttaa merkittävästi hänen tapansa olla vanhempi ja ongelmien ylisukupolvisuus tekee auttamisesta vaikeampaa. Psykoanalyttisen teorian soveltaminen sosiaalityössä avaa mahdollisuuksia auttaa päihteitä ongelmallisesti käyttäviä vanhempia paremmin.

Päihdeongelmaa esiintyy kaikenlaisissa perheissä sosioekonomisesta asemasta huolimatta. Jokaiselle meistä syntyy stereotyyppioista mielikuvia, jotka ohjaavat tapaamme ajatella, tehdä tulkintoja ja johtopäätöksiä. On hyvä pysähtyä miettimään sitä perustaa, jonka pohjalta tulkintoja teemme. Päihdeongelman taustalla vaikuttavat useat tekijät, joiden ymmärtäminen vaatii aikaa niin työntekijöiltä kuin henkilöltä, jota ongelma koskettaa. Vanhempi voi päihdeongelmansa vuoksi olla kykenemätön muutokseen, vaikka sitä itse toivoisikin. Tarvitaan myös riittävää ymmärrystä vanhemman omista kokemuksista ja niiden vaikutuksista tähän päivään. Tulokseni osoittavat, että päihdeongelmasta huolimatta vanhemmuudessa voi olla paljon hyvää.

Haastateltavien puheissa ja työntekijöiden kirjauksissa kuvatut lapset elävät hyvin vaikeissa olosuhteissa ja heidän keinonsa selviytyä vaihtelevat suuresti. Monet aineistossani mukana olevat lapset joutuvat kaltoinkohdelluiksi, jolloin muun muassa tarkemmat lastenpsykiatrian tutkimukset ovat tarpeen. Tein kiinnostavan havainnon siitä, että poikalasten paha olo konkretisoituu aggressiivisuudeksi, kun taas tyttölapset pyrkivät usein olemaan näkymättömiä. Onko kyseessä sukupuolelle tyypillinen tapa reagoida vai liittyykö tämä jollain tavalla tapaan, jolla lapsia yhteiskunnassamme kasvatetaan? Ja kuinka ammattilaiset suhtautuvat lapsiin? Kasvatusperiaatteet ovat muutoksessa, mutta jäänteitä entisajan kovasta ”pojat eivät itke” -tyyppisestä kasvatuksesta löytyy edelleen. Onko pojilla lupa olla herkkiä ja haavoittuvia? Onko aggressiivisen käyttäytymisen taustalla sisälle suljettuja tunteita, joita lapsi ei osaa käsitellä? Lapsi, joka oireilee pahaa oloaan kiroilemalla, epäkunnioittavalla käyttäytymisellä tai toisia vahingoittamalla, saatetaan määritellä erilaisissa yhteyksissä vaikeaksi. Käyttäytymisen taustalla saattaa olla se, että lapsi on jäänyt vaille turvallista aikuista.

Sosiaalityön arviointityöskentelyssä voi olla vaikeaa todeta sitä, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet siihen, ettei lapselle ole muodostunut turvallista kiintymyssuhdetta omaan vanhempansa. Usein taustalla vaikuttavat monet tekijät. Tulokseni osoittavat, että lapsen lojaalius ja kiintymyssuhde omaan vanhempansa vaikuttavat kuitenkin merkittävästi siihen, millä tavoin lapsi kohtaa uusia

ihmisiä (kts. Sinkkonen 2004, 1868). Tämän pohjalta voidaan myös tehdä johtopäätös siitä, että lapsen ja vanhemman erityinen suhde saattaa vaikeuttaa päihdeongelman näkyväksi tekemistä. Aineistossani lapsi näyttäytyy työskentelyssä sivustaseuraajana ja työtä tehdään pääasiassa vanhempien kanssa. Taustalla voi olla lapsen vaikeus luottaa aikuiseen ja hän saattaa myös epäillä työntekijän motiiveja. Toisaalta lapsen voi olla hyvin vaikeaa sanoittaa kokemuksiaan ja ajatuksiaan ja hän saattaa pohtia, mitä voi elämästään kertoa. Lapsen kanssa työskentelyä voivat vaikeuttaa hänen vanhempansa, jotka saattavat kieltää työntekijää tapaamasta lasta tai kieltää lasta puhumasta. Tulosteni mukaan lapsi saattaa jäädä kohtaamatta myös työntekijän omaksumien organisaation sisäisten työskentelytapojen vuoksi.

Sosiaalityön käytäntöjen taustalla vaikuttaa se, minkälaisena näemme lapsen yhteiskunnassamme. Kuinka paljon annamme lapselle mahdollisuuksia määritellä omaa elämäänsä ja kokemuksiaan? Kuinka kykenevänä näemme lapsen? Lapsen kehitystason mukainen osallistaminen työskentelyyn vaatii myös työntekijältä erityistä osaamista ja ymmärrystä eri ikäisten lasten kehityksestä. Sosiaalityöntekijät tekevät työtä erityisen vaativien ja tunteita herättävien ilmiöiden keskellä. Työntekijät voivat pyrkiä turvaamaan omaa jaksamistaan säätelemällä tunteitaan ja sitä syvyyttä, jolla kohtaavat asiakkaansa. Tämä voi myös näkyä osittain tiedostamattomalla tavalla lapsen kohtaamisessa. Lapsen käytöstä havainnoimalla, haastattelulla ja aidolla kohtaamisella on mahdollista päästä lähemmäs lapsen kokemuksia. Voiko lapsen kohtaamattomuudessa olla kyse työntekijän epävarmuudesta kohdata lapsi? Löytyykö sosiaalityöntekijöiltä riittävää osaamista ja uskallusta tämän haasteen edessä? Tulensalo (2016, 282–283) korostaa tutkimuksessaan, että lapsiperheiden kanssa tehtävä sosiaalityö tulee organisoida siten, että sosiaalityöntekijän on mahdollista kohdentaa työskentelyä lapsen osallisuutta vahvistavaksi. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat enemmän aikaa kohtaamiseen sekä riittävästi tietoa ja taitoa eri ikäisten lasten haastatteluun.

Laitinen ja Väyrynen (2011, 164, 184) korostavat, että sosiaalityön arvot perustuvat ajatukseen siitä, että asiakas ei ole toiminnan kohde vaan itsenäisesti ajatteleva oman asiansa asiantuntija. Häntä ei voi kukaan auttaa, mikäli hän ei itse sitä halua. Laitisen ja Väyrysen (emt.) mukaan sosiaalityön ratkaisut ovat haasteellisia, koska asiakasprosessit ottavat moraalisesti kantaa ihmisten ratkaisuihin ja tapaan elää elämäänsä. Haastattelimieni työntekijöiden kokemukset työskentelystä ovat vaihtelevia. Osaltaan asiakassuhdetta varjostaa vanhempien epärehellisyys ja vaikeudet luottamuksellisen suhteen rakentumisessa. Sosiaalityöntekijät ovat usein eettisten haasteiden edessä. Sosiaalityöntekijät käyttävät kontrolloivia toimia, kuten velvoittamista päihdearvioon, puhallutuksiin ja seuloihin. Nämä saattavat viestiä vanhemmalle epäluottamuksesta ja heikentää suhdetta vanhempiin. Sosiaalityöntekijä joutuu pohtimaan sitä, onko huoli lapsen tilanteesta niin suuri, että

luottamuksellinen suhde vanhempien kanssa kannattaa laittaa alttiiksi. Toisaalta kontrolli saattaa antaa tunteen välittämisestä ja huolenpidosta, mikä voi vahvistaa vanhempien ja työntekijän välistä suhdetta. Eettinen ristiriita liittyy myös työntekijän ja vanhemman välisiin keskusteluihin koskien vanhemman päihteidenkäyttöä. Kannattaako vanhemman kertoa rehellisesti päihteidenkäytöstään, jos riskinä on, että hänen perheensä joutuu sen vuoksi ei-toivottujen ja jopa tahdonvastaisten toimenpiteiden kohteeksi?

Sosiaalityö on vuorovaikutustyötä, jossa työntekijän kohtaamisen taidot, inhimillisyys, empaattisuus ja tasavertaisuus nousevat merkittävään rooliin. Työntekijät korostavat, että heillä on paremmat mahdollisuudet auttaa perheitä, kun he kohtaavat asiakasperheen aidosti ja onnistuvat rakentamaan heidän kanssaan luottamuksellisen suhteen. Turhautuminen ja riittämättömyys nousivat kuitenkin työntekijöiden kuvauksissa vahvasti esiin. Ne kertovat sosiaalityöntekijöihin kohdistuvista yhteiskunnallisista odotuksista, jotka voivat lisätä työntekijän kriittisyyttä omaa ammattitaitoaan kohtaan. Näen, että sosiaalityöntekijöiden kokemus riittämättömyydestä on työssä jaksamiselle merkittävä riski, mikä saattaa aiheuttaa kyynisyyttä ja loppuun palamista. Päihdetyön osaamista lisäämällä olisi mahdollista lisätä sosiaalityöntekijöiden varmuutta kohdata ja keinoja auttaa perheitä, joissa on päihdeongelmia (kts. Osborne & Benner 2012, e37).

Sosiaalityön kunnianhimoisena tavoitteena on tehdä itsensä tarpeettomaksi. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tuen tarve on pitkäkestoinen niiden perheiden kohdalla, joissa vanhemmalla on päihdeongelma. Tämä johtuu osittain siitä, että usein perheessä on vanhemman päihdeongelman lisäksi myös muita ongelmia. Vanhemmalla voi olla erityisiä haasteita luoda tasapainoista elämää omien kokemustensa vuoksi. Meillä jokaisella on oma käsityksemme siitä, minkälaista on hyvä vanhemmuus. Omat lapsuuden kokemuksemme vanhempiemme hoivasta ja huolenpidosta ovat luoneet pohjaa sille, miten esimerkiksi määrittelemme ne piirteet vanhemmuudessa, joita arvostamme. Näin ollen hyvä vanhemmuus on subjektiiviseen kokemukseen liitetty ja sen vuoksi suhteellinen käsite. Voidaan kuitenkin puhua riittävästä vanhemmuudesta, jonka lapsi tarvitsee kasvaakseen ja kehittyäkseen tasapainoiseksi aikuiseksi.

Läheisverkoston aktiivinen osallistaminen lisää luottamusta ja työn läpinäkyvyyttä, mutta asettaa myös sosiaalityöntekijän tavat työskennellä alttiiksi suuremman joukon arvioinnille. Yhteiskunnassamme korostetaan yksilöllisyyttä ja arvostetaan yksin pärjäämistä, eikä yhteisöllisyys ole läsnä perheiden arjessa samalla tavoin kuin aikaisemmin. Perheet joutuvat palaverissa ahdistaviin ja raskaisiin tilanteisiin tullessaan kipeiden asioidensa kanssa viranomaisverkoston eteen, joten läheisten ihmisten läsnäolo voisi antaa tukea heille. Lisäksi läheiset voivat tarjoutua antamaan konkreettista apua perheelle palaverissa sovittujen yhteisten suunnitelmien mukaisesti (kts. Heino,

2013, 53). Tulosten mukaan lastensuojelun systeeminen malli on havaittu toimivaksi tavaksi auttaa perheitä ja siinä otetaan asiakasperheen verkosto mukaan työskentelyyn. Miten ajattelua voisi soveltaa myös perhesosiaalityön menetelmiin, jossa vanhemman päihdeongelman näkyväksi tekeminen on erityisen ongelmallista?

Asiakirjoja tutkiessa on syytä pohtia, minkälaisia valintoja työntekijät ovat tehneet kirjatessaan. Mitä asioita hän on kirjannut ja mitä jättänyt kenties kirjaamatta ja miksi? Sosiaalityön dokumenteilla voi olla merkittäviä vaikutuksia perheiden elämään. Sosiaalityöhön liittyy vahvasti ”tietämisen velvoite” ja sosiaalityöntekijän on kyettävä muodostamaan sellaista tietoa, jonka voidaan nähdä olevan juridisesti merkittävää. Tämä saattaa heikentää ja estää dialogin syntymistä perheen kanssa. Se voi myös ajaa sosiaalityöntekijän tilanteeseen, jossa hänen on vaikeaa luottaa ammatilliseen intuitioonsa ja hiljaisen tiedon tuottamaan ymmärrykseen asiakkaan tilanteesta (kts. Raunio 2009, 151). Onko tavoitteena löytää ”totuus”, joka pohjautuu faktaan perustuvaan näyttöön ja vältetäänkö ammatillisen tulkinnan tekemistä arvioihin pohjautuen? Näkisin, että ammatillisen ymmärryksen tuottamaa tietoa tulisi hyödyntää työskentelyssä nykyistä enemmän. Se saattaa avata tien asiakkaan todelliseen tilanteeseen eli tavoitellun ”totuuden” äärelle.

Aineisto on kerätty vain yhden kaupungin lapsiperheiden sosiaalipalveluista. Haastattelemani työntekijät ovat omaksuneet tietynlaisen työskentelytavan työpaikassaan, ja työskentelyn painotuksissa on suuria paikkakuntakohtaisia eroja. Työntekijöiden tavoissa tehdä työtä on luonnollisesti henkilökohtaisia eroavaisuuksia, koska jokaisella on omat vahvuutensa ja erityispiirteensä. Se, millä tavoin työ on organisoitu ja minkälaisia toimintamalleja on käytössä, on myös paikkakuntasidonnaista. Ja siihen vaikuttavat oleellisesti käytössä olevat resurssit. Mikäli olisin haastatellut jonkun muun kaupungin tai palvelun työntekijöitä, olisivat tulokset voineet olla erilaisia. Työn organisointi, työyhteisön käytännöt ja erilaiset yksilölliset tavat tehdä työtä vaikuttavat siihen, miten työntekijät kokevat työnsä ja minkälaisia haasteita työhön liittyy.

Haastattelun toteuttaminen ryhmässä saattoi vaikuttaa siihen, millä tavoin työntekijät kertoivat kokemuksistaan, koska tilanteeseen liittyy jo lähtökohtaisesti odotuksia siitä, miten asiaa tullaan käsittelemään. Siihen, miten aktiivisesti työntekijät osallistuivat keskusteluun, vaikuttaa muun muassa heidän persoonansa ja temperamenttinsa. Se, millä tavoin työntekijät puhuivat kokemuksistaan, piirsi vahvaa kuvaa sosiaalityöstä kuormittavana ja erityistä osaamista vaativana asiantuntijatyönä. Työntekijöiden toiveikkuus ja onnistumisen kokemukset pilkahtelivat esiin vain silloin, kun he kertoivat hyvin rakentuneista luottamuksellisista asiakassuhteista. Vanhempien päihdeongelma saattaa ajaa perheen aikuiset ja lapset tilanteeseen, jossa he eivät näe toivoa. Työn vaativuus voi vähentää myös sosiaalityöntekijän toiveikkuutta perheen kanssa työskennellessä.

Sosiaalityöllä on kuitenkin tärkeä tehtävä toivon herättämisessä asiakasperheille (kts. Ekqvist & Kuusisto 2020, 56). Onnistuakseen tässä sosiaalityöntekijät tarvitsevat rakenteita, jotka tukevat heidän työhyvinvointiaan ja työssä jaksamistaan.

Työntekijöiden ryhmähaastattelu ja asiakirjojen tutkiminen toimivat hyvinä välineinä aiheen tarkastelussa ja koen, että sain monipuolisia vastauksia esittämiini kysymyksiini. Saamani tulokset tuovat esiin näkökulmia, joiden avulla työtä on mahdollista kehittää. Vaikka olen pyrkinyt lähestymään aihetta mahdollisimman monipuolisesti, on paljon näkökulmia jäänyt pois. Psykoanalyttisen näkökulman tiiviimpi mukaan ottaminen olisi tuonut syvällisempää näkökulmaa aiheeseen. Näkökulman laajentaminen esimerkiksi moniammatilliseen työskentelyyn olisi avannut tutkielmani kannalta erilaisia mahdollisuuksia työn kehittämiseen. Aineistoni koostui melko pienestä työntekijäjoukosta ja uskon, että laajemmalla selvitystyöllä olisin saanut monipuolisempia vastauksia. Mietin, minkälaisia vastauksia olisin saanut vanhempia haastattelemalla? Olisiko asiakasnäkökulma antanut enemmän materiaalia, jolla työtä on mahdollista kehittää? Voisiko työtä jatkossa kehittää keräämällä säännöllisesti asiakaspalautetta, kokeilemalla uusia tapoja lähestyä asiakkaita tai lisäämällä työn läpinäkyvyyttä? Minkälaisia vaikutuksia voisi olla työntekijöiden paremmalla saavutettavuudella ja kokemusasiantuntijuuden hyödyntämisellä? Olisi tärkeää jatkossa tutkia sitä, miten asiakasperheet kokevat tullessa kohdatuiksi ja mitä he pitävät työskentelyssä tärkeänä. Olisi kiinnostavaa myös selvittää, minkälaiset työskentelytapojen muutokset lisäävät työn vaikuttavuutta. Saamieni tulosten pohjalta ehdotan, että päihdeongelmista kärsivien perheiden auttamisessa huomioitaisiin nämä asiat:

1. Huolehdi, että lapsi tulee kohdatuksi ja kuulluksi jokaisessa asiakasprosessissa.
2. Varmista, että luottamuksellisen suhteen rakentumiselle on riittävästi aikaa ja käytä erilaisia lähestymistapoja kohdatessasi perheitä.
3. Hyödynnä mahdollisuuksien mukaan asiakasperheen läheisverkostoa työskentelyssä.

LÄHTEET

Aaltio, Elina & Isokuorti, Nanne (2019) Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos. Työpöytäkirja 33/2019. Helsinki: THL.

Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2010) Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa: Ruusuvaara, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 372–392.

Alasuutari, Pertti (2001) Laadullinen tutkimus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

Alasuutari, Pertti (2005) Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.) Tutkimusmenetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–28.

Arria, Amelia & Mericle, Amy & Meyers, Kathleen & Winters, Ken (2012) Parental substance use impairment, parenting and substance use disorder risk. *Journal of Substance Abuse Treatment* 43 (2012), 114–122.

Arteagan, Irma & Chin-Chih, Chen & Reynolds, Arthur J. (2010) Childhood predictors of adult substance abuse. *Children and Youth Services Review*, 32(8), 1108–1120.

Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino, 17–46.

Bingle, Leanne & Middleton, Amanda (2019) From doing to being: the tensions of systemic practice in social work – group reflective supervision in child protection. *Journal of Family Therapy*, 41(3), 384–406.

Bliss, Donna Leigh & Pecukonis, Edward (2008) Screening and Brief Intervention Practice Model for Social Workers in Non-Substance-Abuse Practice Settings. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 9(1), 21–40.

Boutanquoi, Michel & Ansel, Dominique & Bournel-Bosson, Maryse (2019) Parent–professional interviews in child protection: Comparing viewpoints. *Child & Family Social Work*, 25(1), 107–115.

- Chuang, Emmeline & Wells, Rebecca & Bellettiere, John & Cross, Theodore (2013) Identifying the substance abuse treatment needs of caregivers involved with child welfare. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 45(1), 118–125.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto (2007) *Tutkijan arkipäivä etiikka*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Coleman, Heather & Unrau, Yvonne A. (2018) *Qualitative Data Analysis*. Teoksessa Grinnell, Rickhard M. & Unrau, Yvonne A. (toim.) *Social Work Research and Evaluation: The Foundations of Evidence-based Practice*. 11 ed. Oxford: Oxford University Press, 549–570.
- Connors, Nicola A, & Bradley, Robert H & Mansell, Leanne Whiteside & Liu, Jeffrey Y & Roberts, Tracy J & Burgdorf, Ken & Herrell, James M (2003) Children of Mothers with Serious Substance Abuse Problems: An Accumulation of Risks. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 29(4), 743–758.
- Dass-Brailsford, Priscilla & Myrick, Amie C. (2010) Psychological Trauma and Substance Abuse: The Need for an Integrated Approach. *Trauma, Violence & Abuse*, 11(4), 202–213.
- Davies, Andrew (2019) Assessing change using psychoanalytic theory in children and families social work, *Journal of Social Work Practice*, 33(3), 347–354.
- Devine, Lauren (2015) Considering social work assessment of families. *The Journal of Social Welfare & Family Law*, 37(1), 70–83.
- Eerola, Petteri (2018) Tunteita herättävä lastenhoito. Teoksessa Eerola, Petteri & Pirskanen, Henna (toim.) *Perhe ja tunteet*. Tallinna: Gaudeamus, 299–315.
- Ehrling, Leena (2009) Yhteisen ymmärryksen rakentuminen päihdehuollon ensitapaamisissa. Teoksessa: Tammi, Tuukka & Aalto, Mauri & Koski-Jännes, Anja (toim.) *Irti päihdeongelmista*. Porvoo: Bookwell, 145–170.
- Ekqvist, Eeva & Kuusisto, Katja (2020) Aikuissosiaalityön asiakkaiden tulevaisuuteen suhtautuminen ja toiveet. *Janus*, 28(1), 42–59.
- Ekqvist, Eeva & Kuusisto, Katja (2020) Changes in clients' well-being (ORS) and state hope (SHS) during inpatient substance abuse treatment. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 1–16. Sähköinen julkaisu: <https://journals-sagepub-com.libproxy.tuni.fi/doi/pdf/10.1177/1455072520922025>. Viitattu 25.8.2020.

Eldén, Sara (2016) An ordinary complexity of care: moving beyond 'the family' in research with children. *Families, Relationships and Societies*, 5(2), 175–192.

Ferguson, Harry (2017) How Children Become Invisible in Child Protection Work: Findings from Research into Day-to-Day Social Work Practice. *The British Journal of Social Work*, 47(4), 1007–1023.

Gray, Mel & Gibbons, Jill (2007) There are no Answers, Only Choices: Teaching Ethical Decision Making in Social Work. *Australian Social Work* 60(2), 222–238.

Heino, Tarja (2013) Läheisneuvonpito –Vaihtoehtoinen tapa kohdata päihdehaitat lastensuojelussa. Teoksessa Warpenius, Katariina & Holmila, Marja & Tigerstedt, Christoffer (toim.) *Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle*. Tampere: Suomen Yliopistopaino, 47–62.

Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. THL – Raportti 3/2016, Tampere: Suomen Yliopistopaino.

Heino, Tarja & Kaatra, Anne & Korhonen, Liisa & Possauner, Monika & Vuorio, Juha-Pekka (2014) Läheisneuvonpidon kriittinen kohta: lapsi. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen- Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus, 279–303.

Heinonen, Hanna (2016) Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Tallinna: Gaudeamus, 243–260.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2009) Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 89–100.

Helavirta, Susanna (2011) *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2008) *Tutki ja kirjoita*. Keuruu: Otavan kirjapaino.

Holmila, Marja & Ilva, Minna (2010) Teoksessa Roine, Mira & Ilva, Minna & Takala, Janne (toim.) *Lapsuus päihteiden varjossa*. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. Helsinki: Multiprint, 54–55.

- Holopainen, Outi & Lyytikäinen, Tuija & Niskanen, Henna (2018) Selvittelevä haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–69.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.
- Hämäläinen, Juha (2011) Perheinterventioiden oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–65.
- Hänninen, Kaija & Poikela, Ritva (2016) Toimintalähtöinen, dialoginen ja kohtaava vuorovaikutus. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra & Väistilä, Minna (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus, 148–164.
- Itäpuisto, Maritta (2008) Pullon pohjimmaisat. Lapsi, perhe ja alkoholi. Jyväskylä: Gummerus.
- Jesuraj, Mariadhas Joe (2012) Impact of substance abuse on families. *Rajagiri Journal of Social Development* 4(2), 33–44.
- Joensuu, Jenni (2020) Vanhempien päihteiden käyttö on yleinen syy huostaanottoihin – Lastensuojelu: "Mielenterveysongelmia hoidetaan päihteillä". Uutinen Ylen verkkosivuilla 7.3.2020. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-11244838>. Viitattu 27.8.2020.
- Jokinen, Arja (2016) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus, 138–147.
- Juhila, Kirsi (2012) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Jyväskylä: Vastapaino.
- Juttula, Sanna (2006) Yhteisvastuukeräys 2004: ”Jotta äidinrakkaus toteutuisi”. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Jyväskylä: PS-kustannus, 55–80.
- Jääni, Clarissa (2020) Raittius voi ratketa, jos lähipiiri yhä käyttää – Pinja retkahti ja piikitti vessassa, lapsen katsoessa piirrettyjä: "Tajusin tuhoavani kahden ihmisen elämää". Uutinen Ylen verkkosivuilla 23.8.2020. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-11492688>. Viitattu: 27.8.2020.

- Kaikko, Kirsi & Friis, Leila (2009) Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino, 76–88.
- Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (2011) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.
- Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula (2013) Tiedon tuotanto ja vaikuttavuustieto sosiaalityössä. *Yhteiskuntapolitiikka* 78(3), 313–321.
- Knezevic, Zlatana (2017) Amoral, im/moral and dis/loyal: Children's moral status in child welfare. *Childhood*, 24(4), 470–484.
- Knight, Carolyn (2014) Trauma-Informed Social Work Practice: Practice Considerations and Challenges. *Clinical Social Work Journal*, 43(1), 25–37.
- Knuuttila, Vesa & Kuusisto, Katja & Saarnio, Pekka & Nummi, Tapio (2012) Effect of early working alliance on retention in outpatient substance abuse treatment. *Counselling Psychology Quarterly*, 25(4), 361–375.
- Kolkka, Marjo & Mantela, Jaana & Holopainen, Anne & Louhela, Juhani & Packalén, Leena & Kaisvuori, Terhi (2009) Yhteiskunnallinen osaaminen. Haaste ja tehtävä. Helsinki: Hakapaino.
- Kotkavirta, Jussi (2008) Psykoanalyttinen teoria ja hyvän elämän kysymykset. Teoksessa Petteri, Niemi & Kotiranta, Tuija (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Tampere: Palmenia, 240–277.
- Kristeri, Irene (1995) Haavoittunut vanhemmuus – Hoida itseäsi, autat lastasi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Kristeri, Irene & Lehto, Mervi & Koponen, Taina & Koponen, Jari & Lipsanen, Ulla & Valkama, Elina (1999) Näe minut. Vanhemmuus ja lapsen kohtaaminen. Hämeenlinna: Karisto.
- Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kuusisto, Katja (2010) Kolme reittiä alkoholismista toipumiseen. Tutkimus muutoksesta hoidon ja vertaistuen avulla sekä ilman professionaalista hoitoa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Yliopistopaino
- Kuusisto, Katja (2016) Of whom do we ask and what do we get? *Nordic Studies on Alcohol And Drugs*, 33(2), 143–145.

Kuusisto, Katja & Lintonen, Tomi (2020) Factors predicting satisfaction in outpatient substance abuse treatment: a prospective follow-up study. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 15(35), 1–12.

Kuusisto, Katja & Knuutila, Vesa & Saarnio, Pekka (2011) Clients' self-efficacy and outcome expectations: Impact on retention and effectiveness in outpatient substance abuse treatment. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy* 39(3), 257–271.

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Rissanen, Sari & Saranto, Kaija (2011) Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa – eettinen näkökulma. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 257–273.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsingin yliopisto – Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Hakapaino.

Kääriäinen, Aino (2014) Dokumentointi tiedonmuodostuksena. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus, 159–171.

Kääriäinen, Aino & Palsanen, Kati (2016) Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnallisen työskentelyn merkitykset ja seuraukset. Teoksessa Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (toim.) *Käytäntötutkimuksen taito*. Helsinki: Heikki Waris – instituutti ja Mathilda Wrede -institutet, 184–205.

Laaksonen, Esti (2009) Alkoholiriippuvuuden hoidon tehostaminen. Teoksessa: Tammi, Tuukka & Aalto, Mauri & Koski-Jännes, Anja (toim.) *Irti päihdeongelmista*. Porvoo: Bookwell, 90–108.

Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna (2011) Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityö prosessissa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 163–187.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) Finlex. Viitattu: 28.8.2020.

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015) Finlex. Viitattu: 20.9.2020.

Lyhty, Tuomo & Nietola, Vuokko (2015) Dialoginen moniammatillisuus asiakastyössä. Teoksessa Näkki, Pirjo & Sayed, Terttu (toim.) *Asiakastyön menetelmiä sosiaalialalla*. Keuruu: Otavan kirjapaino, 142–159.

- Lynch, Deborah & Forde, Catherine (2015) 'Moral distress' and the beginning practitioner: preparing social work students for ethical and moral challenges in contemporary contexts. *Ethics and Social Welfare*, 10(2), 94–107.
- Marvasti, Amir (2019) Qualitative Content Analysis: A Novice's Perspective. *Forum, Qualitative Social Research*, 20(3).
- McDonald, Donna & Bobby, Jennifer & O'Callaghan, Katy & Chester, Polly (2015) Ethical Professional Writing in Social Work and Human Services. *Ethical and Social Welfare* 9(4), 359–374.
- Moos, Rudolf H. (2005) Iatrogenic effects of psychosocial interventions for substance use disorders: prevalence, predictors, prevention. *Addiction* 100(5), 595–604.
- Muukkonen, Tiina (2008) Havaintoja sosiaalityöntekijän toivosta. Teoksessa Muukkonen, Tiina (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17, 83–85.
- Muukkonen, Tiina (2008) Suunnitelmallinen sosiaalityön prosessi. Teoksessa Muukkonen, Tiina (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17, 37–58.
- Neger, Emily N. & Prinz, Ronald J. (2015) Interventions to address parenting and parental substance abuse: Conceptual and methodological considerations. *Clinical Psychology Review* 39(2015), 71–82.
- Niemelä, Pauli (2016) Hyvinvoinnin edistäminen sosiaalityön eetoksena. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra & Väistilä, Minna (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus, 97–108.
- Nurmi, Jari-Erik & Ahonen, Timo & Lyytinen, Heikki & Lyytinen, Paula & Pulkkinen, Lea & Ruoppala, Isto (2006) Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki: WSOY oppimateriaalit.
- Nätkin, Ritva (2009) Äitiys ja päihteet – kertomus ja politiikka. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Jyväskylä: PS-kustannus, 23–53.
- Nätkin, Ritva (2016) Muuttuva suomalainen perhe-elämä ja alkoholin käyttötavat – kirjan yhteenvetoa. Teoksessa Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Yliopistopaino, 151–171.

- O'Connor, Louise & Leonard, Kate (2014) Decision Making in Children and Families Social Work: The Practitioner's Voice. *The British Journal of Social Work*, 44(7), 1805–1822.
- O'Reilly, Lisa & Dolan, Pat (2016) The Voice of the Child in Social Work Assessments: Age-Appropriate Communication with Children. *The British Journal of Social Work*, 46(5), 1191–1207.
- Orjasniemi, Tarja & Kurvinen, Anne (2017) Häpeän päivät, pelon yöt – lapsuudenkokemuksia ongelmajuovista vanhemmista. *Janus*, 25(2), 127–143.
- Osborne, Cynthia & Berger, Lawrence M. (2009) Parental Substance Abuse and Child Well-Being: A Consideration of Parents' Gender and Coresidence. *Journal of Family Issues*, 30(3), 341–370.
- Osborne, Victoria & Benner, Kalea (2012) Utilizing screening, brief intervention, and referral to treatment: teaching assessment of substance abuse. *American Journal of Public Health*, 102(7), e37–e38.
- Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (2011) Arvojen ja etiikan dilemma sosiaalityössä. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–43.
- Peltonen, Irkka (2009) Uusi työntekijä työpöytänsä ääressä. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. Helsinki: Yliopistopaino, 47–51.
- Perälä, Merja (2019) Kaikki äidit ansaitsevat kukkansa – vai ansaitsevatko? Blogikirjoitus 29.2.2020. Saatavilla: <http://hirsitalonemanta.blogspot.com/2020/02/kaikki-aidit-ansaitsevat-kukkansa-vai.html>. Viitattu 27.8.2020.
- Piispa, Matti (2013) Alkoholi, vanhemmuus, vastuullisuus. Yhteenvetoarvio Lasten seurassa -ohjelmasta 2009–2012. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 4/2013. Tampere: Suomen Yliopistopaino.
- Pirskanen, Henna (2011) Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 53/2011. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, väestöliitto.
- Pirskanen, Henna & Kataja, Kati & Simonen, Jenni & Holmila, Marja & Tigerstedt, Christoffer (2016) Vanhempien ihanteet ja käytännöt alkoholikasvattajina. Teoksessa Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (toim.) *Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi*. Helsinki: Yliopistopaino, 15–32.

Pohjola, Anneli (2019) Sosiaalityö yhteiskunnassa ja yhteiskunta sosiaalityössä. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Niskala, Asta & Peronius, Nina (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 323–341.

Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Niskala, Asta & Peronius, Nina (2019) Sosiaalityö osana yhteiskunnallista kehityskulkua. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Niskala, Asta & Peronius, Nina (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 23–54.

Pöysä, Jyrki (2010) Asemointinäkökulma haastattelujen kerronnallisuuden tarkastelussa. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 153–179.

Raitasalo, Kirsimarja & Holmila, Marja (2016) Parental substance abuse and risk to children's safety, health and psychological development. *Drugs, Education, Prevention and Policy*, 24(1), 17–22.

Raitasalo, Kirsimarja & Holmila, Marja & Jääskeläinen, Marke (2016) Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle. Teoksessa Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Yliopistopaino, 83–96.

Rasa, Marjukka & Vuolukka, Kaisa (2019) Perhesosiaalityötä paikantamassa. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Niskala Asta & Peronius Nina (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 257–276.

Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Hakapaino.

Renko, Elina (2016) Alkoholinkäytön mini-interventio aikuissosiaalityössä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. THL – Tutkimuksesta tiiviisti 24/2016, 1–4. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131366/URN_ISBN_978-952-302-746-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu: 13.9.2020.

Roets, Griet & Roose, Rudi & De Wilde, Lieselot & Vanobbergen, Bruno (2017) Framing the 'child at risk' in social work reports: Truth-telling or storytelling? *Journal of Social Work* 17(4), 453–469.

Roine, Mira & Ilva, Minna (2010) Joka neljännessä suomalaisperheessä käytetään lasten näkökulmasta liikaa päihteitä. Teoksessa Roine, Mira & Ilva, Minna & Takala, Janne (toim.) Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. Helsinki: Multiprint, 26–37.

Roine, Mira & Ilva, Minna & Takala, Janne (2010) Johdatus lapsuus päihteiden varjossa -raporttiin. Teoksessa Roine, Mira & Ilva, Minna & Takala, Janne (toim.) Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. Helsinki: Multiprint, 13.

Roller, Margaret R. (2019) A Quality Approach to Qualitative Content Analysis: Similarities and Differences Compared to Other Qualitative Methods. *Forum, Qualitative Social Research*, 20(3).

Roscoe, Joseph N. & Leryb, Bridgette & Chambers, Jaclyn E. (2018) Understanding child protection decisions involving parents with mental illness and substance abuse. *Child Abuse & Neglect* 81 (2018), 235–248.

Rusanen, Erja (2011) *Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys*. Porvoo: Bookwell.

Ruuska, Arto & Sulkunen Pekka (2013) *Addiktiosairaus ja moraalitieteellinen alkoholiajattelun kehitys*. Teoksessa Tammi, Tuukka & Raento, Pauliina (toim.) *Addiktioyhteiskunta. Riippuvuus aikamme ilmiönä*. Helsinki: Gaudeamus, 28–50.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) *Haastattelun analyysin vaiheet*. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 9–36.

Räty, Tapio (2019) *Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen*. Keuruu: Otavan Kirjapaino.

Saarnio, Pekka (2009) *Psykososiaalisen päihdehoidon tutkimus*. Teoksessa: Tammi, Tuukka & Aalto, Mauri & Koski-Jännes, Anja (toim.) *Irti päihdeongelmista*. Porvoo: Bookwell, 14–31.

Salmi, Minna (2020) *Lapsiperheiden köyhyys pitää yllä köyhyyden kierrettä*. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino, 37–71.

Schwartz, Joseph (2015) The Unacknowledged History of John Bowlby's Attachment Theory. *British Journal of Psychotherapy*, 31(2), 251–266.

Seay, Kristen (2015) How Many Families in Child Welfare Services Are Affected by Parental Substance Use Disorders? A Common Question that Remains Unanswered. *Child Welfare*; 94(4), 19–51.

Seppänen, Paula & Hansen, Maija & Janhunen, Tarja & Kytöpuu, Katri & Salo, Saara & Seppänen, Sami & Tapio, Nina & Vilén, Marika (2010) *Perhetyön työkalupakki täydentyy*. Teoksessa Vilén,

Marika & Seppänen, Paula & Tapio, Nina & Toivanen, Riikka (toim.) Kohtaamisia lapsiperheessä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Nord Print, 208–258.

Siirilä, Merja (2019) Merja Perälä vietti lapsuutensa ryyppykämpässä – itseä koskevien asiakirjojen tilaaminen auttaa täyttämään lapsuuden aukkoja. Uutinen Ylen verkkosivuilla 5.8.2019. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-10905497>. Viitattu: 27.8.2020.

Sinkkonen, Jari (2004) Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2004, 1866–1873.

Smith, Roger (2009) Doing social work research. England: Open University Press.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) Finlex. Viitattu: 28.8.2020

Stanley, Nicky & Larkins, Cath & Austerberry, Helen & Farrelly, Nicola & Manthorpe, Jill & Ridley, Julie (2016) Rethinking place and the social work office in the delivery of children's social work services. *Health & Social Care in the Community*, 24(1), 86–94.

STM (2011) Päihdeongelmaisten vanhempien lasten tukipalvelujen varmistaminen. Työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2011:14. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72918/URN%3ANBN%3Afi-fe201504226972.pdf?sequence=1>. Viitattu 5.10.2020.

Stover, Carla Smith & Hall, Chelsea B.A. & McMahon, Thomas J. & Easton, Caroline J. (2012) Fathers entering substance abuse treatment: An examination of substance abuse, trauma symptoms and parenting behaviors. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 43(3), 335–343.

Stringer, Kristi L. & Baker, Elizabeth H. (2018) Stigma as a Barrier to Substance Abuse Treatment Among Those With Unmet Need: An Analysis of Parenthood and Marital Status. *Journal of Family Issues* 2018, 39(1), 3–27.

Tapio, Nina & Seppänen, Paula & Hyppönen, Tuula & Janhunen, Tarja & Prustila, Leila & Salo, Saara & Toivanen, Riikka & Vilén, Marika (2010) Parisuhde ja vanhemmuus. Teoksessa Vilén, Marika & Seppänen, Paula & Tapio, Nina & Toivanen, Riikka (toim.) Kohtaamisia lapsiperheessä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Nord Print, 101–165.

Tesi, Alessio & Aiello, Antonio & Giannetti, Enrichetta (2018) The work-related well-being of social workers: Framing job demands, psychological well-being, and work engagement. *Journal of Social Work*, 19(1), 121–141.

THL (2017) Vanhempien päihteiden käytön vaikutus lapseen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 9.3.2020.

Tigerstedt, Christoffer & Härkönen, Janne (2016) Juomisen kotiutuminen. Teoksessa Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Yliopistopaino, 119–127.

Travis, Dnika J & Lizano, Erica Leeanne & Mor Barak, Michàlle E. (2016) ‘I’m So Stressed!’: A Longitudinal Model of Stress, Burnout and Engagement among Social Workers in Child Welfare Settings. *The British Journal of Social Work*, 46(4), 1076–1095.

Tulensalo, Hanna (2016) Lapsi tiedollisena toimijana lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Helsinki: Unigrafia, 262–288.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Jyväskylä: Gummerus.

Törrönen, Jukka (2010) Identiteettien ja subjektiasemien analyysi haastatteluaineistossa. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 180–212.

Uusitalo, Susanne (2013) Addiktio – uhka yksilön tahdolle vai vapaata toimintaa? Teoksessa Tammi Tuukka & Raento Pauliina (toim.) Addiktioyhteiskunta. Riippuvuus aikamme ilmiönä. Helsinki: Gaudeamus, 90–105.

Vaininen, Satu (2011) Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina: sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Yliopistopaino.

Van der Walde, Heidi & Urgenson, Francine T. & Wertz, Sharon H. & Fred, Hanna J. (2002) Women and Alcoholism: A Biopsychosocial Perspective and Treatment Approaches. *Journal of Counseling & Development*. 80(2), 145–153.

Vilén, Marika & Hansen, Maija & Janhunen, Tarja & Kytöpuu, Katri & Salo, Saara & Seppänen, Paula & Seppänen, Sami & Tapio, Nina (2010) Perhe ja perhetyö. Teoksessa: Teoksessa Vilén, Marika & Seppänen, Paula & Tapio, Nina & Toivanen, Riikka (toim.) Kohtaamisia lapsiperheessä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Nord Print, 9–59.

Vilka, Hanna (2005) Tutki ja kehitä. Keuruu: Otavan kirjapaino.

Väisänen, Leena & Niemelä, Mika & Suua, Pirkko (2009) *Sanat työssä. Vuorovaikutus ammattitaitona*. Sastamala: Vammalan kirjapaino.

Väänänen, Riitta (2013) *Perheen rakenteen, dynamiikan ja arvojen merkitys lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies, no 68. Kuopio: Kopijyvä.

Walsh, Christine & MacMillan, Harriet L. & Jamieson, Ellen (2003) The relationship between parental substance abuse and child maltreatment: findings from the Ontario Health Supplement. *Child Abuse & Neglect*, 27(12), 1409–1425.

Wiig, Eli Marie & Halså, Astrid & Haugland, Bente Storm Mowatt (2016) Social support available for substance-dependent mothers from families with parental substance abuse. *Child & Family Social Work*, 22(3), 1246–1254.

Winter, Karen & Cree, Vivienne E. (2016) Social Work Home Visits to Children and Families in the UK: A Foucauldian Perspective. *The British Journal of Social Work*, 46(5), 1175–1190.

Winter, Karen & Cree, Vivienne & Hallett, Sophie & Hadfield, Mark & Ruch, Gillian & Morrison, Fiona & Holland, Sally (2017) Exploring Communication between Social Workers, Children and Young People. *The British Journal of Social Work*, 47(5), 1427–1444.

Liite 1. Ryhmähaastattelun kysymykset

1. Kerro onnistuneesta vanhempien päihteidenkäyttöön liittyvästä väliintulosta. Hyödynnä valitsemiasi asiakirjoja.
2. Kerro epäonnistuneesta vanhempien päihteidenkäyttöön liittyvästä väliintulosta. Hyödynnä valitsemiasi asiakirjoja.

Liite 2. Haastattelijan apukysymykset

1. Miten luottamuksellinen suhde asiakkaaseen luodaan?
2. Mistä johtuu, että työntekijän mielestä on ongelma, mutta asiakas ei välttämättä koe niin? Minkälaisia ovat teidän näkemykset siitä?
3. Mitkä tässä on ne onnistumisen elementit?
4. Mitä te ajattelette, mitä siellä taustalla voi olla, miksi se menee toisinpäin, että ei haluta myöntää tai kertoa (päihdeongelmasta)?
5. Miten tärkeäksi te koette sen, että löytyy ymmärrystä siitä, miksi päihteitä käytetään?
6. Tunnistatteko itsessänne ennakkoluuloja tai asenteita päihteitä käyttäviä kohtaan?
7. Missä sä itse toimisit eri tavoin?
8. Mitä eettisiä ristiriitoja siihen liittyy, teidän mielestä, siihen lapsen haastatteluun? Mitä keinoja teillä on?
9. Kuinka paljon te teette läheisverkoston kanssa työtä?
10. Mitkä asiat vahvistivat sitä sun käsitystä siitä, että se on ongelmallista se alkoholin käyttö siellä perheessä?
11. Kuinka helppoa teidän on hyväksyä se, et no mä oon tehny kaiken voitavani, jääkö siitä riittämätön olo?